

Mikke Turpeinen

**VASTUULLISUUSLUOKITUSTEN ROOLI TILINTARKASTUKSEN PALKKIOIDEN
MÄÄRÄYTYMISESSÄ**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Huhtikuu 2023

Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu

Yksikkö Laskentatoimen yksikkö			
Tekijä Turpeinen Mikke		Työn valvoja Jarva Henry	
Työn nimi Vastuullisuusluokitusten rooli tilintarkastuksen palkkioiden määräytymisessä			
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu	Aika Huhtikuu 2023	Sivumäärä 80
Tiivistelmä			
<p>Tämän tutkimuksen periaatteellisenä tavoitteena on tutkia vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden suhdetta toisiinsa. Tämän lisäksi tutkimuksessa tulkittiin vastuullisuusraportoinnin laadun merkitystä edellä mainittuun selitettävään muuttujaan eli tilintarkastuksen palkkioihin näiden kummankin kuvatussa tilintarkastuskohteen vastuullisuutta eriävällä laajuudella. Tutkimusta keskittyen edellä mainittujen muuttujien suhteeseen verrattuna tilintarkastuksen palkkioihin ei ole ollut merkittävästi, joten tutkimus tuo vastuullisuusraportointiin ja tilintarkastuksen palkkioihin keskittyneeseen tutkimukseen uutta näkökulmaa. Tutkimusaineistona toimi joukko suomalaisia julkisia ja yksityisiä yrityksiä sekä niiden tilinpäätöksiä aikaväliltä 2012–2021, joihin liittyvää dataa kerättiin hyödyntämällä Refinitivin tietokantoja ja erityisesti vastuullisuusdataa sisältävää Asset4 tietokantaa.</p> <p>Tutkimuksessa hyödynnettiin tutkimusmetodinä usean muuttujan regressioanalyysia, jolloin oli mahdollista arvioida useamman muuttujan roolia ja selittävyttä yhtä aikaa suhteessa tilintarkastuksen palkkioihin. Sekä vastuullisuusluokitusten että vastuullisuusraportoinnin laadun suhteen tuotettiin omat regressiot, joissa ne olivat yhtälössä kokeellisina selittävinä muuttujina. Tutkimuksessa hyödynnettiin laaja-alaisesti aiemmissä tutkimuksissa merkitseviksi tilintarkastuksen palkkioiden suhteen nähtyjä kontrollimuuttujia. Näistä saatujen tulosten pohjalta pyrittiin vastaamaan tutkimuksessa nostettuun avustavaan tutkimuskysymykseen, jossa arvioitiin syytä vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden suhteen takana tai miksi kyseistä suhdetta ei ole tuloksissa nähtävissä.</p> <p>Tutkimuksen tulokset viittaavat, että vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden välillä on nähtävissä lievä mutta merkitsevä positiivinen suhde. Regressioiden tulosten mukaan yhden yksikön muutos vastuullisuusluokituksissa näkyisi yhden prosentin muutoksena tilintarkastuksen palkkioiden määrässä. Vastuullisuusraportoinnin laatu sai myös analyysissä lievästi positiivisen painokertoimen suhteessa selitettävään muuttujaan, mutta tulokset eivät olleet tämän arvon suhteen merkitseviä. Kuten suuressa osaa aiemmistakin tilintarkastuksen palkkioihin liittyvissä tutkimuksissa tilintarkastuskohteen koko oli merkittävin selittävä muuttuja regressioissa suhteessa tilintarkastuksen palkkioihin. Prosentin muutos tilintarkastuskohteen koossa näkyisi tulosten mukaan noin puolen prosentin nousuna tilintarkastuksen palkkioissa.</p> <p>Esitimme mahdolliseksi syiksi vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden positiivisen suhteen takana kolme erilaista syytä, jotka olivat suurempi sidosryhmien laatuvaatimus, korrelaatio muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kanssa ja / tai muuttujien välinen käänteinen kausaliteetti. Tutkimus viittaa vastuullisuuden olemassa olevaan mutta todennäköisesti epäsuoraan rooliin tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisessa. Aihe kuitenkin vaatii todennäköisesti jatkotutkimuksia konkreettisen yhteyden varmentamiseksi ja tämän tulkinnan parantamiseksi muuttujien välillä.</p>			
Asiasanat Vastuullisuusarviot, vastuullisuusraportointi, tilintarkastuksen riski, vastuullisuus			
Muita tietoja			

SISÄLLYS

TAULUKOT	5
1 JOHDANTO	6
1.1 Yleistä tilintarkastuksen palkkioista ja vastuullisuus raportoinnista	6
1.2 Tutkimuksen taustaa ja sen tuoma lisäarvo	8
1.3 Tutkimuksen sisältö ja toteutus	10
2 RISKI JA HINNOITTELU	13
2.1 Tilintarkastuksen kysyntä	13
2.2 Tilintarkastuksen riski.....	16
2.3 Tilintarkastuksen palkkioiden määräytyminen	23
2.3.1 Palkkioiden selittävien muuttujien kuvaajia	28
2.3.2 Big 4	29
3 YHTEISKUNTA VASTUU JA RAPORTOINTI	32
3.1 Yrityksen yhteiskuntavastuu ja kestävä kehitys	32
3.2 Vastuullisuus raportointi	34
3.2.1 Tilintarkastajan rooli vastuullisuusraportoinnissa	38
3.3 SRI ja ESG-arviot	41
3.4 Suhde muihin aiheen tutkimuksiin	43
4 HYPOTEESI	45
5 TUTKIMUS AINEISTO JA -MENETELMÄT	47
5.1 Tutkimus aineisto	47
5.1.1 Tutkimus aineistossa seurattuja muuttujia	49
5.1.2 Vastuullisuusraportoinnin laadun määrittely	50
5.2 Kuvaavaa statistiikkaa	51
5.3 Tutkimus menetelmät	54
6 TUTKIMUSTULOKSET	59

6.1	Vastuullisuusarviot selittäjänä	59
6.2	Vastuullisuus raportoinnin laatu selittäjänä	63
6.3	Vastuullisuus ja tilintarkastuspalkkiot	66
7	YHTEENVETO	70
	LÄHDELUETTELO	73

TAULUKOT

Taulukko 1: Tilastollisia ominaisuuksia havaintoyhtiöille.....	51
Taulukko 2: Tilastollisia ominaisuuksia havaintoyhtiöille (Korjattu)	52
Taulukko 3: Korrelaatiodataa regressioissa käytettäville muuttujille	53
Taulukko 4: Regressioanalyysi ensimmäiselle hypoteesille.....	60
Taulukko 5: Regressioanalyysi toiselle hypoteesille.....	64

1 JOHDANTO

1.1 Yleistä tilintarkastuksen palkkioista ja vastuullisuusraportoinnista

Tilintarkastus omaa merkittävän roolin tilinpäätösten luotettavuuden todentajana ja varmistajana. Sekä pääomasijoittajat että velanantajat ovat riippuvaisia tilinpäätösten luotettavuudesta omassa päätöksenteossaan. Näin ollen tilintarkastuksen tarjoama ammatillinen ja objektiivinen näkökulma tilinpäätöksestä, tilintarkastajan lausunto, antaa luotettavuutta yrityksen tilinpäätökseen edellä mainittujen sidosryhmien näkökulmasta. (Hayes, Wallage & Eimers, 2021, s. 24–25.) Riippumattomuuden merkitys tilintarkastajan toiminnassa on erittäin tärkeässä roolissa ja tämä nousee esille myös tilintarkastuksen palkkioihin liittyvässä keskustelussa.

Alustavasti tilintarkastuksen hinnoittelulle ei ole määrämuotoista säännöstelyä, mutta kyseisen palvelun hinnoittelu tulee kuitenkin toteuttaa tavalla, joka vastaa tilintarkastettavan tahon saamaa palvelun laatua ja tähän vaadittavaa ammattitaitoa ja osaamista (Hayes ym., 2021, s. 120). Palkkion määräytymisessä merkittävää on, että tämä ei vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta tilintarkastuksen kohteesta (TilintarkastusL3:8§). Riippumattomuus voi esimerkiksi vaarantua tilintarkastajan tai tilintarkastajayhteisön kohdalla tilanteessa, jossa yksittäisen tarkastettavan palkkion osuus määrittää suuren osan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön koko palkkioista (Hayes ym., 2021 s. 120). Palkkion määrittäminen omaa näin ollen markkinaehtojen lisäksi myös riippumattomuuden ylläpitämisen elementin, joka on tilintarkastajan tai tilintarkastajayhteisön kannalta merkittävää ottaa huomioon.

Vastuullisuusraportointi on nousemassa merkitykseltään suurempaan arvoon lainsäädännön ja yrityksen sidosryhmien kannalta. ESG-raportointi (Environment, social & governance) perustuu pääasiassa yrityksen vapaaehtoiseen raportointiin, jossa se ilmaisee lähestymisensä ympäristö-, sosiaali- ja hallintovastuuseen sidosryhmilleen. Vastuullisuusraportointi ei ole ollut pääasiassa muodoltaan sidottua, vaan yritykset ovat voineet ilmoittaa omasta vastuullisuudestaan vapaamuotoisesti. Poikkeuksena tähän nousevat tällä hetkellä Euroopan unionin sisällä yleisen edun kannalta merkittävät yritykset, joille on säädetty minimivelvoitteet osoittaa tietoja yrityksen toiminnasta ympäristö-, sosiaali- ja hallintovastuun lisäksi ihmisoikeuksia

noudattamisen ja korruption torjumiseen liittyen. (Kallunki, 2022, s. 224–232; 2014/95/EU.) Merkittävä muutos lähitulevaisuudessa vastuullisuusraportointiin Euroopan unionin alueella on vuoden 2023 alkupuolella voimaan tullut direktiivi 2022/2624. Tämä direktiivi tulee lisäämään vastuullisuusraportointiin liittyviä velvoitteita ja tekee direktiivin alaisten tilintarkastuskohteiden vastuullisuusraportin varmistamisesta pakollista vaikutuksensa alkaessa vuonna 2025.

Kuten aiemmin mainittiin, vastuullisuusraportointi on ollut muodoltaan pääasiassa vapaaehtoista eikä siihen sisälly samanlaisia muoto- tai sisältövaatimuksia kuin tavanomaisen tilinpäätösinformaation kanssa. Vastuullisuusraportin tuottaja voi halutessaan noudattaa valinnaisia viitekehyksiä kuten GRI-standardien, <IR> tai SASB tarjoamia viitekehyksiä (Laine, Tregibga & Unerman, 2022, s. 92–97). Erityisesti GRI-standardit ovat suhteellisen laajassa käytössä maailmanlaajuisesti suurimpien yritysten keskuudessa (KPMG, 2022). Vastuullisuusraportoinnin vapaamuotoinen luonne on ollut nähtävissä myös sen varmistamisen suhteen, sillä vastuullisuusraportoinnin varmistaminen on ollut vapaaehtoista eikä siihen ole vielä säädetty samankaltaisia rajoitteita tai vaatimuksia kuten taloudellisen informaation varmistamisen suhteen (Laine ym., 2022, s. 117–120).

Tämä Pro Gradu -tutkielma keskittyy olennaisesti tarkastelemaan vastuullisuusluokitusten ja vastuullisuusraportoinnin roolia tilintarkastuspalkkioiden määräytymisessä sekä arvioi tästä nousevien tulosten merkitystä peilautuen edelliseen tutkimukseen tilintarkastuksen palkkioihin liittyen. Vastuullisuusraportoinnin merkitys on nouseva nykyisessä ja tulevaisuuden sijoittamispäätöksissä. Tämä näkyy myös sosiaalisesti vastuullisen sijoittamisen (SRI) merkityksen nousussa vastauksena ilmastonmuutoksen ja kestäväen kehityksen megatrendeihin. Merkitys näkyy erityisesti siinä, että SRI-kohteet käsittävät yli 20% maailmanlaajuisesta pääomamarkkinasta (USSIF, 2012; via Halbritter & Dorfleitner, 2015). SRI näkökulma ei kuitenkaan ole oleellisessa osassa tutkimuksen suuntautumisen kannalta, vaan tutkimus keskittyy vastuullisuuden suhteen pääasiassa vastuullisuusraportointiin ja vastuullisuusarvioihin pyrkien kuvaamaan sekä selittämään näihin liittyviä aihealueita ja tutkimuselementtejä.

1.2 Tutkimuksen taustaa ja sen tuoma lisäarvo

Tilintarkastuksen palkkioihin ja niihin vaikuttaviin muuttujiin on tehty laajasti tutkimuksia. Suuri osa myöhemmästä tilintarkastuksen palkkioihin tutkimukseen keskittyneistä papereista perustuu Simunic (1980) tutkimukseen, jossa hän selvitti kahdeksan suurimman tilintarkastusyhteisön mahdollista monopoliasemaa markkinoilla. Tutkimuksessa nousee esille malli missä tilintarkastuksen palkkiot rakentuisivat resurssienkäyttökomponentin lisäksi riskeistä ja todennäköisyydestä joutua korvausvastuuseen. Tilintarkastettavan yrityksen voitollisuudella ei nähty olevan vaikutusta tilintarkastuksen aiheuttamaan riskikomponenttiin eikä näin myöskään palkkioihin (Simunic, 1980, s. 187). Sekä tilintarkastuksen tekijän että tilintarkastettavan rooli nousee esille tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisessa ja päätöksenteossa. Tilintarkastajayrityksen kokoluokalla on myös nähtävissä oleva vaikutus palkkioiden muodostumiseen (Palmrose, 1986).

Edellä mainittu Simunic (1980) malliin on myöhemmin liitetty useita muita muuttujia selittämään palkkioiden muodostumista. Hayn, Knechelin ja Wongin (2006) toteuttama meta-analyysi tilintarkastuksen palkkioihin liittyvästä tieteellisestä kirjallisuudesta sisälsi 186 eri muuttujaa dataansa ajanjaksolta 1977–2003, jotka pyrkivät selittämään tilintarkastuksen palkkioiden muodostumista. Tutkimus tukee koon, monimutkaisuuden ja riskin merkitystä kontrollimuuttujina tilintarkastuksen palkkioiden tutkimisessa. Tämän lisäksi tutkimuksessa nousee esille muita merkittäviä aiemmissa tutkimuksissa käytettyjä kontrollimuuttujia kuten muun muassa tilintarkastusyhteisön kuuluminen Big 4 toimijoihin, tilintarkastuskohteen velkaisuus ja tilintarkastuksen ulkopuolisten palveluiden tarjoaminen.

Tilintarkastuksen palkkioiden asettaminen tasolle mikä on alle kulujen ja riskikomponentin (low-balling) on pelätty heikentävän tilintarkastajan riippumattomuutta. Vastoin tätä pelkoa riippumattomuuden heikkenemisestä yhteyttä low-ballingin kanssa ei ole huomattavissa, sillä pidemmällä aikajaksolla tilintarkastajan on mahdollista pitää tai nostaa palkkiota yli kulujen tason. Palkkioiden asettaminen alle kulujen ei kuitenkaan nähdä sinällään heikentävän riippumattomuutta lyhyellä aikavälillä, vaan se nähdään ensikohtaamisissa normaalina toimenpiteenä. (Deangelo, 1981.) Suhteellisesti korkeampien tilintarkastuksen palkkioiden on nähty

lisäävän tilintarkastajan vaihdon todennäköisyyttä, jonka lisäksi maan lainsäädännöllisen vastuun tiukkuudella on nähtävissä vaikutus tilintarkastuksen palkkioihin (Kallunki, Sahlström & Zerni, 2007).

Markkinoilla on nykyään olemassa useampia vastuullisuusarvioiden tuottajia, joiden menetelmät ja arvostelukriteerit voivat erota toisistaan, jolloin vertailtavuus eri arvioijien välillä kohdeyrityksen ESG-arviosta vaihtelee. Tutkimuksessa hyödynnettiin erityisesti Refinitivin Asset4 tietokantaa, johon on kerätty Refinitivin antamia arvioita yrityksen vastuullisuudesta perustuen yrityskohtaiseen julkiseen informaatioon vastuullisuudesta. Vastuullisuusluokitusten antajiin keskittyvässä tutkimuksessa on muun muassa nähty, että vuosien saatossa vastuullisuuden kuvaaminen on kehittynyt arvioijainstituutioissa uusien ja parempien arviointikriteereiden lisäämisen kautta, mutta kaikkea vastuullisuuden periaatteita ei ole arvioihin vielä sisäistetty (Escrig-Olmedo, Fernández-Izquierdo, Ferrero-Ferrero, Rivera-Lirio & Muñoz-Torres, 2019). Refinitiv on selostanut omia vastuullisuuden arviointikriteerejään, johon kuuluu 630 eri arviointikohdetta joista 186 on hyödynnetty ESG-arvioiden toteuttamisessa (Refinitiv a).

Vastuuraportoinnin vaikutuksista itsessään yrityksen kannattavuuteen ei ole nähtävissä yksiselitteistä positiivista tai negatiivista vaikutusta (Gillan, Koch & Starks, 2021, via Kallunki, 2022, s. 239–240). Vastuullisuuden merkityksen noustessa omistajien ja muiden sidosryhmien silmissä voidaan nähdä tarvetta vastuullisuusraportoinnin vaatimusten laajentamiselle ja raportoinnin yhdenmukaistamiselle. Galbreathin (2012) tutkimus osoittaa, että Australian tutkimusaineistoon kuuluneet yritykset ovat reagoineet vahvistuneeseen ESG-raportointiin keskittymiseen osittain positiivisesti. Tilintarkastuskohteen koon ja sisäisten valvonnan toimintojen vahvuudella oli nähtävissä vaikutus päätökseen erillisen vastuullisuusraportin julkaisemisesta (Kend, 2015). Yritys voi halutessaan julkaista vastuullisuusraportin erillisenä dokumenttina tai sisällyttää sen vuosi- tai tilinpäätösraporttiin muun informaation kanssa.

Tutkimus käsittää osaltaan sekä tilintarkastuksen palkkioihin että vastuullisuusraportointiin tuotettua aiempaa tutkimusta. Tutkimus rakentuu kuitenkin pääasiassa tilintarkastuksen palkkioihin tuotetun aiemman tutkimuksen pohjalta

erityisesti hyödyntäen Simunic (1980), Hay ym. (2006) ja Hay (2013) tuloksia ja metodeja regression ja sen muuttujien muodostamiseen. Vastuullisuusraportoinnin ja vastuullisuusluokitusten rooli on tutkimuksessa merkittävä ja niiden interaktiota tilintarkastuksen palkkioiden suhteen tarkastellaan tarkkaan. Tutkimuksen tuoma lisäarvo sekä vastuullisuuteen että tilintarkastuksen palkkioihin liittyen perustuu muuttujien hyödyntämisessä tutkimuskontekstissa, jossa ei ole usein tarkasteltu vastuullisuusluokitusten tai vastuullisuusraportoinnin vaikutusta tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Vastuullisuusraportoinnin suhteen tutkimusta on tuotettu enemmänkin keskittyen sen varmentamiseen ja laatuun liittyviin elementteihin. On tärkeää mainita, että vastuullisuusraportointi ja tilintarkastus eivät ole olleet toistensa kanssa samankaltaisessa roolissa kuin tilintarkastaja ja tilinpäätöksen taloudellinen informaatio. Näin ollen tuloksien tulkinnassa otetaan huomioon tämä epäsuora rooli tutkittavien ilmiöiden välillä.

1.3 Tutkimuksen sisältö ja toteutus

Tutkimuksen pääasiallinen tarkoitus on tutkia ESG-luokitusten vaikutusta tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Olemassa olevaa tutkimusmateriaalia sekä tilintarkastuksen palkkioiden määräytymisestä että ESG-arvojen roolista vastuullisen sijoittamisen kautta on merkittävästi, mutta näiden elementtien yhdistämiseen luotua tutkimusaineistoa on niukemmin. Vaikka tilintarkastajat eivät sinällään kommentoi vastuullisuusraportoinnin muotoon sekä toteutukseen sisältövaatimusten täyttymisen ulkopuolella, on sillä mahdollisesti suora tai epäsuora vaikutus olennaisen virheellisyyden riskiin. Tämän lisäksi tutkimuksessa verrataan toisessa regressiossa vastuullisuusraportoinnin laadun vaikutusta tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen ja seurataan ovatko tulokset vastuullisuusluokitusten / vastuullisuusarvioiden kanssa samankaltaisia, sillä kummatkin muuttujat miellettiin tutkimuksessa esittämään yrityksen vastuullisuutta keskittyen eri vastuullisuuden toteutuksen laajuuteen.

Tutkimusaineistona hyödynnettiin suomalaisia julkisia osakeyhtiöitä ja yksityisiä yrityksiä ja niihin liittyvää data-aineistoa. Pääasiallisena datan lähteenä hyödynnettiin Refinitiv tietokantoja ja vastuullisuuteen liittyvän datan suhteen erityisesti Asset4 tietokantaa. Rajoituksia regressioon valittuihin yrityksiin tehtiin pääasiassa data-

aineiston saatavuuden suhteen, joista merkittävin rajoittaja oli Refinitivin antamat vastuullisuusluokitukset tutkimuksen kannalta merkittävällä aikavälillä. Hyödynnetty tutkimusaineisto käsitti suomalaisten julkisten ja yksityisten yritysten tilinpäätös- ja vastuullisuusinformaatiota aikaväliltä 2012–2021, jolloin hyödynnetty data-aineisto käsitti sisälleen 253 havaintoa 46 eri havaintoyritykseltä. Data-aineiston kuvaamista ja siihen liittyviä rajoitteita sekä päätöksiä avataan lisää kappaleessa viisi.

Tutkimusmetodina tutkimuksessa käytettiin usean muuttujan regressioanalyysiä. Regressioanalyysillä on mahdollista kuvata todellisuutta matemaattisessa muodossa. Näin ollen regressioanalyysiä voidaan hyödyntää ilmiön mallintamisessa tai tulevien tai havaintoaineiston ulkopuolisten arvojen ennustamisessa. (Metsämuuronen, 2011, s. 711.) Tutkimuksessa selitettävänä muuttujana käytettiin tilintarkastuksen palkkioista otettua luonnollista logaritmia, kun taas selittäviksi kontrollimuuttujiksi valittiin aiempien tutkimuksien kautta nostettuja tilintarkastuksen palkkioiden kannalta merkitseviä muuttujia kuten muun muassa tilintarkastuskohteen koko, sen kompleksisuus ja tilintarkastuskohdekohteinen riski. Muuttujien valintaa ja siihen liittyvää tarkempaa analyysiä avataan laajemmin tutkimuksen viidennessä kappaleessa. Näiden lisäksi regressioihin lisättiin kokeellisiksi muuttujiksi aiemmin mainitut ESG-luokituksia ja vastuullisuusraportoinnin laatua kuvaavat muuttujat, joiden roolia arvoitiin kahdessa erillisessä regressiossa. Regressiot ja niiden perustana olleet hypoteesit rakennettiin päätutkimuskysymyksen pohjalta.

Tutkimus pyrkii vastaamaan seuraavaan tutkimuskysymykseen:

Onko löydettävissä yhteyttä yhtiön korkeamman vastuullisuusluokituksen ja tilintarkastuksen palkkioiden suuruuden välillä?

ja avustavaan tutkimuskysymykseen

Miten kyseinen vaikutus tai sen puute on selitettävissä?

Tutkimuksessa saadut tulokset viittaavat vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden lievästi positiiviseen suhteeseen. Regressiossa vastuullisuusluokitusten saama painokerroin oli lievästi positiivinen, mutta regression mukaan tulokset olivat

muuttujan suhteen merkitseviä. Vastuullisuusraportoinnin laatua kuvaava muuttuja sai samankaltaisia arvoja omassa regressiossaan, mutta muuttujan painokerroin ei ollut regressiossa merkitsevä. Tulokset olivat kummankin muuttujan osalta päinvastaisia verrattuna kappaleessa 4 asetettuihin oletuksiin, jossa muuttujien korkeampien arvojen oletettiin johtavan matalampiin tilintarkastuksen palkkioihin perustuen suhteessa vähäisempään resurssien käytön tarpeeseen kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi tilintarkastajan näkökulmasta. Syy vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden lievästi positiivisen suhteen takana on tulkinnanvarainen. Nostimme mahdolliseksi syiksi tulosten takana korkeamman laadun vaatimuksen omistajien sekä muiden sidosryhmien osalta, muuttujan korrelaation tilintarkastuskohteen koon kanssa tai / ja tilintarkastuksen palkkioiden sekä vastuullisuusraportoinnin laadun käänteisen kausaliteetin.

Tutkimuksen seuraavassa kappaleessa käsittelemme tilintarkastuksen riskiin ja palkkioihin liittyviä elementtejä sekä rakennamme tutkimuksen kannalta oleellista teoreettista viitekehystä, johon empiirisen osuuden tutkimusta ja tuloksia myöhemmin peilataan. Kolmannessa kappaleessa käsittelemme yrityksen vastuullisuuteen ja sen raportointiin liittyviä elementtejä sekä kosketamme hieman vastuullisen sijoittamisen ja vastuullisuusraportointiin liittyviä elementtejä ja tutkimusta. Kappaleet kaksi ja kolme pyrkivät siis selittämään käsitteistöä, kuvaamaan tutkimuksen kannalta merkittäviä ilmiöitä ja selittämään elementtejä aiemmista aiheen tutkimuksista. Neljännessä kappaleessa asetetaan ja selitetään tutkimuksen hypoteesit, joiden pohjalta muodostetaan empiirisen osion regressioyhtälöt. Viidennessä kappaleessa käydään läpi käytettyjä tutkimusaineistoa ja -menetelmiä sekä argumentoidaan tutkimuksen kannalta tehtyjä päätöksiä ja rajauksia. Kuudennessa kappaleessa ilmoitetaan tutkimuksen tulokset ja toteutetaan analyysiä pohjautuen aiemmissa kappaleissa esitettyyn teoreettiseen viitekehukseen. Tutkimuksen seitsemäs kappale toimii tutkimuksen yhteenveto- ja johtopäätöskappaleena, jossa kerätään sekä selitetään elementtejä aiemmista kappaleista, jonka lisäksi nostetaan tutkimuksessa nähtyjä haasteita ja tutkimusta tukevia relevantteja jatkotutkimusaiheita.

2 RISKI JA HINNOITTELU

2.1 Tilintarkastuksen kysyntä

Nykymuotoisessa yrityksessä johdon ja omistajien rooli on yhä useammin erotettu toisistaan. Näin ollen johtajat ovat omistajien palkkaamia ja ovat vastuussa omistajien omaisuuseristä, näin ollen luoden päämies-agentti-suhteen. Omistajien ja johtajien intressit eivät välttämättä aina kohtaa ja näin ollen omistajat ovat riippuvaisia tilinpäätöksiä luotettavuudesta. Tilintarkastusten käyttäjiä on edellä mainittujen omistajien lisäksi muut sidosryhmät kuten velkojat ja veroviranomaiset. Koska johtajat eli agentit ovat itse vastuussa omasta raportoinnistaan, heillä voi olla mahdollista manipuloida näitä raportteja omien intressien edes ajamiseksi näin ollen luoden päämies-agentti-ongelman. (Eilifsen, Messier, Glover & Prawitt, 2014, s. 5–6.) Agentit eivät ole välttämättä toimimassa omistajien intressejä vastaan, mutta epävarmuus tästä aiheuttaa tilanteen, joka voi olla epäedullinen sekä omistajille että johtajille.

Tilintarkastuksen tarpeellisuus ja kysyntä johtajien, sekä omistajien näkökulmasta perustuu pohjimmiltaan tilintarkastajan rooliin riippumattomana kolmantena osapuolena todentaa tilinpäätösten ja toiminnasta annetun informaation oikeellisuus. Näin ollen tilintarkastajan rooli on kaksimuotoinen, sillä hän varmentessaan annetun taloudellisen raportoinnin oikeellisuuden vähentää päämies-agentti-ongelmasta nousevaa informaatoriskia, jonka myötä myös annettujen raporttien luotettavuus vahvenee. Tilintarkastajan tarpeellisuuden voidaan nähdä yksinkertaistettuna pohjautuvan informaation epäsymmetrian olemassaoloon johtajien ja omistajien välillä. (Eilifsen ym., 2014, s. 5–11.) Tilintarkastajan rooli näiden kahden intressiryhmän välillä nostaa esille tilintarkastajan kykenevyyden ja riippumattomuuden tärkeyden, jotta informaation todentaminen on toteutettu luotettavasti.

Tilintarkastamiseen liittyen on merkittävää mainita lainmukaisuuteen liittyviä elementtejä. Yhteisö tai säätiö on johdonmukaisesti velvoitettu valitsemaan tilintarkastaja tai tilintarkastajayhteisö toteuttamaan tilintarkastus TilintarkastusL eli tilintarkastuslaki 2:2§ mukaan nostettujen elementtien täytettyä. Näin ollen

tilintarkastuksen kysyntään vaikuttaa lakien noudattamisen tuoma elementti, jolloin vaatimusten täyttämiseksi on tilintarkastajien rooli merkittävä. Patentti- ja rekisterihallitus ovat vastuussa tilintarkastustoiminnan valvonnasta sekä tilintarkastajien hyväksymisestä. On erityisen merkityksellistä mainita, että toimiakseen tilintarkastajana on luonnollisen henkilön oltava HT-, KHT- tai JHT-tilintarkastajan pätevyyden täyttänyt, joka sisältää laaja-alaisia vaatimuksia muun muassa koulutukseen ja tilintarkastustoiminnan ammattikokemukseen liittyen. Tilintarkastuksen kysynnän muodostuminen pelkästään tilintarkastuslain nostamien vaatimusten täyttymisen ympärille on kuitenkin liian yksinkertaistettu näkemys kyseisen ilmiön muodostumiselle. Ottaen huomioon tilintarkastajan edellä mainittu rooli agentti-päämies-ongelman lieventäjänä on vaikeaa argumentoida tilintarkastuksen kysynnän perustuvan vain lakimääräisyydestä rakentuvan elementin ympärille.

Tilintarkastus toimialana jaetaan usein koon suhteen eri toimijoihin. Toimialan suhteen erityisesti merkittävimmät tilintarkastusyhteisöt ovat alan neljä suurinta toimijaa: Deloitte, Ernst & Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers, joista käytetään yleisesti nimitystä ”Big 4”. Nämä neljä toimijaa dominoivat maailmanlaajuisesti julkisille osakeyhtiöille tehtäviä tilintarkastuksia ja ovat liikevaihdoltaan merkittävästi suurempia kuin heitä pienemmät tilintarkastusyhteisöt. (Eilifsen ym., 2014, s. 34.) Nämä toimijat ovat myös tämän tutkimusaineiston kohdalla erityisen merkittäviä laajan markkinaosuutensa tähden. Big 4 yrityksiin ja heidän markkina-asemaansa kohdistunut tutkimus tilintarkastuksen palkkioiden ja laadun suhteen on erityisen laajamittaista. Hayn (2013) tuottamassa meta-analyysissä tilintarkastusyhteisön kuulumisen suureen 8/6/5/4 esitettiin merkittävänä muuttujana tilintarkastuksen palkkioiden määräytymisessä, jossa sillä nähtiin olevan vahva positiivinen vaikutus palkkioiden kasvuun.

Tilintarkastuksen ja erityisesti sen riippumattomuuden sekä ammattitaidon rooli tulee esille, kun on nähtävillä merkittäviä väärinkäytöksiä yritysten julkisen raportoinnin ja sisäisten kontrollien ongelmien suhteen. Tilintarkastuksen todennäköisesti tunnetuin skandaali käsitti Enronin tapausta, jossa heidän tilinpäätösten ja ulkoisten raportoinnin manipulointi johti lopulta sekä Enronin että heidän tilintarkastajansa Arthur Anderson toiminnan loppumiseen skandaalin seuraamusten tiimoilta, sillä he eivät olleet

puuttuneet Enronin käyttämiin kirjanpito- ja arvostuskäytäntöihin. Tämän nähtiin osittain johtuvan Arthur Andersonin tarjoamista tilintarkastuksen ulkopuolisista palveluista, jotka heikensivät tilintarkastajan riippumattomuutta (Eilifsen ym., 2021, s. 35–37). Arthur Anderson oli tällöin vielä yksi viidestä suurimmasta tilintarkastusyhteisöstä, joten riippumattomuuden heikkeneminen ja tilintarkastukseen liittyvät skandaalit voivat kaataa suuriakin toimijoita.

Enronin tapaus mukaan lukien muita suuria tilintarkastusskandaaleja, muun muassa WorldCom, Xerox ja Tyco, johti SOX eli Sarbanes -Oxley aktin syntymiseen. Kyseinen lakikokonaisuus muun muassa kasvatti tilintarkastajien sekä tarkastuslautakunnan vaatimuksia, velvoitti tilintarkastajan ajoittaiseen vaihtamiseen ja rajoitti tilintarkastuksen ulkopuolisten palvelujen tarjoamista julkisten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla. (Hayes ym., 2021, s. 44–45.) Näin kuin edellä mainittiin SOX aktin artikla 203 loi veloitteen yrityksille vaihtaa tilintarkastajaa enintään viiden vuoden välein Yhdysvalloissa vastatakseen lakiesitystä edeltäneihin tilintarkastusskandaaleihin. Lainsäädäntöä tilintarkastajien rotaatioon on olemassa myös Suomessa, jossa tilintarkastaja voi toimia yhtäjaksoisesti enintään seitsemän vuoden ajan. Kyseinen rajoite käsittää tilintarkastusyhteisön suhteessa vain päävastuullista tilintarkastajaa. (TilintarkastusL5:1§.)

Tilintarkastajien pakollista rotaatiota on perusteltu sen parantaen tilintarkastajan itsenäisyyttä ja tilintarkastuksen laatua. Vaihdon yhteydessä oli nähtävissä, että uusi tilintarkastaja todennäköisemmin vaati sopeutumisaikaa ensimmäisen vuoden aikana. Vaihdon nähtiin kuitenkin parantavan tilintarkastuksen laatua. (Lennox, Wu & Zhang, 2014.) Informaatoriskin laskiessa rotaation myötä on ollut nähtävissä parannusta sekä sijoittajien näkemyksessä tarkastuksen laadun parantumisesta että sen laadun parantumisessa itsessään. Vaikutus on vahvin pieniin firmoihin, mutta monimutkaisempiin yrityksiin sillä oli nähtävissä negatiivinen vaikutus. (Krishnan ja Zhang, 2019.) Tilintarkastajien rotaatiolla on siis nähtävissä oleva positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun ja tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tämä myös luonnostaan nostaa tilintarkastuksen ja erityisesti tilintarkastajien kysyntää, sillä rotaatio velvoittaa (pää)tilintarkastajan vaihtoa tietyn ajanjakson välein.

Liian suuren osan tilintarkastuksen ulkopuolisten palvelujen tarjoaminen tilintarkastuskohteelle on pelätty vaarantavan tilintarkastajan riippumatto muutta ja näin altistavan tilintarkastusta oleelliselle virheellisyydelle loppukäyttäjien näkökulmasta. Enronin ja muiden vuosituhatosen vaihteessa tapahtuneiden tilintarkastusskandaalien myötä Yhdysvalloissa ja tämän myötä myös monella alueella muualla maailmassa tehtiin rajoituksia tilintarkastusyhteisöjen tuottamien tilintarkastuksen ulkopuolisten palvelujen suhteen, johtuen huolesta tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta. SOX aktin artikla 201 g,h kieltää muun muassa kirjanpitoon ja tilinpäätöksen tukemiseen palvelut, tilintarkastuksen ulkopuolisten lakipalvelujen tarjoamisen sekä ulkoistettuja sisäisen tarkastuksen palvelujen tarjoamisen, jonka lisäksi tilintarkastusyhteisön pitää hyväksyttää jokainen tilintarkastuksen ulkoinen palvelun tarjonta ensin tilintarkastuskomitealta, joka ei kuulu kiellettyjen palvelujen joukkoon. Euroopan unionin sisällä tilintarkastuksen ulkoisia rajoitettuja palveluja on mainittu Tilintarkastusasetuksessa 537/2014 5 artiklassa kohdassa 1, jonka lisäksi jäsenmaat voivat rajoittaa palveluja, jos niiden koetaan rajoittavan riippumatto muutta. Tämän lisäksi Euroopan unionin sisällä on rajoitettu tilintarkastuksen ulkoisten palkkioiden määrää 537/2014 4 artiklan 2 mukaisesti. Kaikkia tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita ei ole siis rajoitettu, mutta palveluita, joiden koetaan heikentävän eniten tilintarkastajan riippumattomuutta, on pyritty rajoittamaan edellä mainituin keinoin.

2.2 Tilintarkastuksen riski

Tilintarkastus toteutetaan systemaattisena prosessina, jossa käydään läpi kaikki tilintarkastusinformaation oikeudellisuuden varmistamiseksi tarvittava merkittävä informatio. Tämä systemaattinen prosessi noudattaa johdonmukaista tilintarkastussuunnitelmää, jonka avulla tilintarkastaja kerää ja käsittelee informaatiota tilinpäätöksen luotettavuudesta, laajuudesta ja ajankohtaisuudesta. (Haves ym., 2021, s. 24–25.) Mikä määrä informaation läpikäymisestä näiden saavuttamiseksi tarpeeksi on riippuvainen muun muassa tilintarkastettavan ja sen johtajien toiminnan luonteesta, sekä tähän liittyvästä riskistä.

Tilintarkastaja antaa jokaiselle tilintarkastettavan yrityksen tilikaudelle päivätyn ja allekirjoitetun tilinpäätöskertomuksen, jossa hän antaa lausuntonsa yrityksen

tilinpäätökseen ja tilinpäätöskertomuksen sisältöön liittyen. Tilinpäätöskertomuksessa on annettava lausunto siitä antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan tilintarkastettavasta toimijasta, täyttääkö tilinpäätös sekä toimintakertomus niiden sisältöön määrätyt lakisääteiset vaatimukset, ja ovatko tilinpäätöksen sekä toimintakertomuksen informaatio yhdenmukaisia keskenään. (TilintL3:5 §.) Tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksessa vakimuotoisen, varauman sisältävän tai kielteisen lausunnon riippuen siitä onko tilinpäätöksessä, toimintakertomuksessa tai kummassakin nähtävissä edellä mainittuja vaatimuksia niiden sisältöön ja yhdenmukaisuuteen liittyen. Vakimuotoinen lausunto ilmaistaa tapauksessa, jolloin ei ole nähtävissä olennaista virhettä tilintarkastusaineistossa ja tilintarkastaja on pystynyt hankkimaan tarvittavan määrän tilintarkastusevidenssiä. Riippuen tilintarkastusevidenssin puuttumisesta ja virheiden oleellisuudesta voi tilintarkastaja nähdä tarpeelliseksi antaa ehdollisen (varauksellisen) tai kielteisen lausunnon tilintarkastuskohteesta tilintarkastuskertomuksessa. Tämän lisäksi tilintarkastajan on myös mahdollista olla antamatta lausuntoa, jos tilintarkastaja ei ole kyennyt keräämään tarpeellista määrää tilintarkastusaineistoa tilintarkastuskohteesta. Tämä tulee kuitenkin ilmaista tilintarkastuskertomuksessa. (TilintL3:5; Halonen ja Steiner, 2009, s. 457–460.) Tilintarkastajan lausunnolla on erityisen merkittävä rooli tilintarkastukseen liittyvän riskin arvioimisessa ja kuvaamisessa.

Olenmaisessa virheellisyydessä (eng. material misstatement) on kyse virheestä tilinpäätösaineistossa, joka vaikuttaa luotettavasti tilinpäätöksen rationaalisen loppukäyttäjän päätöksentekoon, joko informaation puuttumisen tai sen väärinilmaisun myötä. Se mikä kullekin loppukäyttäjälle olennaisesti virheellistä on riippuvainen tilanteesta ja käyttäjästä, sillä sama virheellisyys aineistossa ei välttämättä ole olennaista kaikille. (Hayes ym., 2021, s. 142.) Olennaisten virheellisyyksien tulkitseminen rakentuu tilintarkastuksessa tilintarkastajan ammatillisen tulkinnan ympärille. Olennaisuuden tulkinta pohjautuu lopulta siihen kuinka tietyn informaation ja ominaisuuksien omaavat loppukäyttäjät voisivat tulla vaikutetuksi tietyn muutoksen pohjalta. Tämän lisäksi virheellisyyden olennaisuuteen vaikuttaa yritykseen liittyvät elementit kuten koko, jolloin sama määrä virheellisyyttä ei ole välttämättä olennaista eri yrityksissä tai tilinpäätöksen osiossa; olennaisuutta arvioidaan siis suhteellisin arvoin eikä absoluuttisesti. (Eilifsen ym., 2014, s. 82–85.) Tämän lisäksi tilintarkastajan ei tule olennaisuuden rajapyykkiä arvioidessa ottaa

huomioon pelkästään yksittäisiä käyttäjiä vaan sen kohdentaminen perustuu suuremman käyttäjäkunnan huomioon ottoon (Hayes ym., 2021, s. 142). Olenaisuus on suurelta osin hyvin subjektiivinen ja tilannekohtainen käsite, joka vaatii paljon ammatillista osaamista ja tietämystä tasapainotella loppukäyttäjien tarpeita olennaisen virheellisyyden raja-arvoja määrittelemässä.

Tilintarkastuksen riski pohjautuu käsitteenä siis siihen todennäköisyyteen, että tilintarkastaja jättää raportoimatta tilinpäätösaineistossa nähtävän oleellisen virheellisyyden. Näin ollen tilintarkastuksen riski rakentuu kahdesta elementistä: todennäköisyydestä että tilinpäätösaineistossa on olemassa oleellinen virheellisyys ja todennäköisyydestä että tilintarkastaja ei raportoi kyseistä virheellisyyttä. Edellä mainittuun osa-alueeseen tilintarkastajalla ei ole mahdollista vaikuttaa, vaan riski on yritykseen ja ympäristöön liittyvä. Kyseinen riski vaikuttaa kuitenkin siihen todistusaineiston määrään mitä vaaditaan kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi. Tilintarkastuksen todistusaineisto rakentuu määrällisen ja laadullisen informaation ympärille. Pohjimmiltaan tilintarkastajan tulee kerätä se määrä aineistoa, joka hänen näkemyksestään mahdollistaa antamaan luotettavan näkemyksen tilinpäätöksen luotettavuudesta. (Eilifsen ym., 2014, s. 96–97; Hayes ym., 2021, s. 141–143.) Eilifsen (2014, s. 96–97) määrittelee tilintarkastuksen riskin muotoon:

$$AR = RMM \times DR, \text{ jossa:} \tag{1}$$

$$RMM = IR \times CR$$

Selitettyinä:

AR = Tilintarkastuksen riski

IR = Luontainen riski

CR = Kontrolliriski

RMM = Olennaisen virheellisyyden riski; Risk of Material Misstatement

DR = Havaitsemisriski

Tässä merkittävää on huomata, kuinka olennaisen virheellisyyden riski rakentuu luontaisen riskin ja kontrolliriskin ympärille. Luontainen riski kuvaa todennäköisyyttä, että virheellisyyttä syntyy sisäisen virheen tai petoksen myötä, kun ei oteta huomioon olemassa olevia yhtiön sisäistä valvontaa. Kontrolliriski taas näin ollen käsittelee sitä

todennäköisyyttä, että luontainen riski ei ole huomattavissa ja estettävissä olennaisessa aikajänteessä yhtiön sisäisten kontrollien avulla. (Eilifsen ym., 2014, s. 96–97.) Nämä pohjimmiltaan selittävät yhtiön sisäistä riskiä ja sitä todennäköisyyttä, että olennaista virheellisyyttä esiintyy tilintarkastusaineistossa.

Edellä mainitut riskit vaikuttavat osaltaan havaitsemisriskiin, johon tilintarkastaja kykenee suoraan vaikuttamaan. Havaitsemisriski on jollain tasolla aina olemassa, sillä tilintarkastaja käyttää aineiston valitsemisessa otantaa ja ei useinkaan käsittele kaikkia mahdollisia tilinpäätösaineistoja. Havaitsemisriskin luonne on käänteinen luontaisen riskin ja kontrolliriskin määrään, jolloin tilintarkastaja kykenee ohjaamaan havaitsemisriskiä saavuttaakseen sidosryhmille toivotun tason tilintarkastuksen riskiä. Havaitsemisriskin hallintaa voidaan toteuttaa muuttamalla tilintarkastusaineistoon tuotettavaa otannan kokoa ja tarkasteltavan aineiston laatua. Tilintarkastaja tarkastelee RMM sidonnaista riskiä ja arvioi minkä tason havaitsemisriskin hänen tulee saavuttaa, jotta tilintarkastuksen riski olisi halutulla tasolla. Tilintarkastuksen halutun tason määrittämiseen on käytetty laadullisia tai määrällisiä kriteerejä, jonka kautta tilintarkastaja voi arvioida tarvittavaa havaitsemisriskin määrää ja kuinka sen saavuttaa. (Eilifsen ym., 2014, s. 96–100.) On tarpeen kuitenkin edelleen mainita, että edellä esitetty malli hyödyntää estimaatioita, jolloin arvioidut ja todelliset riskien arvot voivat erota toisistaan. Näin ollen malli on enemmänkin ohjaava apu kuin täydellinen väline tilintarkastuksen riskin arviointiin.

Sisäinen valvonta liittyy olennaisesti kontrolliriskiin. Sisäinen valvonta on loppujen lopuksi johdon vastuulla, mutta se on kuitenkin merkittävässä osassa tilintarkastajalle, sillä siihen liittyvä informaatio on merkittävässä osassa mahdollisten virheellisyyksien aiheutumiskohtien havaitsemisessa ja niiden syntymisen todennäköisyydessä (Eilifsen ym., 2014, s. 176). Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) määrittelee sisäisen valvonnan prosessina, johon vaikuttavat toimijan hallitus, johtokunta ja muut työntekijät, jonka tarkoituksena on tarjota kohtuullista varmuutta toimijan tavoitteiden saavuttamiseksi. Näitä tavoitteita ovat toimintojen toimivuus ja tehokkuus, taloudellisen raportoinnin luotettavuus, toiminnan lainmukaisuus, sekä omaisuuserän suojaaminen luvattomalta haltuun- tai käyttöönnotolta ja luovutukselta. (Hayes et al., 2021, s. 282.) Tilintarkastuksen kannalta merkittävimpiä valvonnan osia ovat ne, jotka vaikuttavat ulkoisen

taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen, ajankohtaisuuteen ja läpinäkyvyyteen, sillä niihin keskittymällä on nähtävissä suurin vaikutus tilinpäätösaineistoihin. Sisäisen valvonnan rooli tilintarkastuksen riskiin suhtautettuna on käänteinen, jolloin laajemmat ja luotettavammat sisäisen valvonnan toiminnot johtavat pienempään todistusaineiston keräämisen tarpeeseen tilintarkastajan kohdalta. (Eilifsen ym., 2014, s.143, s. 176–180.) COSO (2013) määrittelee sisäisen valvonnan rakentuvan viiden eri osa-alueen ympärille, joita ovat hallintaympäristö, toimijan riskin arviointi, hallinta-aktiviteetit, informaatio sekä viestintä, ja toimintojen seuraaminen. Sisäisten valvontatoimien merkitys on näin ollen kiinnittynyt tilintarkastajan näkökulmasta juuri niiden vaikutukseen tilintarkastusaineiston muodostumisessa

Riskiä on nähtävissä myös itsessään tilintarkastusta ympäröivissä tekijöissä, jotka eivät sinällään sisälly yhtälö (1) mainittavien riskitermien alle. Tilintarkastaja voi altistua asiakaskohtaamisessa ammatillisuuden ja maineen heikkenemiselle tai tahriintumiselle, johtuen kohtaamiseen liittyvistä oikeuskäyntiriskeistä sekä mainehaitoista, joita tästä voi esiintyä, vaikka tilintarkastus olisi tuotettu standardien sekä tilintarkastusperiaatteiden mukaisesti (Eilifsen ym., 2014, s. 97). Näin ollen tilintarkastajan tai tilintarkastajayhteisön oma toiminta ja ammatillinen luotettavuus voi vaarantua mainehaittojen takia, jotka eivät juonnu tilintarkastajan vääräntapaiseen käytökseen tai tilintarkastusprosessissa olleeseen virheeseen. Kyseinen riski on osittain riippumaton edellä mainituista yhtälö (1) riskeistä, mutta sillä on kuitenkin oletettavasti vaikuttava rooli tilintarkastajan ja tilintarkastajayhteisön päätöksenteossa ja asiakassuhteiden valinnassa. Tilintarkastajan henkilökohtaisen riskinoton rooliin liittyen on nähtävillä, että aiemmin rikostuomion saaneet tilintarkastajat ovat valmiimpia ottamaan vastaan enemmän riskiä omaavia tilintarkastettavia yrityksiä, jonka lisäksi heidän tuottaman tilintarkastuksen palkkiot ovat suurempia kuin tilintarkastajilla ilman rikosrekisteriä (Amir, Kallunki & Nilsson, 2014). Tilintarkastajan omilla piirteillä on nähtävästi siis vaikutusta tilintarkastajan käyttäytymiseen ja muihin tilintarkastukseen liittyviin elementteihin kuten tilintarkastettavan yrityksen valintaan, koska yhtä lailla muun väestön kanssa he ovat yksilöitä.

Tarkastettavan yrityksen riskiprofiilin arvioimiseksi ja näin ollen olennaisen virheellisuuden riskin syntymisen selvittämiseksi tilintarkastaja käyttää erimuotoisia

riskin selvittämiskäytäntöjä. Näitä käytäntöjä ovat johdon sekä ulkoisten- että sisäisten yhdyshenkilöiden haastattelu, analyttiset toimet sekä suora tarkkailu ja arviointi. Tilintarkastaja kerää informaatiota tilintarkastukseen liittyen pääasiassa johdolta ja ulkoisen kirjanpidon vastuuhenkilöiltä, jonka lisäksi muiden firman sisäisten ja ulkoisten toimijoiden haastattelu voi tuoda lisänäkökulmia käsillä olevan tilintarkastusaineiston tutkimiseen. Analyttiset käytännöt tukevat edellä mainittua informaatiota tutkimalla yhtiön taloudellisia tietoja ja data-aineistojen suhteellisuutta paremman kuvan luomisesta yhtiön toiminnasta ja tilinpäätöksen alueista, jotka voivat aiheuttaa riskiä tilintarkastukseen liittyen. (Eilifsen ym., 2014, s. 100–102.) Nämä selvityskäytännöt tukevat suoraa tarkkailua ja arviointia, joka toteutetaan tarkastellen muun muassa yhtiön prosesseja, dokumentteja ja toimintaa.

Niin kuin edellä mainittiin tilintarkastajalta ei vaadita absoluuttista varmuutta tilintarkastukseen liittyvän riskin poistamisesta, vaan tilintarkastajalta oletetaan kohtuullista varmuutta siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaisia virheellisyyksiä. Monissa tapauksissa tilintarkastajan ei ole mahdollista saavuttaa absoluuttista varmuutta. Tätä rajoittavat tekijät voidaan suurelta osin jakaa kolmeen eri alalajiin: taloudelliseen raportointiin ja liikeprosesseihin liittyviin rajoitteisiin, tilintarkastusaineistoon tarkastustoimenpiteiden luonteeseen liittyviin rajoitteisiin sekä lopuksi aikatauluihin ja kustannus-hyöty-tasapainoon liittyviin rajoitteisiin. (Halonen & Steiner, 2009, s. 43–44.) Kohtuullinen varmuuden saavuttamiseksi tilintarkastajan tulee läpikäydä tarpeellinen määrä tilintarkastusaineistoa, jotta tilintarkastukseen liittyvä riski on halutulla tasolla. Taloudelliseen raportointiin ja liikeprosesseihin liittyvissä rajoitteissa on kyse tilinpäätöseristä, joiden oikeellisuudesta ei ole täyttä varmuutta. Joidenkin tilinpäätöserien luonteen takia niiden arviointi vaatii estimaatioita, jolloin tilinpäätöksen luotettavuuden arviointiin voidaan hyödyntää muun muassa historiallista informaatiota. Epävarmuus johtuu tilinpäätöksen tuottamiseen liittyvästä osittaisesta subjektiivisuudesta ja sisäisiin kontroleihin liittyvistä perusteellisesta riskistä. (Halonen & Steiner, 2009, s. 43–44; Haves ym., 2021, s. 141.) Tämän lisäksi tilintarkastusaineistoon liittyen on tarpeen mainita, että suuri osa tilintarkastajan keräämää informaatiota on luonteeltaan vakuuttavaa eikä välttämättä pyri tai kykene antamaan absoluuttista varmuutta, joko informaation luonteen tai tarkoituksellisen ulosrajaamisen takia. Tilintarkastuksen tuottamisen taloudellisesta näkökulmasta tilintarkastajan ei ole järkevää tai ajan sekä

kustannuksien mukaan kohtuullista tarkistaa jokaista liiketapahtumaa. (Haves ym., 2021, s. 141–143.) Tärkeää on kuitenkin siis mainita, että tilintarkastaja saattaa edelleen antaa virheellisen lausunnon, vaikka tilintarkastusaineistoa olisi kerätty tilanteen suhteutettuna tarpeellinen määrä informaatiota johtuen osittain edellä mainituista tekijöistä, jotka estävät täydellisen tilintarkastuksen riskin poistamisen.

Liittyen edellä mainittuun kohtuulliseen varmuuteen ja tilintarkastuksen toteuttamisen skaalaan ja resurssien käyttöön, on nähtävillä, että suurimmassa osassa tapauksia tilintarkastajan ei ole mahdollista käydä läpi kaikkea mahdollista tilintarkastusaineistoa. Näin ollen tilintarkastaja turvautuu hyödyntämään otantaa aineistosta pystyäkseen tekemään johtopäätöksiä aineistoon liittyen. Tilintarkastuksen otannalla tarkoitetaan tilannetta, jossa tilintarkastustoimia toteutetaan alle 100 % populaatiosta, johon yksittäisillä otantayksiköillä on yhtäläinen todennäköisyys kuulua, jotta siitä voidaan tehdä luotettavasti johtopäätöksiä koko populaatiosta (ISA 530:5a). Kun populaatiosta toteutetaan otantaa, liittyy tähän luontaisesti riskiä siitä, että tarkastettavaksi valittu osajoukko ei vastaa koko populaatiota mitattavassa tai arvioidussa ominaisuudessa tai arvoissa. Tätä kutsutaan otantariskiksi, joka voi näkyä kahtena erillisenä virheellisyytenä: (1) testattu populaatio hylätään, kun se tulisi hyväksyä ja (2) testattu populaatio hyväksytään, kun sitä ei tulisi hyväksyä. Nämä virheellisyydet ovat Tyyppi 1 virheellisyys, eli väärän hylkäyksen riski ja Tyyppi 2 virheellisyys, eli virheellisen hyväksymisen riski. Tyyppi 1 virheellisyys heikentää tilintarkastuksen tehokkuutta, kun tilintarkastajan tulee kerätä lisää aineistoa päätyäkseen oikeaan päätökseen, kun taas Tyyppi 2 virheellisyys johtaa virheelliseen tilintarkastajan lausuntoon, jos tilintarkastukseen liittyvää olennaista virheellisyyttä ei havaita otannassa. (ISA 530:5c; Eilifsen ym., 2014, s. 260–261.) Näin ollen otantariski on vahvasti liitännäinen yhtälössä (1) mainittuun havaitsemisriskiin. Otantaan liittyvän riskin lisäksi on mahdollista, että tilintarkastaja päätyy virheelliseen lopputulokseen riippuen tekijöistä, jotka eivät kuulu otantaan liittyvien riskien alle. Tätä riskiä kutsutaan ei otannalliseksi riskiksi. (ISA 530:5d.) Näitä riskitekijöitä voivat muun muassa olla tilintarkastajan henkilökohtainen virhe, väärän populaation tutkiminen ja tulosten virheellinen tulkinta. Otantariski ja ei otannallinen riski rakentavat yhdessä havaitsemisriskin. Näitä riskitekijöitä on mahdotonta arvioida etukäteen, mutta niitä voidaan hallita kehittämällä tilintarkastajan kykeneväisyyksiä sekä seurantaan ja suunnitteluun liittyvillä toimilla. (Eilifsen ym., 2014, s. 260–261.) Tilintarkastaja

joutuu siis hallinnoimaan otantaan liittyviä riskejä sekä samalla arvioimaan kuinka suuri otanta on resurssien käytön ja oleellisuuden kannalta riittävä saavuttamaan halutun varmuuden oikeamuotoisen lausunnon antamiseksi ajankohtaisessa aikaikkunassa.

Tilintarkastuksen otantaan liittyen on nähtävillä yleisellä tasolla kaksi eri tapaa tuottaa otantaa. Nämä ovat ei-tilastollinen otanta ja tilastollinen otanta, jossa tilastollisessa otannassa hyödynnetään todennäköisyyttä ja tilastollisia tekniikoita tulosten arviointiin sekä otannan koon määrittämiseksi kuin taas ei-tilastollisessa otannassa näitä tekniikoita ei hyödynnetä yhtä tarkasti. Kummassakin tapauksessa vaaditaan tilintarkastajan omaa ammatillista arviointikykyä oikeanlaisten metodien ja otantakoon määrittelyyn, mutta se on merkittävästi vahvemmassa roolissa ei-tilastollisessa otannassa. Vaikka ei-tilastollisessa otannassa ei hyödynnetä yhtä tiettyä tilastotieteellistä otantametodia, vaaditaan tilintarkastajalta silti erityisen laajaa osaamista ja tietämystä kyseisistä käytänteistä, jotta otanta voidaan tehdä luotettavasti. (Eilifsen ym., 2014, s. 260–265.) Tämä luo itsessään lisää muuttujia ja riskejä tilintarkastuksen otantaan liittyen, sillä on mahdollista, että tilintarkastaja ei ole tarpeeksi tietoinen tilastollisista käytänteistä, jolloin on mahdollista, että otannan hyödynnetyt käytännöt vaihtelevat yleisesti hyväksytyistä käytännöistä. Tästä huolimatta suurin osa tilintarkastusyhteisöistä Yhdysvalloissa sanoi hyödyntävänsä ei-tilastollisia otantakäytänteitä (93,9%) ja (56,4%) haastatelluista tilintarkastusyhteisöistä hyödynsivät vain ei-tilastollisia otantakäytänteitä. (Hitzig & Neal, 1995.) Tilastollisen otannan hyödyntämisen hyödyt perustuvat tehokkaampaan ja luotettavampaan otannan rajaamiseen ja siihen liittyvän riskitekijöiden sekä riittävyden huomiointiin, mutta vastapainona sille on suurempia kuluja, joita menee muun muassa henkilöstön kouluttamiseen ja ohjelmiston rakentamisen sekä vaihtamiseen liittyen. (Eilifsen ym., 2014, s. 263–265.)

2.3 Tilintarkastuksen palkkioiden määräytyminen

Tilintarkastuksen palkkion määräytymiseen ei ole laadittu suurempia vaatimuksia tai rajoitteita, vaan ne ovat yhtä lailla riippuvaisia kysynnän ja tarjonnan mukaisista liikkeistä sekä itse tilintarkastuksen toteuttamiseen menevistä kuluista ja resursseista kuin muutkin vapaalla markkinoilla liikkuvat palvelut. Erityisen elementin tähän luo

jo aiemmin läpi käyty Tilintarkastuslain 2:2§ nostama vaatimus tilintarkastuksen toteuttamiseen ja tilintarkastajan valitsemiseen yhtiöille ja säätiöille, kun vähintään kaksi seuraavista vaatimuksista täyttyy: 1) Taseen loppusumma yli 100 000 €; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto yli 200 000 €; 3) palveluksessa keskimäärin yli kolme henkilöä. Vaatimus tilintarkastajan valintaan ylläpitää tilintarkastuksen kysyntää, mutta tämän lisäksi tilintarkastuksen loppukäyttäjien tarpeet rakentavat tilintarkastuksen kysyntää kuten aiemmin tässä tutkimuksessa mainittiin. Tilintarkastuslaissa on säädetty kohdassa 3:8§, että tilintarkastuksen palkkio ei saa määräytyä tavalla, joka voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Riippumattomuuden tulkinta tässä asianyhteydessä vaatii paljon tulkinnanvaraisuutta ja riippuu mitä varmemmin paljon lisäksi tilintarkastajan ja tilintarkastuskohteen suhteesta yleisellä tasolla ottaen huomioon myös tilintarkastuksen ulkoiset palvelut ja yhteistoiminnan ajanjakso. Palkkioiden määräytyminen jättää kuitenkin paljon tulkinnan varaan ja ottaen huomioon sen rooli riippumattomuuden ja näin ollen oleellisen virheellisyyden huomioimattomuuden mahdollisuutena, on kyseisestä aiheesta tehty laajasti tutkimusaineistoa lukuisista näkökulmista.

Nykyinen ja lähihistorian tilintarkastuksen palkkioiden tutkimus perustuu osaltaan Simunicin (1980) tuottaman tutkimuksen ja löydöksen pohjalle, josta tilintarkastuksen palkkioiden määräytymistä on edelleen jatkettu. Hän tutki silloisten suurimman kahdeksan toimijan (Big Eight) markkina-asemaa, jossa hän loi mallin, joka ottaa huomioon sekä tilintarkastajan että tilintarkastuskohteen taloudelliset tavoitteet ja niiden roolin. Kyseisen tutkimuksen tulokset eivät tukeneet olettamusta suurien toimijoiden hintakilpailulle ja aseman monopolisoitumiselle. Simunic (1980) rakensi tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisen yhtälön muotoon:

$$E(C) = cq + E(d)E(v); \quad (2)$$

$$E(d) = f(a, q)$$

$$E(v) = 0 \leq v \leq 1$$

Jossa $E(C)$ = tilintarkastajan kokonaiskustannuksien odotusarvo

c = resurssien yksikkökustannus

q = tilintarkastajan resurssien käyttö

a = tilintarkastettavan resurssien käyttö

$E(d)$ = tilikaudella tilintarkastettujen tilinpäätöksiin liittyvien tappioiden nykyarvo

$E(v)$ = tilintarkastajan osuus vastuusta liittyen kyseisiin tappioihin

Yllä oleva yhtälö käsittelee tilannetta täydellisessä markkinatilanteessa ja näin ollen seuraa tilintarkastajan kuluja palkkioiden määräytymiseksi. Yhtälön (2) tulkinnan osio cq on yksiselitteinen, sillä se kuvaa tilintarkastajan omien resurssien käyttöä tilintarkastuksen aikana tilintarkastajan kokonaiskustannusten määrittelyssä. Tämä luo resurssikomponentin tilintarkastuksen palkkioiden määräytymiseen. Osio $E(d)*E(v)$ yhtälössä (2) on siltä osin mielenkiintoinen, että se kuvaa tilintarkastajalle koituvaa kokonaisriskiä ja korvausvastuuta, joka esiintyy tilintarkastuksessa ja näin epäsuorasti tilintarkastuskohteen valitsemisessa. Nämä luovat palkkioiden määräytymiseen riskikomponentin. Tämä siis viittaa siihen, että tilintarkastajalla on kannustin vaatia lisää korvausta suhteutettuna tilintarkastukseen liittyviin riskeihin ja yhdistää se tilintarkastuksen palkkioihin (Kallunki, Sahlström & Zerni, 2007). Yhtälössä (2) Simunic (1980) on rakentanut $E(d)$:n muodostuvan sekä tilintarkastajan resurssienkäytön että tilintarkastuskohteen resurssienkäytön hypoteettisen funktion ympärille. Eli jos $E(d)$ pysyy samana, mutta tilintarkastuskohde käyttää enemmän resursseja esimerkiksi sisäiseen valvontaan, se johtaa pienempään resurssienkäyttöön tilintarkastajalta ja päinvastoin tilanteessa, jossa kohteen resursseja käytetään vähemmän sisäiseen valvontaan. Niin kuin aiemmin kävimme läpi, paremmat ja laajemmat sisäisen valvonnan resurssit ovat käänteisesti verrannollisia tilintarkastajan vaatiman informaation määrään kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi (Eilifsen ym. 2014, s. 176).

Simunicin (1980) toteuttaman tutkimuksen jälkeen tilintarkastuksen palkkioihin keskittyvään tutkimuskirjallisuuteen on tullut suuria määriä erilaisia näkökulmia ja tutkittu monia palkkioiden muodostumista selittäviä muuttujia. Hayn ym. (2006) toteuttamassa meta-analyysissä käytiin läpi tätä edeltävän yli kahden vuosikymmenen aikana tuotettua tutkimusaineistoa tilintarkastuksen palkkioihin liittyen. Kyseinen analyysi käsitti itsessään 186 muuttujaa 147 eri tutkimuksesta, jotka jaoteltiin kahdeksaantoista eri kategoriaan. Aiemmassa tutkimuksessa on ollut nähtävissä kolme erityistä muuttujaa, joiden on nähty vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Nämä ovat tilintarkastuskohteen koko, kohteeseen liittyvä riski ja

kohteen monimutkaisuus/(kompleksisuus), joista tilintarkastuskohteen koko selittää suurta osa palkkioiden suuruksien erosta. (Hay ym., 2006.) Erityisesti huomioon otettavaa tässä on, että kyseiset muuttujat vaikuttavat suoraan tilintarkastajan työmäärään, sillä ensiksi kohteen suurempi koko vaatii absoluuttisella tasolla suurempaa otantaa kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi samoin kuin suurentunut riski, jonka vaikutusta tilintarkastusevidenssin vaatimuksiin käytiin läpi aiemmassa kappaleessa. Kompleksisuuden suhteen tilintarkastajalta vaaditaan laajempaa ymmärrystä ja ammattitaitoa käsittelemään monimutkaisempia yhtiöjärjestelyitä ja toimialoja, jonka voidaan nähdä vievän enemmän aikaa ja resursseja koulutukseen tilintarkastajalta. Niin kuin Hay ym. (2006), ja tätä tukevan Hay (2013), tuottamissa meta-analyyseistä tuli selville, tilintarkastuksen palkkioisiin liittyvää tutkimusta on tehty laajasti ja ottaen huomioon lukuisia erilaisia muuttujia näiden edellä mainittujen koon, kompleksisuuden ja tilintarkastuskohdekohtaisen riskin lisäksi.

Low balling eli tilintarkastuksen palkkioiden asettaminen alle kokonaiskustannusten on pelätty heikentävän tilintarkastajan riippumattomuutta. Vastoin tätä pelkoa Deangelo (1981) ei kuitenkaan nähnyt low balling ilmiön heikentävän tilintarkastajan riippumattomuutta, vaan ilmiön voitiin nähdä johtuvan tulevaisuuden voitto-odotuksista. Low balling käsitteenä on vahvasti kiinnittynyt tilintarkastajan vaihtamiseen tilintarkastuskohteen näkökulmasta. Vaatimukset tilintarkastajan ajoittaisesta vaihtamisesta, kuten nousee esille SOX aktin artikkelissa 203 ja Tilintarkastuslaissa 5:1§, aiheuttavat itsessään tarpeen ajoittaiselle tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön rotaatiolle lainmukaisuuden puolesta, mutta tilintarkastuskohteella voidaan nähdä olevan myös muita motiiveja vaihtaa tilintarkastajaa. Yleinen syy tilintarkastajan vaihtamiseksi on ollut uuden tilintarkastajan alemmat kustannukset verrattuna edelliseen, jonka syyksi voidaan arvioida joko low balling-ilmiötä tai sitten tehostetumpi toiminta uuden tilintarkastajan suhteen (Hay ym., 2006). Low balling-ilmiö on nähtävissä olevan yleinen ilmiö ensimmäistä kertaa tilintarkastuskohteelle tehtävissä tilintarkastuksissa oletuksena ollen, että he pystyvät korvaamaan nämä alun menetykset tulevaisuuden voitoilla (Deangelo, 1981). Tämä vaikuttaa tilintarkastajien palkkioihin erityisesti tilintarkastajan vaihdon yhteydessä olettaen, että vaihto on toteutettu kustannuksellisista syistä. Aiemmin nostettua oletusta palkkioiden määrän laskemisen motivoivan tilintarkastajan vaihtoa tukee se, että tilintarkastuskohteet, jotka maksoivat

suhteellisesti enemmän palkkioita, olivat todennäköisempiä vaihtamaan tilintarkastajaa (Kallunki ym., 2007). Tilintarkastajan vaihtamisen suhde eri lainsäädäntöympäristöissä on mainitsemisen arvoista, sillä tällä on nähtävästi vaikutusta sekä tilintarkastajan että tilintarkastuskohteen suhteen. Tiukemmalla lainsäädännöllä on nähtävissä olevan positiivinen verrannollisuus tilintarkastuksen kuluihin, jonka lisäksi tiukempi lainsäädäntö johti suurempaan kynnykseen vaihtaa tilintarkastajaa. (Kallunki ym., 2007.) Lainsäädännöllä ja suhteellisella tilintarkastuspalkkioiden määrällä voidaan siis nähdä olevan vaikutusta tilintarkastuskohteen tilintarkastajan vaihtamiskäyttäytymiseen ja näin ollen myös tilintarkastuksen palkkioihin.

Tilintarkastuksen palkkioiden muodostumista on tutkittu myös muista näkökulmista. Pohjautuen hallitukseen liittyviin elementteihin Carcello, Hermanson, Neal ja Riley jr. (2002) löysivät, että hallitukseen itsenäisyyteen, määrätietoisuuteen ja kokemukseen liittyvillä tekijöillä oli nähtävissä positiivinen vaikutus tilintarkastuksen palkkioiden määrään. Tämän nähtiin perustuvan heidän halukkuuteensa hankkia verrattain korkealaatuisempia tilintarkastusta, jolloin suurempi laadun merkitys näkyy myös tilintarkastuspalkkioiden suuruudessa. Tähän liittyen Abbott ym. (2003) tutkivat tilintarkastusvaliokuntien sisäisiä piirteitä ja tilintarkastuspalkkioiden suuruuksia. He löysivät, että tilintarkastusvaliokuntien riippumattomuudella ja rahoituksellisella ammattitaidolla oli nähtävissä olevan vahvasti positiivinen vaikutus tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Näin ollen voidaan nähdä, että suurempi tilintarkastukseen liittyvän laadun ja varmistuksen määrä omistajien oikeuksia parantaen nostaa tilintarkastukseen liittyvien kulujen määrää. Tukeutuen edellä mainitun yhtälö (1) nostettuun kontrollirisktiin Bae, Choi, Lamoreaux ja Lee (2021) tutkivat yrityksen heikkojen sisäisten kontrollien roolia tilintarkastajan työmäärässä ja näin ollen tilintarkastuspalkkioiden suuruudessa. Heikkojen sisäisten valvonnan toimien nähtiin lisäävän tilintarkastajan käytettyjä resursseja ja nostavan tilintarkastuksen palkkioihin liittyvää hintapremiota, joka ei ollut suoraan yhdistettävissä parempaan tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen kulut nousivat siis suurenevan yleisellä tasolla heikkojen sisäisten valvonnan laatuun perustuen, mutta tilintarkastettava joutui maksamaan verrannollisesti myös ylimääräistä suhteessa tilintarkastuksen laatuun. (Bea ym., 2021.)

2.3.1 Palkkioiden selittävien muuttujien kuvaajia

Aiemmissa tutkimuksissa koon kuvaamiseksi on pääasiassa käytetty kohteen taseen loppusummaa, josta on yleisesti otettu luonnollinen logaritmi palkkioiden suhteisen lineaarisuuden tutkimisen parantamiseksi. Palkkioiden määräytymisen vaihtelua on pystytty selittämään yli 70 % johtuvan koosta ja tulokset korrelaatiosta ovat olleet vahvasti positiivisia ja merkittäviä. (Hay ym., 2006.) Näin ollen koko on myös erityisen merkittävä muuttuja tässäkin tutkimusaineistossa. Tilintarkastuskohteen kompleksisuuden kuvaamiseksi aiemmat tutkimukset ovat tutkineet sitä arvioiden sen organisaationallista kompleksisuutta muun muassa tytäryhtiöiden, ulkomaisten tytäryhtiöiden ja SIC koodien avulla sekä sen maantieteellistä monimutkaisuutta muun muassa ulkomaisten omaisuuserien suhteellisella suuruudella. Korrelaatio palkkioiden muutoksen suhteen on ollut tutkimuksissa pääasiassa positiivista ja merkittävää. (Hay ym., 2006; Hay, 2013.) Tilintarkastuskohteeseen liittyvää riskiä on kuvattu monella tavoin tutkimuskirjallisuudessa. Yleisimmin merkittävimiksi riskillisiksi eriksi on määritelty varastoon ja myyntisaamisiin kuuluvat erät. Kyseisiä eriä on tutkittu usein vertaamalla niitä taseen loppusummaan, joko erikseen tai yhdessä. (Hay ym., 2006; Simunic, 1980; Ashton, Graul & Newton, 1989.) Kuten aiemmin käytiin läpi, yrityskohtainen riski on osa koko tilintarkastukseen kuuluvaa riskiä, näe yhtälö (1), ja suurempi yrityskohtainen riski yhdessä kontrolliriskin kanssa vaikuttavat tarvittavan tarkastusevidenssin määrään kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi.

Tilintarkastuksen palkkioiden tutkimus on usein noudattanut seuraavaksi avattavaa kaavaa, jossa tilintarkastuksen palkkioiden luonnollista logaritmia on verrattu muuttujiin, joiden on oletettu vaikuttava tilintarkastuksen palkkioiden määrään negatiivisesti tai positiivisesti. Edellisten tilintarkastuksen palkkioihin liittyvien tutkimuksien kaavat ovat muistuttaneet Hay ym. (2006) mukaan usein seuraavaa muotoa:

$$\ln(f_i) = \beta_0 + \beta_1 \ln(A_1) + \sum \beta_k g_{ik} + \sum \beta_e g_{ie} + e_i \quad (3)$$

Jossa f_i = tilintarkastuksen palkkiot

A_1 = tilintarkastettavan koon kuvaaja

g_{ik} = joukko kontrollimuuttujia, jotka on perusteltu merkittäviksi

aiemmissä tutkimuksissa

g_{ie} = joukko kontrollimuuttujia, joita kyseisessä tutkimuksessa tutkitaan

Kuten aiemmin mainittiin, tilintarkastettavan koon luonnollisen logaritmin on nähty erityisen merkittävänä osana tilintarkastuksen palkkioihin liittyvissä tutkimuksissa ja sen on nähty selittävän suurinta osaa tilintarkastuksen palkkioihin liittyvästä vaihtelusta. Tämän lisäksi tutkimuksissa on käytetty aiemmin merkittäviksi nähtyjä muuttujia, joiden muodostuminen avaa laajentunutta kuvaa tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisesta ajan ja tutkimuksien myötä verrattaessa Simunic (1980) tutkimukseen. (Hay ym., 2006.) Näiden aiemmin hyväksytyjen muuttujien lisäksi tutkimuksessa luonnollisesti käsitellään tutkimuksen kannalta sille merkittäväksi valittuja muuttujia, näe yhtälö (3), kuten yrityskohtaiset vastuullisuusraportoinnin luokitukset tämän tutkimuksen kohdalla. Empiirisen tutkimusosion regressioyhtälö noudattaa edellä mainittua (3) muotoa. Kyseistä yhtälöä ja regression toteuttamista avataan enemmän tutkimuksen viidennessä kappaleessa.

2.3.2 Big 4

Edellä tutkimuksessa mainituista neljästä suuresta toimijasta, jotka luovat yhdessä ”Big 4”-yritykset, on usein eroteltu toisista toimijoista erilliseksi joukoksi tilintarkastuksen palkkioita ja laatua tutkiessa. Tämä johtuu osaltaan heidän merkittävästä markkina-asemastaan ja resursseistaan, jolloin heille on mielletty parempaa tilintarkastuksen laatua verrattuna muihin tilintarkastusyhteisöihin. Yrityksen kuulumista Big/(8,6,5),4 on käytetty yleisesti tilintarkastuksen laadun proxina aiemmissä tutkimusaineistoissa, jonka historialliset tulokset laadun tutkimisesta vaikuttavat, että kyseisten yritysten palkkiot ovat yleisesti muita yrityksiä korkeampia (Hay ym., 2006; Hay, 2013). Näkemyksellä Big 4 yritysten tilintarkastuksen paremmalle laadulle on nähtävissä tukea, sillä verratessa tilintarkastusyhteisöjen asiakkaita ja heidän takautuvia oikaisujaan tilinpäätöksiin oli huomattavissa, että Big 4 yritysten asiakkaila oli vähemmän oikaisuja (Eshleman & Guo 2014). Tilintarkastajan kuulumisella näihin suurin toimijoihin on oletettavan merkittävä vaikutus palkkioiden määrään suhteellisen sisäisen laatuvaatimuksen takia.

Choi, Kim, Liu ja Simunic. (2018) tutkimuksessa käsiteltiin eri maiden välisiä ja sisäisiä julkisia tilintarkastuksen palkkioita, jossa verrattiin Big 4 tilintarkastajia ja ei Big 4 tilintarkastajia erilaisissa lakiympäristöissä. He löysivät, että tilintarkastuksen palkkiot nousevat oikeusvelvollisuuden vahvuuden ja tiukkuuden suhteen. Tämän lisäksi Big 4 yritykset vaativat korkeampia palkkioita samassa lakiympäristössä, jonka voidaan nähdä johtuvan kyseisten yritysten verrattaisen korvausvelvollisuuteen liittyvien kulujen ollessa suurempia. Lopulta vielä Big 4 tilintarkastuksen verrattainen lisäpalkkio on suurempi heikommassa lakiympäristössä, jolloin lakiympäristön vahvetessa verrattainen palkkiopreemio vähenee. (Choi ym., 2018.) Tämä tukee edellä olevaa olettamusta sisäisestä laatuvaatimuksesta, joka näin ollen myös näkyy korkeampina suhteellisina palkkioina.

Big 4 yritysten rooli tilintarkastuspalkkioiden arvioinnissa on usein eriytetty muista alan toimijoista. Esimerkkinä tästä on se, että Simunic (1980) tutkimus keskittyi silloiseen suureen kahdeksaan toimijaan ja heidän markkina-asemaansa, jonka tutkimus on nähty nykyisen tilintarkastuksen palkkioiden pohjana. Tutkimusta on tehty laajasti kyseisistä suurista toimijoista ja heidän roolistaan tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Tutkimusta on toteutettu myös Big 4:n yksittäisiin tilintarkastajiin ja heidän palkkioihinsa liittyen (Knechel, Niemi & Zerni, 2013) ja kyseisten isojen toimijoiden palkkioiden preemioihin heidän ollessa markkinajohtajia maan tai kaupunkien tasolla (Francis, 2011; Ferguson, Francis & Stokes, 2003; Francis, Reichelt & Wang, 2005). Pohjautuen tilintarkastuksen laatuun tehtävään tutkimukseen Lawrence, Minutti-Meza ja Zhang (2011) tutki Big 4 toimijoiden ja muiden toimijoiden tilintarkastuksen laatua ja olisiko niiden erot mahdollista selittää tilintarkastuskohteisiin liittyvillä tekijöillä. Tutkimuksessa seurattiin kolmea laadun kuvaajaa, joita verrattiin kyseisten isojen toimijoiden ja muiden toimijoiden kesken. Lawrence ym. (2011) näkivät, että laadun kuvaajien erot eivät olleet merkittävästi eriäviä toimijoiden välillä ja suurin osa eroista oli mahdollista selittää tilintarkastuskohteeseen liittyvillä elementeillä erityisesti koolla.

Big 4 yritysten rooli tilintarkastusmarkkinoilla on merkittävä yleisesti ja varsinkin suomessa toimivien yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (PIE) tilintarkastuksen suhteen, sillä kyseiset suuret toimijat tuottavat 82 prosenttiyksikköä kaikista tilintarkastuksista PIE-yhteisöille (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019).

Kyseinen lukema on noussut merkittävästi vuoteen 2021 mennessä, sillä vain 9,1 prosenttiyksikköä tilintarkastuksista oli toteutettu PIE-yhteisöille isojen toimijoiden ulkopuolelta. Erityisesti KPMG säilyttää laajaa markkina-asemaa 60,4 prosenttiyksiköllä PIE-yhteisöjen tilintarkastukseen liittyen. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2021.) Näin ollen tutkimuksen kannalta on tarpeen erottaa Big 4 toimijat muista toimijoista pohjautuen heidän merkittävään markkinaosuuteen ja näkemykseen heidän tilintarkastuksen palkkioiden suuruuden sekä tilintarkastuksen laadun ollessa eriävä muista toimijoista tilintarkastuksen loppukäyttäjien näkemyksestä.

3 YHTEISKUNTA VASTUU JA RAPORTOINTI

3.1 Yrityksen yhteiskuntavastuu ja kestävä kehitys

Yritysten merkitys aktiivisena yhteiskunnallisina toimijoina on noussut yhä enemmän näkyviin viime aikoina pohjautuen odotuksiin, joita heille on asetettu muun muassa ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvien arvojen pohjalta. Erityistä merkitystä on asetettu kestävän kehityksen rooliin tulevaisuuden sukupolvien olemassaolon ja yhtäläisten resurssien mahdollistamiseksi sekä kansalaisille että yrityksille. Euroopan unionin komissio määrittelee kestävän kehityksen seuraavalla tavalla: se on toimintaa, jossa kyetään vastaamaan nykyisiin tarpeisiin samalla, että mahdollistetaan tulevien sukupolvien tekevän samoin. Kestävälle kehitykselle nostetaan kolme tukipilaria, jotka ovat taloudellinen, ympäristöllinen ja yhteiskunnallinen tukipilari (Euroopan komissio, 2023). Se kuinka nämä tukipilarit ovat tekemisissä toistensa kanssa ja kuinka näiden roolia tulkitaan vaikuttaa siihen, että kuinka toimivasti kestävää kehitystä toteutetaan.

Pohjautuen sisäisiin paineisiin lähestyvän ilmastokatastrofin ja muiden tulevia sukupolvia vaarantavien ilmiöiden alla, Yhdistyneet Kansakunnat ja jokainen heidän jäsenmaistaan hyväksyivät yhdessä ”The 2030 Agenda for Sustainable Development” ohjelman vuonna 2015, joka rakentuu vahvasti 17 eri kestävän kehityksen tavoitteen (SDG) ympärille. Nämä tavoitteet ovat maailmanlaajuisia ja jäsenvaltiot ovat sitoutuneita pitämään näistä kiinni. Nämä kestävän kehityksen tavoitteet käsittelevät muun muassa tasa-arvoon, ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyviä tavoitteita, jonka lisäksi Yhdistyneet Kansakunnat ovat nostaneet esille 169 yksityiskohtaisempaa tavoitetta kestävän kehityksen takaamiseksi. (Yhdistyneet Kansakunnat.) Nämä yhteistavoitteet tukevat kestävän kehityksen ymmärtämistä rakentuen edellä mainitun kolmen tukipilarin: taloudellisen -, ympäristöllisen - ja yhteiskunnallisen tukipilarin ympärille. Kestävän kehityksen tulkinta saattaa kuitenkin jäädä monessa asiansynteudessa käsittelemään vain edellä mainittuja kolmea elementtiä.

Kestävän kehityksen rooli ja siihen liittyvät odotukset ja vastuut yritysten suhteen ovat läheisesti sidonnaisia yrityksen yhteiskuntavastuun (CSR) kanssa. Euroopan unionin Komissio (2011) määrittelee yrityksen yhteiskuntavastuun termin: yrityksen

sosiaalisten ja ekologisten huolenaiheensa omaan liiketoimintaansa ja sidosryhmiensä huomioon ottamisena. Tärkeää huomioitavaa on, että kyseinen toiminta ylittää luonteeltaan ne oikeudelliset velvoitteet, joita yritykselle on asetettu. Yhteiskuntavastuun edistämiseksi on tarkoitus ajaa sekä yritysten liiketoiminnan, että yhteiskunnan etua. (Euroopan komissio, 2011.) Yhteiskuntavastuuta ei siis nähdä taakkana yritykselle, vaan mahdollisuutena edesauttaa kumpaakin toimijaa; yhteiskuntaa ja yritystä itsessään. Yrityksen yhteiskuntavastuun voidaan nähdä rakentuvan neljän vastualueen ympärille, joita ovat taloudellinen-, oikeusperusteinen-, eettinen- ja filantrooppinen vastuu (Carroll, 1991). Nämä rakentuvat edellä mainitussa järjestyksessä toistensa pohjalta, jolloin alemman vastuullisuuden ylläpitäminen mahdollistaa ylemmän tason vastuullisuuden toteuttamisen luoden eräänlaisen pyramidin. Eli jos yritys ei pysty ylläpitämään taloudellisia vastuitaan, ei oikeusperusteisen vastuun toteuttamisella ole merkitystä ja niin edespäin. Jokainen vastuista ottaa huomioon erilaisia sidosryhmiä laajentuen omistajista laajempaan yhteiskuntaan. (Carroll, 2016.) Kyseinen ymmärrys yrityksen yhteiskuntavastuusta on merkittävästi laajempi kuin Milton Friedmannin (1970) näkemys yrityksen ainoan yhteiskuntavastuun olevan voitollisuus ja omistajien edun ajaminen. Pyramidianalogiasta on kuin tärkeää tiedostaa, että yhteiskuntavastuiden toteutus ei tapahdu pelkästään pyramidin mukaisessa järjestyksessä, vaan yritys toteuttaa kaikkia vastuualueitaan samanaikaisesti. Tämän lisäksi osa-alueet eivät ole täysin irrallisia toisistaan, vaan eettistä vastuuta voidaan nähdä olevan osaltaan näkyvissä muissakin vastuualueissa. (Carroll, 2016.)

Yrityksen yhteiskuntavastuun ja kestävän kehityksen asiansynteudessa on tarpeen käsitellä John Elkingtonin (1994) esille nostamaa käsitettä kolmoistilinpäätös (eng. Triple Bottom Line), josta käytetään usein lyhennettä TBL. Kestävä kehitys rakentuu yhtäaikaiseen pyrkimykseen edistää taloudellista kehitystä, ympäristön laatua ja yhteiskunnallista yhdenmukaisuutta. Yritysten pyrkimys tähdätä kestävään kehitykseen tulisi siis pyrkiä arvioimaan toimintaansa kolmoistilinpäätöstä kohtaan eikä vain taloudellista tulosta. (Elkington, 1998 via Arowoshegbe & Emmanuel, 2016.) Kolmoistilinpäätös nostaa siis esille ympäristön ja yhteiskunnallisen merkityksen yrityksen toimintaa arvioidessa, jotka näkyvät myös kestävän kehityksen tukipilareiden määritelmässä. Tämän takia edellä mainituista tukipilareista on käytetty joissain asiansynteiksissä termiä kolmoistilinpäätös (Laine ym., 2022, s. 15–17).

Kolmoistilin päätöksen luoma kolmen tarkasteltavan ominaisuuden rooli kestävän kehityksen ymmärryksessä on edelleen monella alueella laajassa käytössä ja kuvaa hyvin yksinkertaistettua mallia kestävästä kehityksestä erityisesti yrityksen näkökulmasta. Kyseinen näkökulma voi kuitenkin aiheuttaa rajoitteita suhteessa siihen, kuinka kestävän kehityksen tukipilareiden roolia ymmärretään ja käsitellään. Tämä johtaa siihen, että kestävän kehityksen edistämiseksi voidaan jättää tilanteissa huomioimatta jonkin osa-alueen haitta toisten alueiden hyödyn varjolla. Kestävän kehityksen kannalta olisi toimivampaa huomioda pilarit toisiinsa riippuvaisina, jolloin edellä mainittua tilannetta ei saisi tapahtua; yhteiskunnallisen- ja taloudellisen tukipilarin rakentuessa ympäristön tukipilarin pohjalta. (Laine ym., 2022, s. 15–17.)

Yrityksen yhteiskuntavastuuta arvioidessa haastetta tilanteeseen tuo yrityksen tarkoitusperän tulkitseminen ja kannustin viestiä omasta vastuullisuudesta ilman, että toiminta vastaa kyseistä tilannetta. Olettaen, että vastuullisen kuvan antamisesta sidosryhmille on hyötyä, mikä estää yritystä suurentelemasta omaa vastuujaikanaan varsinkin kuin vastuullisuusraportointi on useissa tilanteissa vapaaehtoista ja vapaamuotoista? Yritysten toiminnassa ja vastuullisuusraportoinnissa on nähtävillä mahdollisuuksia organisaationaaliseen tekopyhyteen. Tämä ei välttämättä ole johtuvaa johtajiston tarkoituksellisesta pyrkimyksestä toimia näin, vaan eri sidosryhmien odotukset voivat olla toistensa kanssa ristiriidassa, jolloin sidosryhmien odotusten hallinta velvoittaa epäsuorasti organisaationaaliseen tekopyhyteen. (Cho ym., 2014.) Tämä nostaa kysymyksiä liittyen yritysten vastuullisuusraportoinnin vertailtavuuteen ja syihin niiden takana. Jossakin tilanteissa sisäiset paineet voivat johtaa johtajia toimimaan tekopyhästi, jotta he kykenevät oikeuttamaan omaan asemansa sidosryhmien silmissä. Tämä voi luoda mahdollisia haasteita liittyen yhdenmuotoisempien vastuullisuusraportointistandardien luomiseen.

3.2 Vastuullisuusraportointi

Pohjautuen yrityksen yhteiskuntavastuuseen siitä käytetään yhä useammin termiä ESG, joka sisältää kolme eri vastuun osa-alueita: ympäristö (eng. environment), sosiaalinen/yhteiskunta (eng. social) ja hallinto (eng. governance). ESG-raportoinnissa/vastuullisuusraportoinnissa on kyse yritysten tilinpäätöksen yhteydessä toimitetusta selityksestä edellä mainitun kolmen osa-alueen lisäksi muista yrityksen

vastuullisuuteen liittyvistä tekijöistä. Vastuullisuusraportointi on ollut riippuvaista yrityksen vapaaehtoisuudesta eikä sille ole asetettu tarkkoja määrävaatimuksia niiltäkään yrityksiltä, joilta sitä on vaadittu eli suurimmilta yrityksiltä, jotka ovat NFRD direktiivin alaisilta. NFRD direktiivissä on kyse sisällön minimivaatimuksesta, mutta tilintarkastuskohteen on mahdollista noudattaa tiukempia vapaaehtoisia vastuullisuusraportoinnin viitekehyksiä, joista suomalaisten pörssiyritysten suhteen suosituin on GRI-standardit. (Kallunki, 2022, s. 224–227.) Viitekehysten noudattaminen on tarkoitus parantaa yhtiöiden vertailtavuutta ja antaa läpinäkyvämpi kuva organisaatioiden vaikutuksesta ympäristöön, ympäröivään talouteen ja ihmisiin (GRI, 2023).

Global Reporting Initiative (GRI) loi vuonna 2000 ohjeellisen viitekehysten vastuullisuusraportointiin liittyen, johon on sittemmin jatkettu standardien luomista pääasiassa laajentaen vastuullisuusraportoinnin aihealueiden käsittelyä eri iteraatioiden myötä. Viitekehys syntyi aikana, jolloin vastuullisuusraportointi oli siirtymässä ympäristöllisestä raportoinnista käsittelemään laajamittaisemmin aihealueita liittyen sosiaalisiin, ympäristöllisiin ja taloudellisiin mittareihin, jota silloinen viitekehys käsitteli. GRI standardit ovat sittemmin nousseet suosituimmaksi valinnaiseksi vastuullisuusraportoinnin viitekehukseksi. (Laine ym., 2022, s. 88.) GRI-standardit ovat suosituimpia monissa vastuullisuusraportointia toteuttavissa yrityksissä, mutta markkinoilla on myös muita standardeja, joiden mukaan yritykset ja muut toimijat voivat ilmaista omaa vastuullisuuttaan. Esimerkkeinä näistä ovat muun muassa Integrated Reporting/ <IR>, jota tukee IIRC (International Integrated Reporting Council), SASB (Sustainability Accounting Standards Board) ja CDP (Carbon Disclosure Project) (Laine ym., 2022, s. 92–97). Vapaaehtoista vastuullisuusraportoinnin standardoimista ja viitekehysten käyttöä muun muassa edellä mainittujen organisaatioiden viitekehyksiin pohjautuen on perusteltu niiden parantavan yritysten vastuullisuusraportointien vertailtavuutta, yhdenmukaisuutta ja säännöllisyyttä. Viitekehysten tarjoajien valitsemat aihealueet ja tärkeimmäksi painotetut sidosryhmät vaihtelevat ja voivat olla vaikuttuneita ulkopuolisten tekijöiden suhteen, jolloin valitun viitekehysten noudattaminen ja siitä annetun informaation suuntautuminen voi vaikuttaa kyseisten intressien myötä. (Laine ym., 2022, s. 88.) Koska viitekehukset ovat luonteeltaan vapaaehtoisia, yritystä ei ole veloitettu

noudattamaan yhtä tiettyä viitekehystä tai viitekehystä ollenkaan, niin vastuullisuusraportointien vertailtavuus ja asianmukaisuus voi kärsiä näiltä osin.

Merkittävä muutos valinnaisten viitekehysten suhteen on IFRS:n luoma vastuullisuusraportointiin keskittynyt ISSB (International Sustainability Standards Board) vuonna 2021 GOP26 kokouksessa Glasgow'ssa, jonka on tarkoitus ajaa standardeja, jotka pyrkivät luomaan laadukkaan ja kattavan maailmanlaajuisen vertailukohdan vastuullisuusraportoinnille tukeakseen sijoittajien ja rahoitusmarkkinoiden tarpeita. Tämän lisäksi ISSB:hen on integroitu SASB:n standardeja ja tulevaisuuden vastuullisuusraportoinnin viitekehystä rakennetaan muun muassa näiden ja edellä mainittujen <IR>-standardien pohjalta. SASB-standardit ja <IR> standardit ovat nyt sisällytetty ISSB:n alaisuuteen ja sen pyrkimyksenä on vastata vastuullisuusraportoinnin yhdenmukaistamisen ja harmonisoinnin tarpeeseen tulevaisuudessa. (IFRS, 2022; KPMG, 2022.) Useampia suuria viitekehysten tuottajia on siis integroitu yhden toimintaelimen alle, joten tulevaisuuden vastuullisuusraportoinnin viitekehysten on mitä todennäköisemmin vastaava paremmin yhdenmukaistetusti vastuullisuusraporttien käyttäjien tarpeita ISSB:n vastuualueiden osalta.

Maailmanlaajuisesti suurin osa (96% G250-yrityksistä ja 79% N100-yrityksistä) suurista yrityksistä ilmoittaa vastuullisuudestaan tai ESG-arvoista omissa raporteissaan (KPMG, 2022). Näin ollen huolimatta vastuullisuusraportoinnin olevan pääasiassa vapaaehtoista muodoltaan ja yleisesti, on vastuullisuudesta ilmoittaminen vakiintunut käytäntönä monelle alalle ja yritykselle. Pohjautuen edellä mainittuihin vastuullisuusraportoinnin viitekehyksiin GRI on suosituin suurten yritysten keskuudessa (68% N100-yrityksistä ja 78% G250-yrityksiä) tämän lisäksi SASB on käytössä merkittävässä osuudessa (33% N100-yrityksistä ja 49% G250-yrityksistä) suuria yrityksiä (KPMG, 2022). Valinnaisten vastuullisuusraportoinnin viitekehysten hyödyntäminen, varsinkin GRI:n suhteen, on suurissa yrityksissä suhteellisen laajassa käytössä. Kyseiset viitekehykset eivät kuitenkaan kata laajuudessaan kaikkia suuria yrityksiä, joten vastuullisuusraportoinnin vertailtavuus voi olla hankaloitunutta yritysten kesken, jotka noudattavat eri viitekehysjä. Trendi vastuullisuusraportoinnin suhteen on ollut kasvava samoin kuin erilaisten valinnaisten viitekehysten käyttämisen suhteen (KPMG, 2022).

Vastuullisuusraportoinnin velvoittavuuden edes ajamisesta on ollut paljon keskustelua. Kysymys ei ole sinällään pelkästään siitä tulisiko vastuullisuusraportointia velvoittaa, vaan siihen liittyy myös olennaisesti se, millaista sisältöä vastuullisuusraportoinnista tulisi vaatia ja minkälaisia toimia näiden noudattamatta jättämisen tulisi aiheuttaa (Laine ym., 2022, s. 98–101). Vastuullisuusraportoinnin ja sen sisällön velvoittavuuden eteen on tehty paljon edistystä viime aikoina monien eri lakimuutosten ja standardien muodostamisen muodossa kuten käymme myöhemmin läpi. Vastuullisuusraportoinnin velvoittavuuteen on kommentoitu näkemyksiä puolesta ja myös vastaan. Kriittisen näkemyksen vastuullisuusraportoinnin velvoittavuudesta nostaa esille sen näkökulman, että ei ole vielä löydetty parasta mahdollista tapaa toteuttaa vastuullisuusraportointia, jolloin velvoittavien standardien määrääminen voisi rajoittaa innovaatiota vastuullisuusraportoinnin kehittämisen suhteen (Laine ym., 2022, s. 98–101). Vastuullisuusraporttien viitekehykset ovat kehittyneet laajasti viime vuosina, joten olettaen kehittymisen tarpeen pysyvän samankaltaisena tulevaisuudessa on todennäköistä, että velvoittavien viitekehysten pitää ottaa tämä huomioon omia sisältöjään määrittäessä.

Lähitulevaisuudessa vastuullisuusraportoinnin kannalta merkittävin lakimuutos Euroopan unionin sisällä on CSRD eli Corporate Sustainability Reporting Directive, joka rakentuu ja laajentaa vastuullisuusraportointiin liittyviä vaatimuksia vuodesta 2014 voimassa olleen NFRD eli Non-Financial Reporting Directive verrattuna. Direktiivi asettui voimaan 5.1.2023 ja vaikuttaa ensimmäisiin yrityksiin vuonna 2025 niiden tilikauden 2024 tilinpäätöksiin. Tähän asti jatketaan NFRD direktiivin mukaan, mutta sen jälkeen siirrytään uuteen CSRD direktiiviin. (EU, 2023; 2022/2464.) Nykyinen NFRD direktiivi käsittää alleen yhteisön kannalta merkittävät yritykset, joissa on vähintään keskimäärin 500 työntekijää tilikauden aikana. Siinä vaaditaan kyseisiä yrityksiä antamaan selvitys toimintakertomuksessa vähintään ympäristöasioihin, sosiaalisiin ja hallintoon liittyvistä aiheista ja samoin myös korruption ja lahjonnan torjumiseen liittyen. Tiedot aiheesta tulee antaa laajuudessa, jolloin sen toiminta on ymmärrettävissä. (2014/95/EU.) CSRD tulee käsittämään laajempaa osaa suurista yrityksistä ja listattuja Pk-yrityksiä (EU, 2023; 2022/2464). Suomessa NFRD:n direktiivi on näkynyt lakimuutoksena KPL:ssä eli kirjanpitolain luvussa 3a, joka käsittelee selvitystä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen muista

kuin taloudellisista tiedoista. Laki noudattaa suurelta osalta sisällöltään ja vaikutusalaltaan NFRD:ssä esiin nostettuja sisältöseikkoja ja vaikutuksenalaisten yritysten määrittelyä; eli yleisen edun kannalta merkittävä suuri yhteisö, jossa on keskimäärin 500 työntekijää tilikauden aikana ja seikkoja edellä mainituista aiheista laajuudessa, jossa toiminnasta ja ymmärrettävä kuva. (KPL3a:1§ & 2§)

Erityisen merkittävää CSRD direktiivissä tilintarkastuksen suhteen on ensimmäiseksi, että direktiivin voimaan tulosta yritysten tulee noudattaa ESRS standardeja eli European Sustainability Reporting Standards, joita muodostaa EFRAG. Toisekseen direktiivin myötä tilintarkastajan tulee pakolliseksi käydä läpi vastuullisuusraportointiin liittyvät tiedot, joita yritys on julkaisemassa. (EU, 2023.) Tällä on mitä luultavimminkin suurentava rooli vastuullisuusraportoinnin merkitykseen tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisessa, sillä sen arvioiminen tulee pakolliseksi sekä sen muotovaatimukset tiukkenevat ja standardoituvat ESRS toimeenpanon myötä. Lakimuutosta perustellaan sen parantavan sijoittajien ja sidosryhmien mahdollisuutta läpikäydä ilmastonmuutokseen ja muihin vastuullisuusasioihin liittyviä tilintarkastuskohdekohtaisia riskejä. Tämän lisäksi sen argumentoidaan vähentävän raportointiin kuuluvia kuluja keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä perustuen standardien yhdenmukaistamiseen. (EU, 2023.) Kyseinen lakimuutos on mittava askel vastuullisuusraportoinnin velvoittavuuden laajentamiselle ja sen asettamiselle samalle viivalle muun tilinpäätösaineiston kanssa vertailtavuudessa ja merkityksessä.

3.2.1 Tilintarkastajan rooli vastuullisuusraportoinnissa

Ulkoisen laskentatoimen ja tilinpäätöksen raportoimisen suhteen informaation varmentaminen sidosryhmien etujen varmentamiseksi on pohjautunut pääasiassa tilintarkastuksen toteuttamiseen. Luonteeltaan kyseinen varmistaminen on pääasiallisesti pakollista kuten nousee esille esimerkiksi suomen tilintarkastuslain kohdassa 2:2§ nostamissa velvoitteissa lainkohdassa mainittujen elementtien täyttävälle yrityksille. Varmentamisen rooli on kuitenkin ollut vastuullisuusraportoinnin suhteen usein huomattavasti erilainen, sillä

vastuullisuusraportoinnin sisältövaatimukset ja sen varmentamiseen liittyvä lainsäädäntö ei ole samalla tavalla rajoittavaa ja tarkkaan määriteltyä kuten taloudellisen informaation suhteen. (Laine ym., 2022 s. 117–118; TilintarkastusL2:2§.) Huolimatta varmentamiseen liittyvän velvoitteiden olevan vapaaehtoisia, yritykset ovat yhä useammin varmentaneet vastuullisuusraportoinnin informaatiota riippumattomien kolmannen osapuolen toimijoiden turvin. Maailmanlaajuisesti suurten yritysten suhteen ulkoinen varmistaminen on ollut suhteellisen laajaa (47% N100-yrityksistä ja 63% G250-yrityksistä) ottaen huomioon sen vapaaehtoisen luonteen, sekä sisällöltään että varmistamisvaatimukseltaan (KPMG, 2022). Vastuullisuusraportoinnin varmistamispalveluja tarjoavat sekä alan suuret toimijat (Big 4 ym.) että myös kooltaan pienemmät toimijat kuten konsulttiyritykset ja voittoa tavoittelemattomat järjestöt. Ulkoisen varmistamiskommentin sisällyttäminen yrityksen vastuullisuusraporttiin voidaan nähdä parantavan vastuullisuusraportoinnin uskottavuutta ja luotettavuutta käyttäjien silmissä. Huomattavaa kuitenkin on, että vastuullisuusraportoinnin varmistaminen ei ole samalla tasolla taloudellisten tietojen varmentamisen kanssa. (Laine ym., 2022, s. 117–120.)

Tilintarkastajan rooli ja merkitys vastuullisuusraportoinnin suhteen on siis huomattavasti erilainen suhteessa tavanomaisen tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen toimitettavaan tilintarkastukseen ja varmentamiseen liittyen. Vaikka EU:n alueella NFRD direktiivi loi lisää vaatimuksia vastuullisuusraportointiin liittyen, tilintarkastaja ei kuitenkaan kommentoi raportoinnin sisältöön, mutta hänen tulee varmistaa, että yhtiö on antanut selvityksen muista kuin taloudellisista tiedoista (Kallunki, 2022, s. 226–227). Sisältövaatimuksien tarkistaminen ei ole siis lähelläkään samalla tasolla tai velvoitettua kuin taloudellisten tietojen suhteen. Vastuullisuusraportoinnin varmistamiseen liittyvien toimien ollessa tällä hetkellä vapaaehtoisia eikä tilintarkastuksen tapaisesti määrällisesti ja sisällöllisesti velvoitettua, nousee esille mahdollisia ongelmatilanteita liittyen varmistuksessa toimitettuun skaalaan ja varmistajan riippumattomuuteen vastuullisuusraportin lukijoiden näkökulmasta. Lukijalle voi jäädä kuva, että vastuullisuusraportoinnin informaation varmistaminen olisi verrattavissa tilintarkastetun informaation kanssa. Tämän lisäksi varmistajan tilintarkastajasta eriävä rooli, missä hän on vastaava osakkeenomistajien sijaan yrityksen johtajille, voi aiheuttaa ongelmia varmistajan

riippumattomuuden suhteen. (Laine ym., 2022, s.119–120.) Vastuullisuusraportoinnin varmistus kuten vastuullisuusraportoinnin tuottaminenkin on siis suurelta osin luonteeltaan vapaaehtoista, näin ollen tilintarkastajan rooli vastuullisuusraportoinnin varmistamisessa on suoraan pieni. Tilintarkastusyhteisöiden ollessa suuria varmistamispalvelujen tarjoajia on mahdollista nähdä, että tilintarkastajalla on kuitenkin epäsuora merkitys vastuullisuusraportoinnin varmistamisen suhteen.

Pohjautuen vastuullisuusraportoinnin varmistamiseen ja vastuullisuusraportointiin itsessään, Kend (2015) näki tutkimuksessaan, että tilintarkastuskohteen koon ja sisäisen valvonnan rakenteiden vahvuudella oli nähtävissä olevan vaikutus selittämään kohteen päätöstä tuottaa erillinen vastuullisuusraportti. Tämän lisäksi aktiivisella ja tunnollisella tilintarkastuskomitealla nähtiin olevan vahva positiivinen vaikutus vastuullisuusraporttien varmentamisen suhteen. Aktiivisen vastuullisuuskomitean nähtiin myös vaikuttavan varmennuksen tuottajan valintaan. (Kend, 2015.) Edelleen vastuullisuusraportoinnin varmistamiseen liittyen on nähtävissä, että yritykset, jotka pyrkivät parantamaan raporttiansa uskottavuutta ja rakentamaan heidän omaa mainettaan hakevat useammin varmistusta omille vastuullisuusraporteilleen. Tämän lisäksi yritykset, jotka toimivat enemmän sidosryhmäkeskeisissä maissa yritystoiminnan arviointiin liittyen, ovat todennäköisempiä valitsemaan tilintarkastustaustaisen varmistajan vastuullisuusraporteilleen. (Simnett, Vastraelen & Chua, 2009.) Tämä siis selittää osaltaan yrityksen vastuullisuusraportointikäyttäytymistä sekä varmentajan valintaa. Itsessään varmistamisen kriteereihin pohjautuen, Boiral, Heras-Saizarbitoria ja Brotherton. (2019) näkivät, että vaikka suurin osa vastuullisuusraporteista perustuu GRI:n tuottamaan viitekehukseen, niiden varmistamisessa ei otettu huomioon kyseistä viitekehystä ja siihen liittyviä vaatimuksia sekä standardeja, vaan varmistuksessa tehdyt löydöt ilmoitettiin yleisinä havaintoina. Tämä nostaa kysymyksiä vastuullisuuden varmistamisen luonteesta ja siitä tapahtuuko varmistaminen tarkoituksenmukaisesti suhteessa siihen, miten sen tuottaminen tehdään usein suhteutettuna edellä mainittuihin viitekehysiin.

Edellä mainitun CSRD:n voimaantulo ja vaikutuksenalaisuuteen siirtymisen porrastetusti vuosina 2024 ja 2025 tulevat muuttamaan vastuullisuusraportointia ja tilintarkastajan roolia siihen Euroopan unionin alueella. Direktiivin myötä merkittäviä

muutoksia ovat edellä mainittu ESRS standardien luonti, joihin perustuen vastuullisuusraportointia tullaan säätelemään Euroopan unionin alueella, ja vastuullisuusraportointiin liittyvä velvollisuus rajalliseen varmuuteen, jonka jälkeen todennäköisesti edetään vaatimukseen kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi. (KPMG, 2023; EU, 2023.) Vastuullisuusraportoinnin vapaaehtoinen luonne tulee siis muuttumaan merkittävästi vaaditun sisällön laajentuessa, standardien käyttöönotettaessa ja vastuullisuusraporttien varmentamisen pakolliseksi tulemisessa. Vastuullisuusraportin tiedoista rajallisen varmuuden antamisen myötä siitä annetut kommentit integroidaan tilintarkastuskertomukseen ja sen työstämiseen vaaditaan päätilintarkastajan osallistumista. (KPMG, 2023).

3.3 SRI ja ESG-arviot

Sosiaalisesti vastuullinen sijoittaminen (SRI) on Laine ym. (2022, s. 128) mukaan laajasti käytetty termi, joka tarkoittaa sijoittamistapaa, jossa pyritään minimoimaan laajamittaisesti sijoituskohteiden sosiaaliset ja ympäristölliset vaikutukset. Termi on sisällöltään laajempi kuin ESG (sijoittaminen), jonka keskittymiskohteet eli ympäristö, sosiaalinen ja hallinnollinen puoli on mainittu jo aiemmin. ESG on terminä laajasti käytössä rahoitusmarkkina-asianyhteydessä ja siinä implikoidaan, että sijoittamisen yhteydessä on otettu huomioon kyseiset kolme edellä mainittua elementtiä voiton tavoittelemisen lisäksi. (Laine ym., 2022, s. 128.) SRI on siis terminä hieman vähemmän selkeästi rajattu. Berry (2013) mukaan katsottaessa sijoittajan näkökulmaa SRI:n oli nähtävissä, että sijoittajat painottivat eniten ympäristöllisiä tekijöitä, jonka lisäksi he näkivät, että positiivisia sosiaalisia käytäntöjä tulisi palkita, mutta he eivät silti sulki näissä heikommin suoriutuneita yrityksiä kokonaan pois vastuullisista rahastoista. SRI ja ESG-sijoittamiseen liittyen suuresti puheenaihetta on nostanut ESG-arvoihin suuntautuneen sijoittamisen mahdollinen lisätuotto sijoittajan näkökulmasta, josta on hieman ristiriitaisia tuloksia. Vastuullisen sijoittamisen osalta on nähtävissä mahdollisuuksia ylituottoihin erityisesti Pohjois-Amerikan ja nousevien markkina-alueiden osalta (Friede, Bush & Bassen, 2015). Tätä vastoin Halbritter ja Dorfleitner (2015) eivät löytäneet merkittävää eroa tuotoissa korkean ja matalan ESG-arvion saaneiden yritysten välillä samoissa sijoitusportfoliossa. Vastuullisiin arvoihin keskittyneen sijoittamisen nouseva merkitys nostaa vastuullisuusraportoinnin ja

vastuullisuuden arvioimisen ja vertailtavuuden roolia tulevaisuudessa suuremman läpinäkyvyyden ja laajemman raportoinnin tarpeen myötä.

Vastuullisuuden arviointi sijoittajien ja muiden sidosryhmien näkökulmasta on monimutkaista, joka on nostanut esille erilaisia arviointikriteerejä ja vastuullisuuden mittareita, joita vastaan organisaatioita on vertailtu. Sijoittajille on ollut helpottavaa, kun yrityksille on ollut mahdollista laittaa eräänlaisia leimoja vastuullisuuden suhteen kuten myös ryhmittää niitä muiden samankaltaisten yritysten kanssa esimerkiksi vastuullisuuteen keskittyviin osakemarkkina indekseihin kuten Dow Jones Sustainability World indeksi. Näistä kehittyneempiä vastuullisuuden mittareita ovat erilaiset vastuullisuuslistaukset ja lisäksi erilaisten instituutioiden tuottamat ESG-arviot. (Laine ym., 2022, s. 139–140.) Esimerkkejä instituutioista, jotka tuottavat ESG-arvioita ovat muun muassa Thomson Reuters, Bloomberg, MSCI, Refinitiv ja Sustainalytics. Vastuullisuusarviot ilmaistaan jossain järjestelmissä absoluuttisina lukuina, kun taas jossain yritykset järjestellään eri ryhmiin tulosten mukaan. Ongelmana arvosteluissa nousee ajoittain esille arvostelukriteereiden ja metodien tarkemman selittämisen tai niistä nousevan avoimuuden puute. Arvioiden käyttäjien näkökulmasta avoimuuden puutos voi vaikeuttaa sen selvittämistä, mitä asiakohtia arvioiden tuottamisessa on painotettu, joka voi vaikeuttaa aiheeseen liittyvää päätöksentekoa. (Laine ym., 2022, s. 140–142.) Vastuullisuusarvioiden antajilla on nähtävillä todennäköisiä eroja kategorioissa, joita painotetaan ESG-arvioita tehtäessä ja heidän tulkintansa data-aineistosta vaihtelevat, jonka nähdään olevan suurin selittäjä ESG-arvioiden vaihtelusta arvioiden välillä (56%). Lisäksi arvioijien suhteen oli nähtävillä arvioijan oma vaikutus arvioihin, joka näkyi yhden aihealueen korkean tuloksen johtavan myös korkeisiin tuloksiin muilla aihealueilla. (Berg, Köbel & Rigobon, 2022.) Arviointi-instituutiot ovat kuitenkin sisällyttäneet lisää arviointikriteerejä mittaamaan yrityksen suoriutumista, jotka ovat ajan saatossa paremmin kuvanneet yrityksen suoriutumista vastuullisuuden suhteen. On kuitenkin huomattavaa, että kaikkia vastuullisuuden periaatteita ei ole vielä sisällytetty arviointiprosesseihin. (Escrig-Olmedo ym., 2019.) Näin ollen vastuullisuusarviot ovat hyviä välineitä niiden käyttäjille asettamaan yrityksiä vastuullisuuden suhteen eri kategorioihin, mutta niillä on omat haasteensa vertailtavuuden ja metodien läpinäkyvyyden suhteen.

3.4 Suhde muihin aiheen tutkimuksiin

Koska tutkimus tuotetaan regressioanalyysinä keskittyen selittämään tilintarkastuksen palkkioita, koskettaa se osaltaan laaja-alaisesti tilintarkastuksen palkkioihin liittyviin tutkimuksiin. Näin ollen se rakentuu suurelta osin aiemman tilintarkastuksen palkkioihin tehdyn tutkimuksen erityisesti Simunic (1980), Hay ym. (2006) ja Hay (2013) ympärille, jossa on nostettu tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisen perustaa ja yleisesti hyväksytyjä muuttujia aiemman tutkimuksen pohjalta tehdyn meta-analyysin muodossa. Tutkimuksen asemoituminen on osaltaan kosketuksissa jokaiseen tilintarkastuksen palkkioihin keskittyneeseen tutkimukseen eron ollessa pääasiassa tutkimukselle merkittävien muuttujien suhteen, jotka ovat tässä tilanteessa vastuullisuusraportointi ja vastuullisuusluokitukset. Tutkimus näin ollen koskettaa myös tuoreempia tutkimuksia aiheeseen liittyen kuten Bae ym. (2021), Eierle, Hartlieb, Niemi ja Ojala (2021) sekä Lim ja Monroe (2022), jotka ovat tutkineet tilintarkastuksen palkkioita eri näkökulmista.

Tilintarkastuksen palkkioiden lisäksi tutkimus keskittyy vastuullisuusraportointiin ja vastuullisuusluokituksiin, jotka näkyvät myös tutkimuksen empiirisen osion muuttujissa. Näin ollen tutkimus koskettaa luonnostaan vastuullisuusraportointiin liittyvää tutkimusta, joka on keskittynyt muun muassa vastuullisuusraportoinnin varmennukseen liittyviin elementteihin, kuten Boiral ym. (2019), Simnett ym. (2009) sekä Kend (2015), ja vastuullisuusraportoinnin laatuun liittyviin elementteihin, kuten Amran, Lee ja Devi (2014) sekä Al-Shaer (2020). Itsessään vastuullisuusluokituksia tai vastuullisuusraportoinnin suhdetta tilintarkastuksen palkkioihin ei ole tutkittu merkittävästi luultavasti johtuen tilintarkastajan rajallisesta tai epäsuorasta roolista vastuullisuusraporttien sisällön tarkistamisessa. Al-Shear (2020) tuottama tutkimus, jossa vertailtiin vastuullisuusraportoinnin laatua tilintarkastuksen jälkeiseen taloudellisen raportoinnin laatuun, on läheisesti kosketuksista aihealueeltaan tämän tutkimuksen kanssa. Kyseisessä tutkimuksessa hän näki, että paremman vastuullisuusraportoinnin laadun omaavat yritykset voitiin nähdä omaavan pyrkimyksen yleiseen laatuun tilinpäätösinformaatioon liittyen, joka vähensi tilintarkastajan tarvetta käyttää resursseja tilinpäätöksen varmentamiseksi luotettavasti. Tämän lisäksi yritykset, jotka omasivat korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun, olivat negatiivisesti verrannollisia tulojen

hallitsemismittareiden kanssa, jonka nähtiin parantavan tilintarkastuksen jälkeisen raportoinnin laatua. (Al-Shear, 2020.) Korkeammalla vastuullisuusraportoinnin laadulla voidaan nähdä olevan näin ollen vaikutusta myös tilintarkastuksen palkkioiden määrään juontuen vähenevästä tilintarkastajan käyttämistä resursseista tilintarkastettavan tilinpäätöksen yleiseen laatuun juontuen.

Tutkimus pyrkii tuomaan uutta näkökulmaa, sekä tilintarkastuksen palkkioihin keskittyvän tutkimuksen, että vastuullisuusraportointiin liittyvän tutkimuksen suhteen. Tutkimusta juuri tilintarkastuksen palkkioiden keskittyen vastuullisuusraportoinnin ja vastuullisuusluokitusten linssin läpi ei ole laajamittaisesti, mutta on todennäköistä, että tutkimusta tullaan tekemään laajemmin aiheeseen liittyen vastuullisuusraportoinnin varmistamisen tullessa velvoitetuksi. Erityisesti CSRD:n vaikutukseen tullessa vastuullisuusraportoinnin sisällön velvoittavuuden laajuus suurenee ja tämän lisäksi tilintarkastajan työmäärä tulee luultavasti laajenemaan, johtuen vastuullisuusraportista aluksi rajallisen varmuuden saavuttamisen vaatimuksesta. Tarvittavan varmuuden määrän siirtyessä todennäköisesti rajallisesta kohtalaiseen muun tilintarkastusaineiston kanssa tulee luultavimmin lisäämään tilintarkastajan käyttämiä resursseja tarvittavan varmuuden saavuttamiseksi koko tilintarkastusprosessissa. Tutkimus tulee antamaan pohjaa tulevalle tutkimukselle aiheeseen liittyen, jos ja kun vastuullisuusraportoinnin tuottamisen vapaaehtoislähtöisyys muuttuu enemmän velvoittavaan suuntaan.

4 HYPOTEESIT

Tutkimuksessa käytettävät hypoteesit rakentuvat tutkimuskysymyksen ja aiemman tutkimustiedon ympärille. Koska tarkoituksena on löytää, että onko huomattavissa yhteyttä tai vaikutusta korkeamman vastuullisuusluokituksen ja tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisen kanssa, muodostuu ensimmäinen hypoteesi kyseisen kysymyksen ympärille. Näin ollen ensimmäinen hypoteesi on muotoa:

H₀ = Yrityksen vastuullisuusluokituksella ja sen tilintarkastuksen palkkioiden suuruudella ei ole yhteyttä

Hypoteesissa tulkitaan vastuullisuusluokitusten roolia ja merkittävyyttä suhteutettuna regressiosta saataviin tuloksiin. Alkulehtämänä hypoteesin takana on, että vastuullisuusluokituksilla voisi todennäköisesti olla madaltava suhde tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Argumentoimme tätä sillä, että yrityksen pyrkiminen vastuullisuuteen ja erityisesti hallinnon kehittämiseen voisi näkyä myös yrityksen sisäisen valvonnan käytäntöjen vahvuutena ja näin ollen tilinpäätöksen korkeampana laatuna. Oletuksen perusteella yrityksen olennaisen virheellisyyden riski, näe yhtälö (1), olisi suhteellisesti pienempi, jolloin tilintarkastajan ei tarvitsisi käydä läpi niin suurta määrää tilinpäätösaineistoa kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi. Vastuullisuusluokitukset valittiin seurattavaksi muuttujaksi niiden antaessa mahdollisuuden verrata vastuullisuutta eri yritysten kesken suhteellisen vaivattomasti. Vastuullisuusluokituksiin liittyy osaltaan omia ongelmia, kuten käytiin läpi aiemmin ESG-arvioijiin liittyen, mutta käytettäessä yhtä arvioijaa, arvioiden pitäisi olla vertailtavia keskenään.

Hypoteesissa käytetään sanamuotoa ”on yhteydessä” ”johtaa” sijaan, sillä vastuullisuusluokitus ei ole suoraan liittynyt tilintarkastusprosessiin. Se saattaa kuvastaa tilintarkastuksen riskin kannalta positiivisia asioita kuten oletuksessa ylempänä mainittiin tai muuten liitännäinen tilintarkastuksen palkkioiden kannalta merkittäviin elementteihin, mutta se ei ole suoraan yhteydessä tilintarkastukseen vastuullisuusraportoinnin kautta. Vastuullisuusraportointi on osittain yhteydessä vastuullisuusluokitusten muodostumiseen, riippuen arvioijan käyttämistä arviointimeteodeista, joten päätimme valita vastuullisuusraportointia kuvaavan

elementin toiseksi hypoteesiksi tukemaan vastuullisuuden ja tilintarkastuksen palkkioiden vaikutuksen tutkintaa. Hypoteesi on muotoa:

H₀ = Yrityksen vastuullisuusraportoinnin laadulla ja sen tilintarkastuksen palkkioiden suuruudella ei ole yhteyttä

Keskittyminen hypoteesissa vastuullisuusraportoinnin laatuun muuttujana suhteessa tilintarkastuksen palkkioihin perustuu osaltaan Al-Shear (2020) löydöksiin, jossa korkeammalla vastuullisuusraportoinnin laadulla nähtiin olevan yhteys paremman tilintarkastuksen jälkeisen raportoinnin laadun kanssa. Näin ollen hypoteesin logiikka perustuu ajatukseen, että laadukkaampaa vastuullisuusraportointia tuottavat yhtiöt olisivat myös keskittyneitä laatuun muissakin tilinpäätöksen osa-alueissa. Tämän voidaan nähdä vähentävän yrityksen olennaisen virheellisyyden riskiä, näe yhtälö (1), ja näin ollen vaatii tilintarkastajalta vähemmän resursseja kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi. Samoin kuin ensimmäisessä hypoteesissa alustava oletama tuloksien suunnasta on sen vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioihin madaltavasti, jos yhteys muuttujien välillä on nähtävissä.

5 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Seuraava luku käsittelee tutkimuksen empiiriseen osioon liittyviä selittäviä aihealueita. Luvussa käydään läpi tutkimusaineistoa ja siihen liittyviä elementtejä, rajoitteita ja haasteita, joita kyseisen aineiston keräämiseen ja hyödyntämiseen liittyy. Keskittyen tutkimusaineistoon kappaleessa selitetään tutkimusaineistoon tehtyjä rajoituksia ja siitä nousevaa aiheen kohdentamista sekä rajaamista. Tämän lisäksi kappaleessa tullaan läpikäymään perusteita ja argumentteja käytetyn tutkimusmetodin sekä muuttujien kuvaajien takana ja mitä haasteita kyseisen tutkimusmetodin eli regressioanalyysin sekä tutkimusaineiston hyödyntämiseen liittyy.

5.1 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen empiirisen osion tutkimusaineistoksi on valikoitunut joukko suomalaisia julkisesti listattuja ja yksityisiä yrityksiä. Data-aineistoa on kerätty käyttämällä Refinitiv tietokantaa, josta on etsitty tietoa muun muassa vastuullisuusraportoinnin aiheisiin kuin liiketoimintaan liittyviä perustietoja. Regressioanalyysissä pääsääntöisesti käytetty data-aineisto perustuu Refinitiv tietokannasta saatuihin tietoihin, mutta tietokannan puutteellisia tai virheellisiä arvoja on päivitetty tutkittavien yhtiöiden tilinpäätöskertomuksia hyödyntäen data-aineiston käyttämisen eheyttämiseksi. Toimijoita on laajasti eri toimialoilta muun muassa telekommunikaatiosta, energiateollisuudesta, metsäteollisuudesta ym., näin ollen tutkimuksen data-aineisto on keskittynyt enemmän tutkimaan aihetta maakohtaisesti tietyn liiketoimintasektorin sijaan.

Tutkimuksessa hyödynnetty aineisto käsittelee yritysdata vuodesta 2012 eteenpäin aina tilikauteen 2021 asti, johon asti Refinitivillä oli tutkimusajankohtana kerättyä dataa kohdeyrityksistä. Rajaamisen kannalta kriittinen muuttuja oli erityisesti Refinitivin antamat ESG-arviot, jotka on nostettu tutkimuksessa merkittäväksi ja hypoteesien kannalta oleelliseksi seurattavaksi muuttujaksi. Vastuullisuusarvioiden omaaminen rajasi mahdollisia tutkittavia yrityksiä useasta kymmenestä tuhannesta reiluun sataan, jonka lisäksi tutkimuksen kannalta selitettävä muuttuja eli tilintarkastuksen palkkiot rajasivat seurattavien yritysten määrää edelleen. Näistä saatiin alun perin seurattavat 83 yritystä, joista poistettiin sittemmin pankki- ja

rahoitusalan yrityksiä kuten Sampo Oyj ja Aktia Bank Oyj niiden liiketoiminnan merkittävän eroavaisuuden takia suhteessa muihin tutkittaviin yrityksiin. Tämän lisäksi data-aineiston laajuutta rajasi edelleen rajallinen informaatio erityisesti ESG-arvioihin ja ulkomaisen omaisuuden määrään liittyen, joiden merkitystä regressioanalyysin tuottamiseen avataan myöhemmin tässä kappaleessa.

Tutkimuskysymyksen ja regressioanalyysissä käytettävien muuttujiin liittyvän informaation takia seurattavien yritysten määrä laski 46 eri yritykseen kuitenkin laajalta toimialasektorilta. Tutkimusaineistoon kuuluu nykyisiä pörssiyrityksiä ja myös pörssistä poislistattuja yhtiöitä kuten Amer Sports Oy ja Neles. Kumpaakin hypoteesia varten rakennettiin regressioyhtälöihin, joita avataan lisää tutkimusmenetelmät osiossa, tuli yhteensä 261 havaintoa. Teoriassa havaintoja olisi voinut olla mahdollista saada 470, sillä tutkimusaineisto kattaa 10 tilikautta, mutta johtuen seurattavista muuttujista sekä havaintoarvojen alkamisesta tai loppumisesta aikaikkunan aikana, relevantteja havaintoja tutkimusaineiston kannalta syntyi edellä mainittu määrä. Monimuuttuja-analyysissä, jonka alle tutkimuksessa käytetty tutkimusmenetelmä regressioanalyysi kuuluu, on tärkeää kerätä laajasti havaintoja ja havaintojen määrän ollessa alle 200 on metodin käytön suhteen oltava varovainen (Metsämuuronen, 2011, s. 635). Havaintojen määrä siis ylittää edellä mainitun rajapyykin.

Sisällöltään tutkimusaineistossa luo haasteita edellä mainitun tietokannasta kerättyiden tutkimuksen kannalta relevanttien muuttujien rajaava luonne ja sen lisäksi suurten toimijoiden (Big 4) erittäin merkittävä osuus havaintoyrityksille tehdyistä tilintarkastuksista. Big 4 tilintarkastajien markkina-asema on Suomessa erittäin merkittävä suurien yritysten suhteen, kuten näkyy edellä mainitussa Patentti- ja rekisterihallituksen (2021) tekemästä tilintarkastuksen markkinatutkimuksesta, jossa vain 9,1 prosenttiyksikköä PIE-yrityksille tehtävistä tilintarkastuksista oli tehty näiden suurten toimijoiden ulkopuolelta. Tämä Big 4 yritysten merkittävä markkina-asema on totta myös havaintoaineistossa, jos ei vielä enemmänkin, sillä jokainen havaintoyrityksille tehdyistä tilintarkastuksista aineistossa oli näiden suurten yritysten tuottama. Vastuullisuusraporttien varmistamisen suhteen eroa toimijoiden välillä oli kuitenkin merkittävästi enemmän.

5.1.1 Tutkimusaineistossa seurattuja muuttujia

Tutkimusaineiston kannalta merkittäviä muuttujia valittiin Refinitiv tietokannasta perustuen aiemmin käytyyn tutkimukseen tilintarkastuksen palkkioista. Tutkimuksen regressioanalyysiin valitut muuttujat ja niiden kuvaajat perustuvat suurelta osin Hay ym. (2006) ja Hay (2013) kokoelmatutkimukseen tilintarkastuksen palkkioihin liittyen. Tilintarkastuskohteen koko oli erittäin merkittävä selittävä muuttuja aiemmissa tutkimuksissa, niin kuin näkyy myös yhtälössä (3), ja sitä kuvattiin usein käyttämällä yrityksen taseen loppusumman luonnollista logaritmia lineaarisen suhteen parantamiseksi tilintarkastuksen palkkioiden kanssa (Hay ym., 2006). Tutkimuksen kannalta selitettävän muuttujan suhteen eli tilintarkastuksen palkkioihin sisäistetään vain tilintarkastuksesta juontuneet palkkiot. Tilintarkastajalle maksettavat tilintarkastuksen ulkopuolisista palveluista tulleet palkkiot käsitellään tilintarkastuspalkkioista erillisenä eränä. Samoin kuin tilintarkastuskohteen koon suhteen, tilintarkastuksen palkkioista on ollut tapana ottaa luonnollinen logaritmi käytetyissä regressioyhtälöissä, näe yhtälö (3) (Hay ym., 2006).

Taseen loppusumma on tutkimuksen kannalta relevantti muuttuja myös kuvattaessa tilintarkastuskohteen kompleksisuutta ja tilintarkastuskohdekohtaista riskiä. Perustuen Hay ym. (2006) tutkimukseen tilintarkastuskohteen riskin kuvaamiseen on yleisimminkin käytetty varaston ja myyntisaatavien yhteissummaa jaettuna taseen loppusummalla aikaisemmin aiheeseen tehdyissä tutkimuksissa. Kyseisiä eriä käytettiin riskisyyden kuvaamiseksi johtuen niiden olevan erityisen hankalia tarkastaa tilintarkastajan näkökulmasta (Simunic, 1980; Newton & Ashton, 1989). Näin ollen näitä eriä seurataan myös tässä tutkimuksessa. Kompleksisuuden suhteen sitä kuvaamaan on yleisesti käytetty tytäryhtiöiden tai ulkomaalaisten tytäryhtiöiden määrää aiemmissa tutkimuksissa. Tämän lisäksi ulkomaalaisten varallisuuserien suhdetta taseen loppusummaan oli käytetty eräissä tutkimuksissa kuvaamaan yhtiön kompleksisuutta. (Hay ym., 2006.) Johtuen datan saatavuudesta tytäryhtiöiden määrään liittyen käytetyssä tietokannassa tutkimuksessa seurataan ulkomaalaisten varallisuuserien suhdetta kompleksisuuden kuvaajana. Taseen loppusumma on relevantti myös velkaisuutta tutkiessa, jota Hay ym. (2006) mukaan kuvattiin yleisimminkin joko velan suhteella taseen loppusummaan tai maksuvalmiussuhteella. Velkaisuuden nähtiin olevan positiivisesti verrannollinen tilintarkastuksen palkkioiden suhteen aiemmissa

tutkimuksissa ja tutkimusten meta-analyysin nähtiin tukevan tätä odotuksellista suhdetta (Hay ym. 2006). Velkaisuutta seurataan tässä tutkimuksessa yhtenä kontrollimuuttujista ja kuvaamme sitä velan suhteen taseen loppusummaan.

Edellä mainittujen muuttujien lisäksi tutkimuksessa seurataan tilintarkastajan tilintarkastuskohteen suhteen ollutta virassaoloaika. Virassaoloaika ja tilintarkastajan vaihtuminen nostettiin esiin Hay (2013) tutkimuksessa, jossa pidemmän virassaoloajan nähtiin olevan positiivisesti verrannollisia tilintarkastuksen palkkioiden kanssa. Tätä vastoin tilintarkastajan vaihtumisen nähtiin olevan negatiivisesti verrannollinen tilintarkastuksen palkkioihin. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään Refinitivin tuottamia yrityskohtaisia ESG-arvioita ensimmäisessä regressioyhtälössä ja toisessa tämän korvaavaksi muuttujaksi tulee vastuullisuusraportoinnin laatu, jonka määrittelyä avataan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

5.1.2 Vastuullisuusraportoinnin laadun määrittely

Regressioanalyysissä käytettävän vastuullisuusraportoinnin laadun muuttujan määrittely perustuu Al-Shear (2020) tutkimukseen, jossa hän tutki vastuullisuusraportoinnin laadun vaikutusta tilintarkastuksen jälkeisen tilinpäätöksen laatuun. Hän määritteli vastuullisuusraportoinnin laadun kuvaajan rakentuvan viiteen eri kategoriaan perustuen vastuullisuusraportointiin ja yrityskohtaisiin elementteihin. Al-Shaer (2020) rakensi kategoriat seuraavaan muotoon:

0 = Ei tuotettua vastuullisuusraporttia (4)

1 = Tuotettu vastuullisuusraportti

2 = Tuotettu vastuullisuusraportti ja yrityksellä on hallituksen kanssa yhteistyötä tekevä vastuullisuusvaliokunta

3 = Tuotettu vastuullisuusraportti on varmistettu

4 = Tuotettu vastuullisuusraportti on varmistettu korkealaatuisen tilintarkastajan toimesta

5 = Johtajien palkkiot ovat liittäneisiä CSR tavoitteisiin

Huomattavaa kategorioiden (4) tulkinnassa ja määrittelyssä on, että korkeimpaan kategoriaan päästäkseen tulee alla olevien kategorioiden kriteerit täyttyä. Kyseinen

rajoite käsittää vain viimeistä kategoriala, joten vastuullisuusraportoinnin varmistaminen johtaa kuitenkin suoraan vähintään kolmanteen kategoriaan pääsemistä. (Al-Shaer, 2020.) Tutkimuksessa hyödynnetään edellä mainittua kategoriointia, jolloin tutkimusaineiston kannalta merkittäviksi muuttujiksi tulevat vastuullisuusraportin olemassaolo kyseiseltä tilikaudelta, sen varmistamiseen liittyvät elementit, vastuullisuusvaliokunnan olemassaolo ja lopulta johtajien palkkioiden liittäminen CSR tavoitteisiin. Tutkimuksessa tulkitimme korkealaatuisiksi tilintarkastajaksi Big 4 yrityksiin kuuluvan tilintarkastajan. Vastuullisuusraportoinnin laatu voi siis saada vain kokonaislukuarvoja 0–5 edellä mainitun kategorioinnin (4) mukaisesti.

5.2 Kuvaavaa statistiikkaa

Tässä kappaleessa avataan hieman tutkimuksen kannalta merkittäviin muuttujiin liittyvää statistiikkaa ja kuinka sitä tutkimuksessa tulkittiin. Kappaleessa selitetään tarkemmin statistiikan myötä tehtyjä päätöksiä tutkimusaineiston tulkinnasta ja siitä tehtävistä päätöksistä. Taulukossa (1) käydään läpi jokaisen tutkimusaineiston muuttujan osalta merkittäviä ominaisuuksia havaintoaineiston suuruudelta. Taulukko (1) on muodostunut seuraavaan muotoon:

Taulukko 1: Tilastollisia ominaisuuksia havaintoyhtiöille

(n=261)	Keskiarvo	Mediaani	Min.	Max.	Keskihajonta	Varianssi
ln (Palkkiot)	13,72	13,82	11,07	17,31	1,20	1,43
ln (Koko)	21,61	21,66	17,70	25,73	1,35	1,83
Kompleksisuus	0,30	0,27	0	0,84	0,20	0,04
Riski	0,34	0,35	0,01	0,89	0,15	0,02
Aika	4,23	4	1	11	2,75	7,57
Velkaisuus	0,24	0,23	0	0,68	0,11	0,01
ESG	63,38	63,86	20,86	92,05	14,92	222,52
VRL	3,10	3	0	5	1,37	1,89

ln(Palkkiot) = Luonnollinen logaritmi tilintarkastukseen liittyvistä palkkioista (ei sisällä tilintarkastuksen ulkopuolisia palkkioita), ln(Koko) = Luonnollinen logaritmi kohteen taseen loppusummasta tilikaudella, Kompleksisuus = Ulkomaiset omaisuuserät / taseen loppusumma, Riski = (Varasto + myyntisaamiset) / taseen loppusumma, Aika = Tilintarkastajan virassaoloaika tilintarkastuskohteessa (vuosia), Velkaisuus = Kokonaisvelka / taseen loppusumma, ESG = Vastuullisuusarvio kohdeyritykselle kyseisellä tilikaudella; antajana Refinitiv, VRL = Vastuullisuusraportoinnin laatu; saa kokonaislukuarvoja 0-5 näe (4)

Tilintarkastuksen palkkioista ja koon kuvaajasta on otettu luonnollinen logaritmi lineaarisuuden parantamiseksi, kuten aiemmin tutkimuksessa mainittiin. Tarkasteltaessa tilintarkastuksen palkkioiden suuruutta, ennen luonnollisen logaritmin ottamista, osa havaintoaineiston arvoista oli merkittävästi eroavaisia muista havaintoaineiston arvoista. Kyseiset palkkiot olivat suuruudeltaan 14,7–33,1 miljoonaa verrattaessa muuhun aineistoon, jonka suurin arvo oli 5 miljoonaa. Arvoihin kuului osa Nokia Oyj:n ja yksi Fortum Oyj:n maksamista tilintarkastuksen palkkioista, jotka päätettiin poistaa tutkimusaineistosta niiden erotessa merkittävästi muista havaintoyritysten arvoista kyseiseen kategoriaan liittyen. Näin ollen poistaessa nämä arvot havainnoista korjattu taulukko muodostuu seuraavaan muotoon:

Taulukko 2: Tilastollisia ominaisuuksia havaintoyhtiöille (Korjattu)

(n=253)	Keskiarvo	Mediaani	Min.	Max.	Keskihajonta	Varianssi
ln (Palkkiot)	13,62	13,82	11,07	15,42	1,06	1,13
ln (Koko)	21,52	21,60	17,70	25,73	1,27	1,63
Kompleksisuus	0,31	0,27	0	0,84	0,21	0,04
Riski	0,34	0,35	0,01	0,89	0,15	0,02
Aika	4,23	4	1	11	2,75	7,57
Velkaisuus	0,24	0,24	0	0,68	0,11	0,01
ESG	62,57	63,10	20,86	89,68	14,41	207,83
VRL	3,04	3	0	5	1,35	1,83

ln(Palkkiot) = Luonnollinen logaritmi tilintarkastukseen liittyvistä palkkioista (ei sisällä tilintarkastuksen ulkopuolisia palkkioita), ln(Koko) = Luonnollinen logaritmi kohteen taseen loppusummasta tilikaudella, Kompleksisuus = Ulkomaiset omaisuuserät / taseen loppusumma, Riski = (Varasto + myyntisaamiset) / taseen loppusumma, Aika = Tilintarkastajan virassaoloaika tilintarkastuskohteessa (vuosia), Velkaisuus = Kokonaisvelka / taseen loppusumma, ESG = Vastuullisuusarvio kohdeyritykselle kyseisellä tilikaudella; antajana Refinitiv, VRL = Vastuullisuusraportoinnin laatu; saa kokonaislukuarvoja 0-5 näe (4)

Korjattuun taulukkoon (2) katsoessa on nähtävissä, että kyseisten arvojen poistaminen tutkimista arvoista pienentää sekä palkkioiden, että koon keskihajontaa. Havaintojen määrä vähenee muutoksessa 261:stä 253:n, joka on tutkimuksen kannalta lopullinen tutkittavien havaintojen määrä. Havaintojen poistaminen aineistossa näyttää pienentävän havaintoaineiston keskiarvoa tutkimuksen kannalta oleellisten muuttujien VRL ja ESG suhteen. Tämän lisäksi olemme ottaneet ylös oleellista korrelaatiodataa regressiossa hyödynnettyjen muuttujien välillä perustuen edellä mainittuun korjattuun havaintoaineistoon. Taulukko (3) rakentuu näin ollen muotoon:

Taulukko 3: Korrelaatiodataa regressioissa käytettäville muuttujille

(n=253)	<i>ln</i> (Palkkiot)	<i>ln</i> (Koko)	<i>Komplek.</i>	<i>Riski</i>	<i>Aika</i>	<i>Velkais</i>	<i>ESG</i>	<i>VRL</i>
<i>ln(Palkkiot)</i>	1							
<i>ln(Koko)</i>	0,702	1						
<i>Komplek.</i>	0,110	0,076	1					
<i>Riski</i>	-0,114	-0,236	-0,289	1				
<i>Aika</i>	-0,245	-0,320	0,010	-0,064	1			
<i>Velkaisuus</i>	0,064	0,095	0,063	-0,280	-0,035	1		
<i>ESG</i>	0,518	0,653	-0,062	-0,166	-0,082	-0,084	1	
<i>VRL</i>	0,438	0,623	-0,095	-0,320	-0,121	0,005	0,416	1

Katsottaessa arvoja taulukosta (2) on nähtävissä, että tilintarkastajan virassaoloaika näyttää vaihdelleen yhden ja yhdentoista vuoden välillä, jolloin tilintarkastajan virassaolo on ylittänyt TilintarkastusL 5:1§ mainitun seitsemän vuoden aikarajan. Huomattavaa tilanteessa kuitenkin on, että kyseinen rajoite käsittää vain päätilintarkastajaa eikä tilintarkastusyhteisöä itsessään. Keskimääräinen havaintoyritys saa vastuullisuusarviontiin liittyen arvion 62,57 ja mediaaniarvon 63,10, joka kuvaa vastuullisuusarvioiden suhteen yrityksen omaavan hyvän suhteellisen suoriutumisen ESG-arvoja vastaan ja lisäksi keskiarvoa paremman läpinäkyvyyden olennaisen vastuullisuusdatan julkaisuun liittyen; arviointiasteikon ollessa 0–100 (Refinitiv a). Näin ollen keskimääräinen havaintoyritys saa suhteellisen korkean arvosanan vastuullisuusarvioihin liittyen, joten havaintoaineiston voidaan nähdä olevan keskimääräisesti paremmin suoriutuva vastuullisuuselementteihin liittyen. Keskittyessä vastuullisuusraportoinnin laatuun, näe kategoriointi (4), keskimääräinen yhtiö saa arvon 3. Aineisto sisältää yrityksiä jokaiseen kategoriaan 0–5 liittyen. Katsottaessa sekä VRL ja ESG muuttujiin liittyviä arvoja on nähtävissä, että siihen sisältyy sekä laadultaan heikkoja että vahvoja arvoja saavia yrityksiä. Lisäksi on huomattavaa, että ESG-arvioiden keskihajonta on aineistossa suhteellisen korkea.

Seurattaessa taulukon (3) tuloksia erityistä mielenkiintoa herättävät tulokset koskettaen muuttujien *ln(Koko)*, *VRL* ja *ESG* saama suhteellisen vahva korrelaatio selitettävän muuttujan *ln(Palkkiot)* kanssa. Tilintarkastuskohteen koon merkitys tilintarkastuksen palkkioiden suhteen on nostettu esille aiemmissa tutkimuksissa kuten mainittiin aiemmin kappaleessa 2.3, mutta regressioissa hyödynnettyjen kokeellisten

muuttujien vastuullisuusarvioiden ja vastuullisuusraportoinnin laadun saamat suhteellisen suuret positiiviset korrelaatioarvot selittävän muuttujan kannalta ovat erityisen mielenkiintoisia tutkimuksen kannalta. Pelkkien korrelaatioarvojen kautta ei voi sanoa itsessään varmasti mitään lopullista, vaan suhteen tulkintaan vaaditaan lisää informaatiota tuotetuista regressioista. Tämän lisäksi on huomattavaa, että molemmat muuttujista ESG ja VRL saavat myös suhteellisen korkean positiivisen korrelaatioarvon 0,653 ja 0,623 muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kanssa. Tämän merkitystä ja tähän liittyvää tulkintaa avataan lisää myöhemmin tutkimuksessa peilaten sitä muihin saatuihin tutkimustuloksiin.

5.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksessa hyödynnetään regressioanalyysiä, jossa selittävänä muuttujana on useampi eri muuttuja, jotka on koettu aiemmissa tutkimuksissa merkittäviksi selittävän muuttujan kohdalta. Tämän lisäksi regressioyhtälöön on lisätty tutkimuksen kannalta merkittäviä muuttujia edellä mainittujen selittävien muuttujien joukkoon; tässä tilanteessa vastuullisuusraportoinnin laatu ja vastuullisuusarviot. Tarkemmin määriteltynä tutkimuksessa hyödynnetään usean muuttujan regressioanalyysiä (Multiple Regression Analysis) tutkimusmenetelmänä. Tätä metodologia käytetään, kun mitataan useiden muuttujien vaikutuksia yhdenaikaisesti (Schroeder, Sjoquist & Stephan, 1986). Regressioanalyysi on ollut yleisesti hyödynnetty tutkimusmenetelmä tilintarkastuksen palkkioihin keskittyneessä tutkimuksessa kuten näkyy esimerkiksi Simunic (1980), Carcello ym. (2002), Bae ym. (2021) ja Lim ym. (2022) tutkimuksissa, jossa menetelmää on hyödynnetty.

Regressioanalyysiä voidaan Metsämuurosen (2011) s. 711 mukaan hyödyntää tutkittavan ilmiön mallintamisessa ja sen lisäksi myös tulevien havaintoarvojen ennustamisessa perustuen sen pyrkimykseen mallintaa todellisuutta matemaattisesti määriteltävään muotoon. Regressioanalyysi menetelmänä voidaan jakaa muodostuvan kolmesta eri vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa valitaan tutkittavat muuttujat ja niiden rooli selittävänä tai selittävänä muuttujana, toisessa vaiheessa toteutetaan regressioanalyysi itsessään ja viimeiseksi tehdään mallille tarkoituksenmukaiset tarkastelut. (Metsämuuronen, 2011, s. 710–711.)

Regressioanalyysin perustana on, että selittäjänä olevat muuttujat saavat itselleen painokertoimen β (Beeta) joiden arvot lasketaan yhteen kerrottuna muuttujalle osoitetulla painokertoimella ja joiden yhteenlaskuun lisätään vielä vakiokerroin / leikkauspiste selitettävän muuttujan arvon lähelle pääsemiseksi. Useamman muuttujan regressioanalyysissä painokertoimia on yhtä paljon kuin selittäviä muuttujia, jonka lisäksi yhtälöön liittyy edellä mainittu vakiokerroin, joka on yhtälön arvo, kun kaikkien selittävien muuttujien arvo on nolla. Tämän lisäksi yhtälöön liittyy virhetermi e , joka viittaa malliin liittyvään virheeseen ja siihen osuuteen, jota malli ei kykene selittämään. (Metsämuuronen, 2011, s. 714–722.)

Kappaleessa 4 selitettyjen hypoteesien pohjalta rakennettujen regressioyhtälöiden on tarkoitus tarkastella tutkimuksen kannalta merkittävien elementtien eli vastuullisuusluokituksen sekä vastuullisuusraportoinnin ja selitettävän muuttujan eli tilintarkastuksen palkkioiden roolia toisiinsa. Näiden tutkimuksen kannalta merkittävien muuttujien lisäksi regressioihin on sisällytetty useita muita kontrollimuuttujia, jotka on aiemmissa tutkimuksissa nähty tilintarkastuksen palkkioiden kannalta merkittävästi. Kyseisiä muuttujia käytiin osaltaan läpi kappaleessa 5.1.1, jossa selitettiin tutkimukseen valittuja mitattavia elementtejä, joita valittiin osoittamaan kyseisten kontrollimuuttujien kuvaamaa ominaisuutta. Ensimmäinen regressioyhtälö rakentuu ensimmäisen hypoteesin ympärille, jossa tulkitaan vastuullisuusarvioiden suhdetta tilintarkastuksen palkkioihin. Kyseinen regressioyhtälö noudattaa läheisesti Hay ym. (2006) nostamaa yhtälöä mikä on ollut yleinen muoto aiemmissa tutkimuksissa tilintarkastuksen palkkioihin liittyen, näe yhtälö (3). Ensimmäinen regressioyhtälö noudattaa seuraavaa muotoa:

$$\ln(\text{Palkkiot}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{Koko}) + \beta_2 \text{Kompleksisuus} + \beta_3 \text{Riski} + \beta_4 \text{Aika} + \beta_5 \text{Velkaisuus} + \beta_6 \text{ESG} + e \quad (5)$$

Jossa

- Palkkiot = Tilintarkastuksen palkkiot
- Koko = Taseen loppusumma
- Kompleksisuus = Ulkomaisen varallisuuden määrä / taseen loppusumma
- Riski = (Varasto + myyntisaamiset) / taseen loppusumma
- Aika = Tilintarkastajan virassaoloaika (vuosia)
- Velkaisuus = Kokonaisvelka / taseen loppusumma

ESG = Havaintoyritysten vastuullisuusarviot (Refinitiv)

e = virhetermi

Kyseiseen yhtälöön (5) on sisällytetty tutkimuksen kannalta merkittävän vastuullisuusarvion lisäksi aiemmissa tutkimuksissa Hayn ym. (2006) ja Hayn (2013) tuottamissa meta-analyseissä tilintarkastuksen palkkioiden kannalta merkittäväksi nähtyjä muuttujia. Muuttujien Koko, Riski ja Kompleksisuus eli tilintarkastuskohteen koon, tilintarkastuskohtaisen riskin ja yrityksen kompleksisuuden, merkitystä ja niiden kuvaamista tutkimuksissa on käsitelty aiemmin tutkimuksessa kappaleissa 2.3.1 ja 5.1.1. Selitettävästä muuttujasta Palkkiot ja selittävästä muuttujasta Koko otettiin luonnollinen logaritmi muuttujien lineaarisen suhteen parantamiseksi.

Näiden kolmen merkittävimmän selittävän muuttujan lisäksi regressioon yhdistettiin muita palkkioiden muodostumisen kannalta merkittäviä muuttujia. Muuttujan Aika eli tilintarkastajan virassaoloaika on käsitelty aiemmin kappaleessa 2.3 ja 5.1.1, jolloin pidemmän virassaoloajan nähtiin olevan positiivisesti verrannollinen tilintarkastuksen palkkioihin, kun taas tilintarkastaja vaihtumisen nähtiin olevan negatiivisesti verrannollinen tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Velkaisuuden on nähty kuvaavan tilintarkastuskohteen kaatumisen riskiä (Simunic 1980). Velkaisuuden ja tilintarkastuksen palkkioista aiemmin tehty tutkimus näyttää tukevan oletusta velkaisuuden ja tilintarkastuksen palkkioiden positiivisesta suhteesta erityisesti tuoreempien tutkimusten suhteen (Hay ym. 2006). Velkaisuus lisättiin tämän takia yhdeksi kontrollimuuttujaksi tutkimukseen.

Viimeinen ensimmäisen regressioyhtälön selittävä muuttuja ESG eli vastuullisuusarviot, jotka ovat tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiinnon aiheena. Vastuullisuusarvioihin liittyy omia haasteitaan, niin kuin käytiin osittain läpi kappaleessa 3.3 liittyen metodien ja arviointikriteereiden eroavaisuuteen instituutioiden välillä sekä ongelmaan niiden läpinäkyvyydestä. Vastuullisuusarvioit antavat kuitenkin käyttäjiensä näkökulmasta käytännöllisen kategorioinnin, tai tässä tutkimuksessa käytetyn Refinitivin tietokannan suhteen numeraalisen arvon, jolla on mahdollista vertailla eri toimijoiden vastuullisuutta keskenään. Näin ollen arvio asettaa toimijat paremmin vertailukelpoiseksi varsin vaikeasti mitattavan

vastuullisuuden määreen suhteen ottaen myös huomioon edellä mainitut haasteet arvioiden hyödyntämisessä.

Toinen regressioyhtälö käsittelee jälkimmäistä hypoteesia, jossa nostettiin tarkasteluun vastuullisuusraportoinnin suhde tilintarkastuksen palkkioihin. Regressioyhtälö noudattaa samankaltaista muotoa edellisen yhtälön (5) kanssa, mutta vastuullisuusarvioiden muuttuja on korvattu vastuullisuusraportoinnin laatua kuvaajalla muuttujalla. Kyseinen yhtälö on muotoa:

$$\ln(\text{Palkkiot}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{Koko}) + \beta_2 \text{Kompleksisuus} + \beta_3 \text{Riski} + \beta_4 \text{Aika} + \beta_5 \text{Velkaisuus} + \beta_6 \text{VRL} + e \quad (6)$$

Jossa VRL = Vastuullisuusraportoinnin laatu, jota kuvataan (4) mukaisesti, saa arvoja 0–5

Yhtälö (6) noudattaa muodoltaan ja kontrollimuuttujien roolitaan hyvin läheisesti ensimmäistä regressioyhtälöä (5), mutta oleellisena eroavaisuutena on jo edellä mainittu VRL muuttuja, joka kuvaa vastuullisuusraportoinnin laatua. Kummankin muuttujan VRL ja ESG voidaan osaltaan nähdä kuvaavan yrityksen vastuullisuutta, vastuullisuusraportoinnin laadun keskittyessä sen raportointiin. Vastuullisuusraportoinnin laatua määritellään (4) kategorioiden mukaan, jossa on otettu huomioon sekä vastuullisuusraporttiin liittyviä elementtejä että tilintarkastuskohteeseen liittyviä elementtejä kuten johtajien palkkioiden muodostumisen kriteerit ja vastuullisuusvaliokunnan olemassaolo ja luonne. Vastuullisuusraportoinnin laadun muodostumista tutkimuksen kannalta käytiin tarkemmin läpi kappaleessa 5.1.2.

Perinteisessä regressioanalyysissä on oletus selittävien muuttujien korreloinnista selitettävän muuttujan kanssa ilman niiden vahvaa korreloitumista toistensa kanssa. Selittävien muuttujien liian vahva korrelointi keskenään voi aiheuttaa tilanteen, jossa vain toinen toistensa kanssa korreloivista muuttujista lisää mallin selitettävyyttä ja toinen on mallin selitettävyyden kannalta turha. (Metsämuuronen, 2011, s. 712–713.) Sisäisten muuttujien vahvan korreloinnin (multikollineaariisuus) todennäköisyys tulee ottaa huomioon tässäkin tutkimuksessa ja sen tuloksia arvioitaessa.

Regressioanalyysiin liittyy olennaisesti se haaste, että tutkimuksen kannalta merkittävien muuttujien löytäminen selitettävän muuttujan selittäjiksi ei ole taattua. Tutkimuksen kannalta selittävien muuttujien ollessa selitettävän muuttujan kannalta epäolemassa, johtaa se tulosten epävarmuuteen ja epävakauteen. (Metsämuuronen, 2011, s. 712.) Tämän takia tutkimuksessa käytettiin aiemmissa aiheen tutkimuksissa merkittäväksi nähtyjä kontrollimuuttujia tutkimuksen kannalta oleellisten kokeellisten muuttujien tueksi.

Toinen elementti, joka on yleisesti tuonut haasteita regressioanalyysin hyödyntämisessä tutkimusmetodinä, on havaintojen ja muuttujien suhde, joka voi näkyä liian suurena selitysasteena, jos havaintoja on liian vähän muuttujiin verrattuna. Nyrkkisääntönä minimihavaintomäärään on Green (1991) mukaan käytetty $50 + 8 * \text{selittävien muuttujien määrä}$, kun selittävät muuttujat korreloivat kohtuullisesti selitettävän muuttujan kanssa. (Metsämuuronen, 2011, s. 712–713.) Havaintomäärä näin ollen ylittää edellä mainitulla mallilla lasketun minimihavaintomäärän 98 kummankin regressioyhtälön (5) ja (6) osalta, yhtälöissä ollessa kuusi eri selittävää muuttujaa. Suurimman osan muuttujista voidaan perustella korreloivan vähintään kohtuullisesti muuttujan Palkkiot suhteen, niiden ollessa huomattu merkittäviksi aiemmissa tilintarkastuksen palkkioihin liittyvissä tutkimusaineistoissa, kuten aiemmin mainittiin.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käydään läpi tutkimuksen tuloksia ja analysoidaan aineistoa vertaillen niitä aiemmin tutkimuksessa nostettuihin hypoteeseihin ja esioletuksiin. Tuloksia verrataan aiempaan tutkimukseen tilintarkastuksen palkkioihin ja vastuullisuusraportointiin liittyen, jota käytiin läpi kappaleissa 2 ja 3 teoreettisen viitekehyksen luomiseksi. Tuloksien analyysin ja vertailun myötä luvussa arvioidaan tutkimuksen tuomaa lisäarvoa ja asemoitumista aiempaan tilintarkastuksen palkkioiden ja vastuullisuusraportoinnin tutkimukseen liittyen.

Luvun kappaleiden sisältö muodostuu hypoteeseista nostettujen muuttujien roolin arviointiin, jolloin kappale 6.1 käsittelee vastuullisuusarvioiden rooliin selittäjänä ja siihen liittyviä johtopäätöksiä, kun taas kappale 6.2 käy läpi vastuullisuusraportin laatuun, näe (4), liittyviä elementtejä ja johtopäätöksiä, joita on mahdollista tehdä kyseisiä hypoteeseja varten suoritettujen regressioanalyysien pohjalta. Lopulta kappaleessa 6.3 otetaan edellä mainittuja muuttujia yhdistävä vastuullisuuden näkökulma tilintarkastamispalkkioiden osalta ja tulkitaan tuloksista, että millaiseen rooliin vastuullisuus voidaan tai ei voida asettaa tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisen suhteen.

6.1 Vastuullisuusarviot selittäjänä

Ensiksi analyysissä käydään läpi ensimmäisen regression tulokset, joissa valittiin ESG-arviot / vastuullisuusluokitukset kokeelliseksi muuttujaksi aikaisemmissa tutkimuksissa tilintarkastuksen palkkioiden kannalta merkittävien kontrollimuuttujien lisäksi. Ensimmäisen regression tulokset ovat tutkimuksen kohdentamisen kannalta merkittäviä, niiden vastatessa tutkimuksen pääasialliseen tutkimuskysymykseen: ”*Onko löydettävissä yhteyttä yhtiön korkeamman vastuullisuusluokituksen ja tilintarkastuksen palkkioiden suuruuden välillä?*”. Näin ollen tämän avaamassa vastuullisuusluokitusten vaikutusta tilintarkastuksen palkkioihin ja siihen millaisia tulkintoja tuloksista on mahdollista toteuttaa.

Regressiomallin tavoite on ilmaista ja kuvata kuinka regressiomallin selittävät muuttujat voidaan nähdä vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioihin ja kuinka

voimakasta ja tutkimuksen kannalta merkitsevää kyseinen vaikutus tulosten mukaan on. Tämän lisäksi selvitetään selittävien muuttujien multikollinearisuuden todennäköisyyttä muuttujien suhteen, joka voi heikentää tulosten tulkintaa. Ensimmäisen regressioanalyysin tulokset on ilmaistu taulukossa (4), joka rakentuu seuraavaan muotoon:

Taulukko 4: Regressioanalyysi ensimmäiselle hypoteesille

(n=253)	Kerroin	Keskivirhe	t-arvo	p-arvo	VIF
β_0	1,661	1,062	1,57	0,119	
ln (Koko)	0,507	0,054	9,32	0,000	2,158
Kompleksisuus	0,494	0,241	2,05	0,042	1,230
Riski	0,621	0,358	1,78	0,076	1,273
Aika	-0,013	0,018	-0,68	0,497	1,177
Velkaisuus	0,336	0,446	0,75	0,452	1,138
ESG	0,010	0,004	2,28	0,023	1,930
R^2	0,51				
Adj R^2	0,50				
f-arvo	43,00				
p-arvo	<0,0001				
α -taso	0,05				

Ensimmäinen regressioanalyysi antaa yhtälölle aineistossa selitysasteen (R^2) 0,51 ja korjatun selitysasteen (adjusted R^2) 0,50. Regressioon valitut selittävät muuttujat ja niiden painokertoimet näyttävät selittävän noin puolet selitettävän muuttujan ln(Palkkiot) vaihtelusta havaintoaineistossa. Lisäksi analyysi antaa F-testissä arvon 43,00 ja p-arvon, joka on huomattavasti alempi kuin testauksessa käytetty α -taso 0,05. Näin ollen käytetyn regressioyhtälön tulosten merkitsevyyden suhteen voidaan hylätä F-testin nollassa hypoteesi ja todeta aineiston tulosten olevan merkitseviä. Valitut selittävät muuttujat selittävät palkkioiden vaihtelua kohtuullisesti, mutta sitä olisi luultavasti myös mahdollista parantaa lisäämällä muita oleellisia kontrollimuuttujia.

Regression mukaan selitettävän muuttujan ln(Palkkiot) suhteen muuttujat ln(Koko), Kompleksisuus ja ESG olivat muuttujista merkitsevinä tilintarkastuksen palkkioiden saamien arvojen selittäjänä. Kumpikin muuttujista ln(Koko) ja Kompleksisuus saivat positiivisen painokertoimen regressiossa, joten kyseisillä muuttujilla voidaan nähdä

olevan positiivinen suhde tilintarkastuksen palkkioiden määrään. Tämän lisäksi tilintarkastuskohteen riskiä kuvaava muuttuja Riski sai p-arvon 0,076, joka on lähellä käytettyä α -tasoa (0,05), mutta ylittäessään sen ei voida varmuudella nähdä merkitsevänä selittävänä muuttujana $\ln(\text{Palkkiot})$ suhteen. Koon ja kompleksisuuden merkitsevyys tilintarkastuksen palkkioiden selittäjänä on todettu myös aiemmissa tutkimusaineistoissa. Hay ym. (2006) mukaan koolle on erityisen paljon tukea merkittävänä selittävänä muuttujana perustuen aiempiin tutkimuksiin ja sen on yleisesti nähty selittävän jopa reilu 70 % tilintarkastuksen palkkioihin liittyvästä vaihtelusta. Lisäksi myös kompleksisuudelle on nähty vahvaa näyttöä merkittävänä selittävänä muuttujana, sillä Hay ym. (2006) mukaan 81 % tutkimuksista, jossa muuttuja oli mukana analyysissä, näkivät muuttujalle merkitsevää ja positiivista suhdetta tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Tulkittaessa muuttujan $\ln(\text{Koko})$ saamaa regression painokerrointa on nähtävissä, että yhden prosentin muutos tilintarkastuskohteen koossa näkyisi noin 0,5 prosentin muutoksena tilintarkastuksen palkkioissa.

Tutkimuksen kannalta erityisen merkittävä muuttuja ESG saa aineistossa varsin matalan, mutta positiivisen painokertoimen. Arvioitaessa tosiasiallista vastuullisuusarvioiden vaikutusta selitettävään muuttujan voidaan nähdä, että regressioanalyysin tuloksia tulkittaessa vastuullisuusluokituksen arvon nousu yhdellä yksiköllä johtaisi tilintarkastuksen palkkioiden yhden prosentin nousuun. Näin ollen verrattaessa Refinitivin arvoasteikolla esimerkiksi arvon 25 ja arvon 75 saavia yrityksiä, nousisi tilintarkastuksen palkkioiden määrä noin puolella verrattaessa korkeamman arvosanan saanutta matalamman arvosanan saaneeseen yritykseen, jos muita seikkoja ei oteta huomioon. Muuttuja ESG saa tutkimuksessa t-arvon 2,28 ja p-arvon 0,023, joka alittaa tutkimuksessa käytetyn α -tason 0,05. Näin ollen muuttujan ESG voidaan nähdä olevan merkitsevä muuttuja tilintarkastuksen palkkioiden muodostumisen suhteen. Tutkimuksen tulokset ovat eriäviä kappaleessa 4 asetetun ensimmäisen hypoteesin kannalta, missä nollahypoteesissa oletettiin, että vastuullisuusluokituksella ja tilintarkastuksen palkkioilla ei ole yhteyttä. Tätä vastoin regressioanalyysi näyttää implikoivan vastuullisuusarvioiden ja tilintarkastuksen palkkioiden välillä olevan lievä positiivinen suhde. Näin ollen nollahypoteesi vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen suhteesta voidaan tutkimuksen näkökulmasta hylätä. Vaikka yhteys ei ole negatiivinen kuten aiemmin tutkimuksessa

oletettiin, on heikkoa mutta merkittävää positiivista suhdetta nähtävillä muuttujien välillä.

Muuttujat Riski ja Velkaisuus eivät olleet merkitseviä selittäjiä tilintarkastuksen palkkioiden suhteen regression tuloksia tarkastellessa. Muuttujat saivat p-arvot 0,076 ja 0,452, jotka ylittävät regressiossa käytetyn α :n tason. Sekä riski että velkaisuus omasivat positiivisen painokertoimen 0,621 ja 0,336, jolloin niiden voidaan nähdä olevan positiivisesti verrannollisia tilintarkastuksen palkkioiden suhteen, mutta niin kuin aiemmin sanottiin, tulokset eivät näiden muuttujien osalta ole merkitseviä regressiossa. Koska molemmat muuttujat Riski ja Velkaisuus saavat arvoja nollan ja yhden välillä, muuttujien vaikutuksen tulkinnassa on nähtävissä, että yhden prosenttiyksikön muutos muuttujissa näkyisi 0,62% (Riski) ja 0,34% (Velkaisuus) muutoksena tilintarkastuksen palkkioissa. Näiden muuttujien positiivinen assosiaatio tilintarkastuksen palkkioiden kanssa on nähtävissä myös Hay ym. (2006) tuottamassa meta-analysissä, jossa suurin osa sekä varastoa ja myyntisaamisia riskillisyyden kuvaajana tutkimuksissa käyttäneet näkivät sekä positiivista että merkittävää suhdetta riskin ja tilintarkastuksen palkkioiden kanssa. Tämän lisäksi velkaisuuden suhteen monessa aiemmassa aiheen tutkimuksessa on noussut positiivinen suhde tilintarkastuksen palkkioiden suhteen, mutta osassa tutkimuksissa suhde ei ole ollut tilastollisesti merkitsevää (Hay ym. 2006).

Samoin kuin edellä mainitut muuttujat Riski ja Velkaisuus, muuttujan Aika eli tilintarkastajan virassaoloajan tulokset eivät ole tilastollisesti merkityksellisen rajoissa. Regressiossa on mielenkiintoista se, että vastoin ennako-odotuksia muuttujan ja tilintarkastuksen palkkioiden positiivisesta suhteesta regressio antaa Aika-muuttujalle painokertoimen -0,013. Näin ollen tutkittaessa havaintoaineistoa, tilintarkastajan virassaoloajalla ei näytä olevan positiivista, vaan lievästi negatiivinen tai lähes olematon vaikutus tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen. Tässä tutkimuksessa muuttujan Aika kuvaajana käytettiin tilintarkastajan virassaoloaika, mutta aiemmissa tutkimuksissa regressioihin on usein sisällytetty ”tilintarkastajan vaihtuminen” -dummymuuttuja kuvaamaan tilintarkastajan matalampia kuluja tilintarkastuskohtaamisen alkuvuotena tai -vuosina, vaikkakin virassaoloaikaakin on käytetty kuvaavana muuttajana myös osassa aiemmissa tutkimuksissa (Hay ym.,

2006). Tämä edellä mainitun dummymuuttujan puuttuminen regressiosta voi osaltaan selittää eroja tuloksissa.

Regressioon on laskettu mukaan VIF (Variance Inflation Factor) arvoja, joiden on tarkoitus kuvata ja tulkita muuttujien multikollinearisuutta. Muuttujien VIF -arvot regressiossa vaihtelevat 1,138–2,158 välillä, jolloin voidaan nähdä, että muuttujien välillä ei ole huomattavissa multikollinearisuutta. Näin ollen selittävien muuttujien sisäisen korrelaation ei pitäisi heikentää tulosten tulkintaa ja regressiossa ei ole muuttujia, jotka olisivat tulkinnan kannalta liian päällekkäisiä. Vielä peilaten taulukon (3) muuttujien korrelaatiomatriisiin on nähtävissä, että huomattavin arvo, vastuullisuusluokituksen roolin analyysin liittyen, korrelaatiomatriisissa on arvo, joka kuvaa muuttujien ln(Koko) ja ESG välistä korrelaatiota, joka on suuruudeltaan 0,653. Näin ollen tilintarkastuskohteen koon ja vastuullisuusluokituksen arvoilla näyttää olevan suhteellisen paljon positiivista korrelaatioita havaintoaineistossa, jonka voidaan nähdä vaikuttavan ESG-arvioiden merkityksen tulkintaan suhteessa tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen.

6.2 Vastuullisuusraportoinnin laatu selittäjänä

Tässä kappaleessa käsitellään kappaleessa 4 nostettua toista hypoteesia, jossa erityisenä mielenkiinnon kohteena oli vastuullisuusraportoinnin laatua mittaava muuttuja yhtenä selittävänä muuttujana tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Hypoteesissa esitettiin kuten vastuullisuusarviohinkin liittyen oletus, että tilintarkastuksen palkkiot olisivat matalampia korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun omaavilla tilintarkastuskohteilla. Oletusta perusteltiin tämän näkyvän myös korkeampana laatuna muussa toiminnassa mukaan lukien tilinpäätösaineiston valmistelu, jolloin tilintarkastajan ei tarvitsisi käydä läpi niin laajaa tilintarkastusaineistoa kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi. Hypoteesissa keskitytään selvittämään, onko vastuullisuusraportoinnin laadulla nähtävissä yhteyttä tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen eli yhteyden ei ole pakko olla negatiivista.

Käytetty regressio on suurelta osaltaan hyvin samanlainen kuin kappaleessa 6.1 läpikäyty regressio, jossa eroavaisuutena on juuri edellä mainittu

vastuullisuusraportoinnin laatu, näe (4) hyödynnetyn kategorioinnin selittämiseksi. Kappaleessa keskitytään käymään läpi eroavaisuuksia, joita regressiossa ilmeni verrattaessa sitä ensimmäiseen regressioon, mutta samankaltaisia tuloksia ensimmäisen regression kanssa, sekä niiden suhdetta aikaisempaan tutkimustietoon ei käy läpi yhtä laajasti kuin edeltävässä kappaleessa.

Toisen hypoteesille luodulle regressiolle, jossa selitettävänä muuttujana on edellä mainittu tilintarkastuksen palkkiot ja erityisen mielenkiinnon kohteena on vastuullisuusraportoinnin laatu, tulokset näkyvät taulukossa (5).

Taulukko 5: Regressioanalyysi toiselle hypoteesille

(n=253)	Kerroin	Keskivirhe	t-arvo	p-arvo	VIF
β_0	0,990	1,066	0,93	0,354	
ln(Koko)	0,563	0,052	10,94	0,000	1,896
Kompleksisuus	0,459	0,249	1,84	0,067	1,176
Riski	0,647	0,368	1,76	0,080	1,397
Aika	-0,006	0,019	-0,35	0,728	1,148
Velkaisuus	0,181	0,445	0,41	0,687	1,113
VRL	0,041	0,049	0,85	0,396	1,902
R ²	0,50				
Adj R ²	0,49				
f-arvo	41,50				
p-arvo	<0,0001				
α -taso	0,05				

Samoin kuin ensimmäisen regression tuloksissa, selittävät muuttajat kykenevät selittämään noin puolet selitettävän ln(Palkkiot) muuttujan vaihtelusta; R² ja Adjusted R² on 0,50 ja 0,49. Regressio antaa f-arvon 41,50 ja p-arvon, joka on merkittävästi matalampi kuin regressiossa käytetty α -taso, joten regressiosta saatuja tuloksia voidaan pitää merkitsevinä. Selkeänä erona ensimmäiseen regressioon on, että ainoa selittävä muuttuja, jonka tulokset ovat regressiossa merkitseviä tilintarkastuksen palkkioiden suhteen on ln(Koko). Näin ollen Kompleksisuus saa tässä regressiossa p-arvon 0,067, joka ylittää käytetyn α -tason, jonka lisäksi muuttujan ESG korvaajan VRL tulokset regressiossa eivät ole merkitseviä. Samoin kuin ensimmäisessä regressiossa, näe taulukko (4), kaikki selittävät muuttajat lukuun ottamatta muuttujaa Aika omaavat positiivisen painokertoimen, joka viittaa muuttujien positiiviseen suhteeseen tilintarkastuksen palkkioiden kanssa. Mutta kuten aiemmin mainittiin,

tulokset ovat regressiossa merkittäviä vain muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kohdalta. Jokaisen muun muuttujan selittävyys on jonkin verran heikompi kuin ensimmäisessä regressiossa, mutta samalla muuttujan $\ln(\text{Koko})$ selittävyys ja t-arvo on verrattain suurempi. Tältä osin yhden prosentin muutos tilintarkastuskohteen koossa näkyisi 0,56% muutoksena tilintarkastuksen palkkioissa, joka on arvoltaan hyvin samankaltainen kuin koon merkitys ensimmäisessä regressiossa.

Tarkasteltaessa muuttujien VIF arvoja, selitettävien muuttujien välillä ei näytä esiintyvän multikollinearisuutta. Arvot vaihtelevat 1,113–1,902 välillä, joten arvot ovat hieman matalammat kuin ensimmäisessä regressiossa. Katsottaessa taulukko (3) korrelaatiodataa on nähtävissä, että muuttuja VRL omaa varsin samankaltaisen korrelaatioarvon 0,623 verrattuna ESG:n arvoon 0,653 muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kanssa. Sekä muuttujan VRL, että ESG vaikuttavan saavan kohtuullisen samansuuntaisesti muuttuvia arvoja havaintoaineistossa muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kanssa.

Toisen hypoteesin kannalta merkittävä muuttuja VRL eli vastuullisuusraportoinnin laatu saa muuttujan ESG tavoin lievästi positiivisen painokertoimen. Regression mukaan muuttujan tulokset eivät ole kuitenkaan merkitseviä kuten tulokset ESG-arvioiden suhteen olivat ensimmäisessä regressiossa; muuttuja VRL saa p-arvon 0,396. Muuttuja saa matalan positiivisen painokertoimen, joka on vastoin esitettyä olettamusta tilintarkastuksen palkkioiden madaltuen korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun myötä. Tulokset eivät kuitenkaan ole regressiossa merkitseviä saadessaan p-arvon 0,396, joten emme kykene kieltämään toisen hypoteesin nollahypoteesia, jossa oletimme, että vastuullisuusraportoinnin laatu ja tilintarkastuksen palkkiot eivät omaa yhteyttä toistensa suhteen. Muuttujan samaa matala painokerroin ja sen tuloksen p-arvon jääminen merkityksellisen tason ulkopuolelle saattaa viitata muuttujan kuvaamiseksi valitun kategorioinnin tai muuttujan itsessään olevan heikko kuvaamaan tilintarkastuksen palkkioiden muodostumista.

El-Shaer (2020) käytti vastuullisuusraportoinnin laadun kuvaajana edellä mainittua kategoriointia, näe (4), mutta tällöin selitettävänä muuttujana oli tilintarkastuksen jälkeisen tilinpäätöksen laatu. Tutkimuksessa hän löysi yhteyden korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun ja selitettävän muuttujan välillä. Lisäksi hän

argumentoi, että vastuullisuusraportoinnin korkeampi laatu näkyy myös muun toiminnan korkeampana laatuna, jolloin tilintarkastajan tarvitsee käyttää vähemmän resursseja päästäkseen kohtuulliseen varmuuteen. Toteuttamamme tutkimuksen regression tulokset eivät tue korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun ja matalamman tilintarkastuksen palkkioiden suhdetta, mutta se ei kommentoi tilintarkastuksen jälkeisen tilinpäätöksen laadun ja vastuullisuusraportoinnin laadun suhteeseen.

6.3 Vastuullisuus ja tilintarkastuspalkkiot

Seuraava kappale käsittelee tutkimuksen tuloksia enemmän kokoavana kokonaisuutena keskittyen erityisesti vastuullisuuden näkökulmaan ja sen roolin tulkintaan suhteessa tilintarkastuspalkkioiden muodostumisessa. Regressioiden tuloksia verrataan kokeellisten muuttujien ESG ja VRL osalta teoreettiseen viitekehukseen, jonka myötä arvioidaan sen tuomaa lisäarvoa aiempaan tutkimukseen. Lopulta kappaleessa arvioidaan haasteita, joita aineiston hankinnassa oli nähtävissä ja kuinka se vaikuttaa tulosten tulkintaan sekä havaintoaineiston muodostumiseen.

On tarpeen palata johdannossa nostettuun päätutkimuskysymykseen tutkimuksen onnistumisen tulkitsemiseksi. Tutkimuskysymys on muotoa ”*Onko löydettävissä yhteyttä yhtiön korkeamman vastuullisuusluokituksen ja tilintarkastuksen palkkioiden suuruuden välillä?*”. Regressio, jossa hyödynnettiin vastuullisuusluokituksia / vastuullisuusarvioita selittävänä muuttujana, antoi tuloksia, joiden mukaan ESG-arvioiden ja tilintarkastuksen palkkioiden välillä on lievää mutta merkitsevää positiivista suhdetta. Kuten aiemmin mainittiin, yhden yksikön muutos vastuullisuusluokituksissa näkyisi siis yhden prosentin muutoksena tilintarkastuksen palkkioissa. Tämä oli vastoin alkuodottamaa, jossa oletimme korkeamman vastuullisuusluokituksen olevan assosioitunut matalampien tilintarkastuksen palkkioiden kanssa. Argumentoimme matalampien palkkioiden juontuvan pienemmästä tilintarkastajan resurssien käytöstä olettaen, että korkeampi vastuullisuusluokitus näkyisi matalampana olennaisen virheellisyuden riskinä. Tulokset eivät kuitenkaan tue tätä olettamaa. Näin ollen ESG-arvioiden suuruudella ja tilintarkastuksen palkkioilla näyttää todennäköisesti olevan lievä mutta merkitsevä

positiivinen vaikutus tilintarkastuksen palkkioiden määrään, jolloin voimme hylätä muuttujien välille kappaleessa 4 esitetyn nollahypoteesin.

Vastuullisuusraportoinnin laatu nostettiin toiseksi tutkittavaksi selittäväksi muuttujaksi suhteessa tilintarkastuksen palkkioiden määrään. Tulokset olivat varsin samanlaisia ESG-arvioiden suhteen, sillä muuttuja sai lievän positiivisen painokertoimen regressiossa, mutta toisin kuin ESG-arvioiden suhteen tulokset eivät olleet muuttujalle VRL merkitseviä. Samoin kuin ESG-arviot tilintarkastuksen laatu sai suhteellisen korkean korrelaatioarvon suhteutettuna muuttujaan $\ln(\text{Koko})$. Painokertoimen ja tulosten luonteen samankaltaisuutta muuttujien välillä selittää todennäköisesti kummankin kuvaavan osaltaan yrityksen vastuullisuutta, jossa ESG-arvio antaa laajemman kuvan vastuullisuudesta, kun taas vastuullisuusraportoinnin laatu keskittyy yrityksen vastuullisuudesta raportointiin sidosryhmille. Tutkimuksessa käytetyn ESG-arvioiden tuottajan Refinitivin arviot perustuvat julkisesti saatavilla olevaan informaatioon ja sen eri kategorioinneissa kommentoidaan myös yhtiöiden julkisen vastuullisuusraportoinnin läpinäkyvyyttä ja olennaisuutta (Refinitiv a; Refinitiv b). Muuttujat ESG ja VRL saavat korrelaatiokertoimen 0,416 ja kertoimen 0,459, kun kappaleessa 5.2 mainitut Nokia Oyj ja Fortum Oyj arvot on sisällytetty vertailuun. Aiemmissä tutkimuksissa vastuullisuuden ja vastuullisuusraportoinnin suhteen on nähtävissä, että vastuullisuusraporteissa ilmoitetun suoriutumisen nähtiin kertovan myös todellisesta suoriutumisesta vastuullisuuden suhteen (Papoutsis & Sodhi, 2020).

Päätutkimuskysymykseen liittyen tutkimus puoltaa ESG-arvioiden omaavan lievän positiivisen suhteen tilintarkastuksen palkkioiden kanssa, kuten aiemmin mainittiin, mutta mistä kyseisen tulokseen voidaan nähdä johtuvan ja kuinka sitä tulisi tulkita. Tarkasteltaessa johdannossa asetettua apukysymystä ”*Miten kyseinen vaikutus (tilintarkastuspalkkioiden ja vastuullisuusluokituksen yhteys) tai sen puute on selitettävissä?*”, vastaus tutkimuskysymykseen on tulkinnan varainen. ESG-arviot itsessään eivät ole kriittinen osa tilintarkastusta tai tilintarkastuskohtaamista, vaan niiden voidaan nähdä olevan yrityksen vastuullisuuden kuvaajia. Kuten käytiin läpi kappaleessa 3.2.1 tilintarkastajan rooli on merkittävästi pienempi vastuullisuuteen sekä sen raportointiin liittyvän aineiston varmentamisen ja tarkastamisen suhteen kuin tavanomaisen tilinpäätösaineiston ja toimintakertomuksen läpikäymisessä. Näin ollen

yrittäjien vastuullisuuden merkitystä tilintarkastuksessa voidaan perustella enemmänkin sen näkyvän pienempänä olennaisen virheellisuuden riskinä tai sisäisesti korkeampana laatuvaatimuksena; vastuullisuusarvioiden vaikutus palkkioihin ei olisi suora vaan yhteisvaikutuksista juontuva.

Kysymys kuitenkin kuuluu, että mihin perustuu ESG-arvioiden saaman painokertoimen positiivisuus ja näin ollen positiivinen suhde tilintarkastuksen palkkioihin? Yhtenä oletuksena tälle voisi esittää, että paremman vastuullisuusarvioiden omaava toimija ja sen sidosryhmät vaatisivat korkeampaa laatua tilinpäätökseltä sekä toimintakertomukselta. Tämä voisi selittää positiivista suhdetta muuttujien välillä. Tätä yhteyttä tukee osittain El-Shaerin (2020) esittämä vastuullisuusraportoinnin laadun ja tilintarkastetun tilinpäätöksen laadun positiivinen suhde, vaikkakin tähän liittyvä tilintarkastajan resurssien käyttämisen väheneminen paremman laadun myötä implikoisi päinvastaista suhdetta tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Toinen mahdollinen selittäjä on korkeamman vastuullisuusarvioiden assosiaatio suurempien tilintarkastuskohteen resurssien ja koon kanssa. Koska koko on useimmissa tutkimuksissa suurin selittävä muuttuja tilintarkastuksen palkkioiden suhteen, voisi tämä selittää tätä lievästi positiivista suhdetta. Tutkiessa muuttujien välistä korrelaatiota kuten aiemmin tutkimuksessa mainittiin, sekä vastuullisuusarviot, että vastuullisuusraportoinnin laatu saivat huomattavan suuria korrelaatioarvoja muuttujan $\ln(\text{Koko})$ kanssa. Huomioonotettavaa kuitenkin on, että regressioiden tulokset eivät viitanneet, että muuttujien välillä olisi nähtävissä multikollinearisuutta.

Tilintarkastuskohteen koon ja vastuullisuusarvioiden positiiviselle suhteelle on tukea Drempetic, Klein ja Zwergel (2020) tuottamassa tutkimuksessa, jossa he näkivät positiivista korrelaatiota sekä yhtiön koon, että yhtiön datan tarjoamiseen liittyvien resurssien ja datan saatavuuden tietokannasta verrattuna kyseisen yhtiön saamaan vastuullisuusarvioon arvion antajalta. He käyttivät vertailuun samaa vastuullisuusarvioiden tietokantaa Asset4 kuin käytettiin tässä tutkimuksessa. Koska tilintarkastuskohteen koolla ja resursseilla raportoida vastuullisuudesta näyttää olevan positiivinen yhteys ja koko on yleisesti suurin tilintarkastuksen palkkioiden vaihtelun selittäjä, voidaan tulkita, että yhteinen koon merkitys sekä vastuullisuusarvioiden että tilintarkastuksen palkkioiden suhteen voisi selittää muuttujien suhdetta. Näin ollen on

mahdollista, että vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden suhde omaa käänteistä kausaalisuhteita. Tämä siis tarkoittaisi, että vastuullisuusluokituksen suuruus ei vaikuttaisi tilintarkastuksen palkkioihin, vaan tilintarkastuksen palkkiot vaikuttaisivat vastuullisuusluokituksen suuruuteen välillisesti koon kautta.

Regression tulokset siis osoittavat lievää positiivista yhteyttä vastuullisuusluokituksen ja tilintarkastuksen palkkioiden suhteen. Muuttujan painokerroin oli lähellä nollaa, mutta tulos näin ollen kuitenkin poikkesi tutkimuksessa esitetystä nollassa oletuksesta. Syyt positiivisen painokertoimen takana vaativat tulkintaa, joten esitimme mahdolliseksi syiksi arvot takana korkeamman laatuodotuksen, korrelaation tilintarkastuskohteen koon kanssa ja / tai käänteisen kausaalisuhteen.

7 YHTEENVETO

Tutkimuksen pääsääntöinen tavoite oli tutkia ja mahdollisesti löytää yhteys tilintarkastuskohteen saaman vastuullisuusluokituksen / -arvion ja tilintarkastuksen palkkioiden välillä. Tämän lisäksi tulkintaan otettiin mukaan vastuullisuusraportoinnin arviointi suhteessa tilintarkastuksen palkkioihin ja kuinka sen tulokset eroavat vastuullisuusarvioiden tuloksista. Kuten aiemmin tutkimuksessa mainittiin, vastuullisuusluokitusten rooli ei ole välttämättä suoraan näkyvässä tilintarkastukseen liittyen, johtuen osittain vastuullisuusraportoinnin eriävästä kohtelusta tilintarkastuksen näkökulmasta. Tilintarkastajan ei ole siis veloitettu kommentoimaan vastuullisuusraportin sisältöön samalla tavalla kuin taloudellisen informaation suhteen tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Vastuullisuusraportoinnin varmistaminen on ollut siis vapaaehtoista ja vastuu siitä on ollut yrityksillä itsellään, koska vastuullisuusraportoinnin varmistamisen veloitavuuden taso sisällöltään ja laajuudeltaan ei ole muun tilinpäätösinformaation tasolla, kuten aiemmin tutkimuksessa mainittiin. Johtuen tästä muuttujien välisestä luonteesta regressioanalyysin tuloksia ei arvioitu olettaen muuttujien vaikutuksen yhteyden olevan suoraa vaan välillistä.

Regressioanalyysin tulokset viittaavat, että vastuullisuusarvioiden ja tilintarkastuksen palkkioiden välillä on nähtävissä lievä positiivinen suhde. Regressiossa saadun painokertoimen arvo oli positiivinen ja lähellä nollaa, mutta painokertoimen arvo oli regression tuloksien mukaan merkitsevä. Toisessa regressiossa hyödynnetty muuttuja vastuullisuusraportoinnin laatu sai hyvin samankaltaisia tuloksia painokertoimen suhteen, mutta tämän muuttujan suhteen tulokset eivät olleet regressiossa merkitseviä. Tutkimuksessa esitettiin hypoteesi kummankin edellä mainitun muuttujan suhteen, jossa näiden oletettiin vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioihin niitä pienentävästi, johtuen tilintarkastajan pienemmästä resurssien käytöstä kohtuullisen varmuuden saavuttamiseksi, mutta regressioiden tulokset viittaavat painvastaiseen. Nostimme esille kolme mahdollista selittäjää hypoteesista eronneisiin tuloksiin vastuullisuusraportoinnin kohdalla. Ensimmäinen näistä oli omistajien ja sidosryhmien korkeampi laatuvaatimus tilinpäätöksen liittyvän informaation varmuudesta. Toinen perustuu tutkimuksessa saatuihin korrelaatioarvoihin tilintarkastuskohteen koon ja vastuullisuusluokituksen, jolloin muuttujan $\ln(\text{Koko})$

ollessa merkittävä selittävä muuttuja tilintarkastuksen palkkioiden suhteen se näkyisi myös vastuullisuusluokitusten suhteen. Viimeiseksi selittäjäksi esitimme, että vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden suhde voi olla käänteisesti kausaalinen, jolloin korkeamman tilintarkastuksen palkkioiden määrää maksavat yritykset ovat todennäköisempiä omaamaan enemmän resursseja ja taipumusta keskittyä raportoimaan ja toimimaan vastuullisesti, toisin kuin vastuullisuusluokitusten itsessään vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioiden määrään. Aiheeseen vaaditaan lisää tutkimusta ilmiön selittämiseksi erityisesti sen jälkeen, kun CSRD tulee käytäntöön Euroopan unionin alueella.

Regression tuloksissa oli nähtävissä eroja aiempiin tutkimuksiin käytettyjen selittävien muuttujien arvojen ja painokertoimien välillä. Muuttujien Riski ja Velkaisuus suhteen suhde tilintarkastuksen palkkioihin oli positiivinen, mutta näiden muuttujien arvot eivät olleet regressiossa merkitseviä. Suuressa osassa aiempaa tilintarkastuksen palkkioihin keskittyntä tutkimusta suhde on ollut positiivinen ja myös merkitsevä kummankin muuttujan suhteen (Hay ym., 2006). Suurin ero aiempaan tutkimukseen käytettyjen selittävien muuttujien regressiosta saatuja arvoja tarkastellessa oli muuttujalla Aika, jonka painokerroin oli lievästi negatiivinen ja lähellä nollaa sekä jonka tulos ei ollut regressiossa merkitsevä. Muuttujan Aika oletettiin vaikuttavan tilintarkastuksen palkkioihin suurentavasti, jolloin pidemmän tilintarkastuskohteessa korkeamman virassaoloajan omaava tilintarkastaja pyytäisi korkeampaa suhteellista palkkiota. Vastuullisuusraportoinnin laadun positiivinen suhde tilintarkastuksen palkkioihin erosi El-Shaerin (2020) tutkimusten tuloksista, joissa korkeamman vastuullisuusraportoinnin laadun argumentoitii näkyvän muun toiminnan korkeammassa laadussa ja näin ollen vähentäen tilintarkastajan vaatimia resursseja tilintarkastuksen suhteen. Mutta kuten aiemmin mainittiin, tulokset eivät olleet vastuullisuusraportoinnin laadun suhteen regressiossa merkitseviä.

Haasteita ja rajoitteita tutkimukseen toivat datan hankinnan suhteen erityisesti tietokannan rajallinen informaatio joidenkin havaintoyritysten kohdalla ja vertailuyritysten puute Big 4 -yhteisöjen ja non-Big 4 -yhteisöjen välillä. Olisimme halunneet sisällyttää kumpaankin kappaleessa 5 rakennettuun regressioyhtälöön Big 4 ja non-Big 4 dummymuuttujat, sillä kyseisten suurten toimijoiden vaikutus palkkioiden määrään on todistettu monessa aiemmassa tutkimuksessa kuten

mainitsimme kappaleessa 2.3.2. Big 4 yritysten markkina-asema on kuitenkin niin merkittävä suurimpien yritysten tilintarkastuksessa kuten näkyy Patentti- ja rekisterihallituksen (2021) tuottamassa markkinaraportissa, että vertaisyrityksien laaja kerääminen, joissa pääasiallinen tilintarkastaja ei kuulu edellä mainittuihin suuriin toimijoihin on haastavaa. Tietokannan puutteellinen data havaintoyrityksistä esimerkiksi vastuullisuusarvioiden ja ulkomaisten tytäryhtiöiden määrän suhteen rajoitti käytössä olevien havaintotilikausien ja yritysten määrää, sillä havainnot joissa oli regression suhteen rajallista dataa ei voitu yhdistää regressioanalyysiin. Tämä voi mahdollisesti heikentää tulosten tulkintaa johtuen sisällytettyjen havaintoarvojen kuvaavan heikommin koko populaatiota rajoituksellisen datan mahdollisesti vääristävän luonteen takia.

Tutkimuksien tulosten hyödyntäminen laajamittaisemmin vaatii todennäköisesti vielä laajempaa tutkimusta pohjalleen. Kuten jo aiemmin mainittiin positiivinen suhde vastuullisuusluokitusten sekä tilintarkastuksen palkkioiden suhteen on tutkimuksen tulosten perusteella nähtävissä ja merkitsevää, mutta syyt tämän takana eivät ole täysin yksiselitteisiä. Nostimme kolme mahdollista syytä tämän takana, mutta näiden varmentaminen ja johtopäätösten hyödyntäminen vaatii vielä lisää tutkimusta. Tosiasia kuitenkin on, että vaikutta siltä, että tilintarkastuskohteen vastuullisuudella on todennäköinen vaikutus tilintarkastuksen palkkioiden muodostumiseen tai tilintarkastuksen palkkioilla on vaikutusta tilintarkastuskohteen vastuullisuusluokituksiin, joko suorasti tai epäsuorasti.

Nostamme esille ensimmäiseksi tarpeen lisätutkimuksille vastuullisuusluokitusten ja tilintarkastuksen palkkioiden laadun suhteen, sillä syyt muuttujien yhteyden takana ovat vielä epäselvät. Erityistä mielenkiintoa tulevaisuudessa lisää vastuullisuusraportoinnin luonteen todennäköisestä muuttumisesta enemmän velvoittavaan suuntaan, jolloin sen vaikutus tilintarkastuksen palkkioihin ja siihen käytettyihin resursseihin on suoraviivaisempi. Näin ollen toinen tutkimusaihe mikä on tämän tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoinen, olisi verrata CSRD:n voimaantulemisen jälkeen sen mahdollisia vaikutuksia tilintarkastuksen palkkioiden määrään ja vastuullisuusraportoinnin laatuun sekä yritysten suhtautumiseen sen tuottamiseen tulevaisuudessa.

LÄHDELUETTELO

- Abbott, L., Parker, S., Peters, G., & Raghunandan, K. (2003). The association between audit characteristics and audit fees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 22(2), 17-32. <https://doi.org/10.2308/aud.2003.22.2.17>
- Al-Shaer, H. (2020). Sustainability reporting quality and post-audit financial reporting quality: Empirical evidence from the UK. *Business Strategy and the Environment*, 29(6), 2355-2373. <https://doi.org/10.1002/bse.2507>
- Amir, E., Kallunki, J-P., & Nilsson H. (2014). The association between audit partners' risk preferences and the composition of their client portfolios. *Review of Accounting Studies*, 19, 103-133. <https://doi.org/10.1007/s11142-013-9245-8>
- Amran, A., Lee, S., & Devi, S. (2015). The influence of governance structure and strategic corporate social responsibility toward sustainability reporting quality. *Business Strategy and the Environment*, 23, 217-235. <https://doi.org/10.1002/bse.1767>
- Arowashegbe, A., & Emmanuel, U. (2016). Sustainability and the triple bottom line: An overview of the two interrelated concepts. *Igineddion University Journal of Accounting*, 2, 88-126.
- Ashton, R., Graul, P., & Newton, J. (1989). Audit delay and timeliness of corporate reporting. *Contemporary Accounting Research*, 5(2), 657-673. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1989.tb00732.x>
- Bae, G., Choi, S., Lamoreaux, P., & Lee, J. (2021). Auditors' fee premiums and low quality internal controls. *Contemporary Accounting Research*, 38(1), 586-620. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12602>
- Berg, F., Kölbel, J., & Rigobon, R. (2022). Aggregate confusion: The divergence of ESG ratings. *Review of Finance*, 26(6), 1315-1344. <https://doi.org/10.1093/rof/rfac033>

- Berry, T., & Junkus., J. (2013). Socially responsible investing: An investor perspective. *Journal of Business Ethics*, 112, 707-720.
<https://doi.org/10.1007/s10551-012-1567-0>
- Boiral, O., Heras-Saizarbitoria, I., & Brotherton, M-C. (2019). Assessing and improving the quality of sustainability reports: The auditors' perspective. *Journal of Business Ethics*, 155, 703-721. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3516-4>
- Carroll, A. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.
[https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-g](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-g)
- Carroll, A. (2016). Carroll's pyramid of CSR: Taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 1(3),
<https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>
- Carcello, J., Hermanson, D., Neal, T., & Riley jr., R. (2002). Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 19(3), 365-84.
<https://doi.org/10.1506/CHWK-GMQ0-MLKE-K03V>
- Cho, C., Laine, M., Roberts, R., & Rodrigue, M. (2014). Organized hypocrisy, organizational façades, and sustainability reporting. *Accounting, Organizations and Society*, 40, 78-94. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2014.12.003>
- Choi, J-H., Kim, J-B., Liu, X., & Simunic, D. (2018). Audit pricing, legal liability regimes, and Big 4 premiums: Theory and gross-country evidence. *Contemporary Accounting Research*, 25(1), 55-99. <https://doi.org/10.1506/car.25.1.2>
- COSO (2013). COSO internal control – Integrated framework.
<https://www.coso.org/Shared%20Documents/CROWE-COSO-Internal-Control-Integrated-Framework.pdf>

- DeAngelo, L. (1981). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 113-127.
[https://doi.org/10.1016/0165-4101\(81\)90009-4](https://doi.org/10.1016/0165-4101(81)90009-4)
- Drempetic, S., Klein, C., & Zwergel B. (2019). The influence of firm size on the ESG score: Corporate sustainability ratings under review. *Journal of Business Ethics*, 167, 333-360. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04164-1>
- Eierle, B., Hartlieb, S., Hay, D, Niemi, L., & Ojala, H. (2020). Importance of country factors for global differences in audit pricing: New empirical evidence. *International Journal of Auditing*, 25(2), 303-331.
<https://doi.org/10.1111/ijau.12222>
- Elkington, J. (1994). Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California Management Review*, 36, 90-100. <http://dx.doi.org/10.2307/41165746>
- Elkington, J. (1998). *Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business*. <https://doi.org/10.1002/tqem.3310080106>
- Eilifsen, A., Messier W., Glover, S., & Prawitt, D. (2014). *Auditing & assurance services* (4th edition). London: McGraw-Hill
- Escrig-Olmedo, E., Fernández-Izquierdo, M., Ferrero-Ferrero, I., Rivera-Lirio, J., & Muñoz-Torres. (2019). Rating the raters: Evaluating how the ESG rating agencies integrate sustainability principles. *Sustainability*, 11(3), 915.
<https://doi.org/10.3390/su11030915>
- Eshleman, J., & Guo, P. (2014). Do Big 4 auditors provide higher audit quality after controlling for the endogenous choice of auditor? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 33(4), 197-219. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50792>

Euroopan unioni (2023). Corporate sustainability reporting. https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

Euroopan komissio (2023). Sustainable development. https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/sustainable-development_en

Euroopan komissio (2011). 52011DC0681. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0681&from=EN>

EU Direktiivi 2014/95/EU

EU Direktiivi 2022/2624

Ferguson, A., Francis, J., & Stokes, D. (2003). The effects of firm-wide and office level industry expertise on audit pricing. *The Accounting Review*, 78(2): 429–448. <https://doi.org/10.2308/accr.2003.78.2.429>

Francis, J., Reichelt, K., & Wang, D. (2005). The pricing of national and city specific reputations for industry expertise in the U.S. audit market. *The Accounting Review* 80 (1): 113–36. <https://doi.org/10.2308/accr.2005.80.1.113>

Francis, J. (2011). A framework for understanding and researching audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(2), 125-152. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50006>

Friede, G., Busch, T. & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies, *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233. <https://doi.org/10.1080/20430795.2015.1118917>

- Galbreath, J. (2012). ESG in focus: The Australian evidence. *Journal of Business Ethics*, 118, 529–541. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1607-9>
- Gillan, S., Koch, A., & Starks, L. (2021). Firms and social responsibility: A review of ESG and CSR research in corporate finance. *Journal of corporate finance*, 66. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2021.101889>
- Global Reporting Initiative (2023). <https://www.globalreporting.org/>
- Green, S. (1991). How many subjects does it take to do a regression analysis. *Multivariate behavioral research*, 26, 449-510. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr2603_7
- Halbritter, G. & Dorfleitner, G. (2015). The wages of social responsibility — where are they? A critical review of ESG investing. *Review of Financial Economics*, 26, 25–35. <https://doi.org/10.1016/j.rfe.2015.03.004>
- Halonen, K., & Steiner, M-L. (2009). *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki: WSOYpro
- Hay, D., Knachel, W. & Wong, N. (2006). Audit fees: A meta-analysis of the effect of supply and demand attributes. *Contemporary Accounting Research*, 23(1), 141–91. <https://doi.org/10.1506/4XR4-KT5V-E8CN-91GX>
- Hay, D. (2013). Further evidence from meta-analysis of audit fee research. *International Journal of Auditing*, 17, 162-176. <https://doi.org/10.1111/j.1099-1123.2012.00462.x>
- Hayes, R., Wallage, P., & Eimers, P. (2021). *Principles of international auditing and assurance* (4th edition). Amsterdam University Press.
- Hitzig, & Neal, B. (1995). Audit sampling: A survey of current practice. *The CPA journal*, 65(7), 54. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/audit-sampling-survey-current-practice/docview/212229199/se-2>

IFRS (2023). International sustainability standards board.
<https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/>

ISA-standardi 530

Kallunki, J-P., Sahlström, P., & Zerni, M. (2007). Propensity to switch auditors and strictness of legal liability environment: *The role of audit mispricing*. *International Journal of Auditing*, 11, 165-185. <https://doi.org/10.1111/j.1099-1123.2007.00363.x>

Kallunki, J. (2022). *Tilinpäätösanalyysi* (2. uudistettu painos). Helsinki: Alma Talent

Kend, M. (2015). Governance, firm-level characteristics and their impact on the client's voluntary sustainability disclosures and assurance decisions. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 6(1), 54-78.
<https://doi.org/10.1108/SAMPJ-12-2013-0061>

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336

Knechel, W., Niemi, L., & Zerni, M. (2013). Empirical evidence on the implicit determinants of compensation in Big 4 audit partnerships. *Journal of Accounting Research*, 51(2), 349-387. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.12009>

KPMG (2022). Global survey of sustainability reporting 2022.
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/se/pdf/komm/2022/Global-Survey-of-Sustainability-Reporting-2022.pdf>

KPMG (2023). Corporate Sustainability Reporting Directive.
<https://kpmg.com/nl/en/home/topics/environmental-social-governance/corporate-sustainability-reporting-directive.html>

Krishnan, G., & Zhang, J. (2019). Do investors perceive a change in audit quality following the rotation of the engagement partner? *Journal of Accounting and Public Policy*, 38, 146-168. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2019.02.002>

- Metsämuuronen, J. (2011). *Tutkimuksen perusteet ihmistieteissä: Tutkijalaitos*. (4. korjattu painos). Helsinki: International Methelp.
- Laine, M., Tregidga, H., & Unerman, J. (2022). *Sustainability accounting and accountability*. London: Routledge.
- Lawrence, A., Minutti-Meza, M., & Zhang, P. (2011). Can Big 4 versus non-Big 4 differences in audit-quality proxies be attributed to client characteristics? *The Accounting Review*, 86(1), 259-286. <https://doi.org/10.2308/accr.00000009>
- Lennox, C., Wu, X., & Zhang, T. (2014). Does mandatory audit rotation improve audit quality? *The Accounting Review*, 89(5), 1175-1803. <https://doi.org/10.2308/accr-50800>
- Lim, Y., & Monroe, G. (2022). Analyst coverage and audit fees: International evidence. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 37(2), 466-492. <https://doi.org/10.1177/0148558X20928243>
- Friedman, M. (1970). A Friedman doctrine – The social responsibility of business is to increase its profits. *New York Times*, <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>
- Palmrose, Z-V. (1986). Audit fees and auditor size: further evidence. *Journal of Accounting Research*, 24(1), <https://doi.org/10.2307/2490806>
- Patentti- ja rekisterihallitus (2019). Tilintarkastusalan markkinaseurantaraportti 2019. https://www.prh.fi/material/sites/prh/attachments/tilintarkastusvalvonta/julkaisut/Am2THADbd/Tilintarkastusalan_markkinaseurantaraportti_2019.pdf
- Patentti- ja rekisterihallitus (2021). Tilintarkastusalan markkinaseurantaraportti 2022. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/markkinaseurantaraportit/tilintarkastusalan_markkinaseurantaraportti_2021/pie-tilintarkastusten_markkinarakenne_suomessa_2021.html

Papoutsis, A., & Sodhi, M. (2020). Does disclosure in sustainability reports indicate actual sustainability performance? *Journal of Cleaner Production*, 260, 121049. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121049>

Refinitiv a. ESG-scores. <https://www.refinitiv.com/en/sustainable-finance/esg-scores#t-score-range>

Refinitiv b. Refinitiv ESG-scores methodology. https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/methodology/refinitiv-esg-scores-methodology.pdf

Sarbanes -Oxley akti 201, 203

Schroeder, L. D., Sjoquist, D. L., & Stephan, P. E. (1986). *Multiple linear regression*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412986410>

Simnett, R., Vastha, A., & Chua, W. (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The Accounting Review*, 84(3), 937-967. <https://doi.org/10.2308/accr.2009.84.3.937>

Simunic, D. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research* (Wiley-Blackwell), 18(1), 161–190. DOI: <https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.2307/2490397>

Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141

USSIF (2012). Report on sustainable and responsible investing trends in the United States. *Forum for Sustainable and Responsible Investment*.

Yhdistyneet Kansakunnat, *The 17 goals*. <https://sdgs.un.org/goals>